

საქართველოს
კულტურული
მემკვიდრეობა

ნუსხანუსეძე

საქართველოს ენობრივი

მემკვიდრეობა

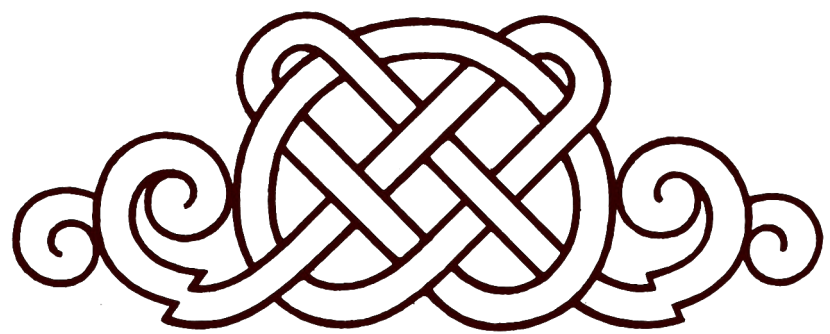
აფხაზეთი

КУЛЬТУРНОЕ НАСЛЕДИЕ
ГРУЗИИ

АБХАЗИЯ

GEORGIAN CULTURAL
HERITAGE

ABKHAZETI

ISBN

საქართველოს ხელტუჩი
მემკვიდრეობა

აფხაზეთი

ტომი I

КУЛЬТУРНОЕ НАСЛЕДИЕ
ГРУЗИИ

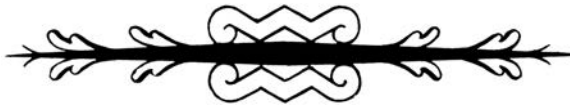
АБХАЗИЯ

ЧАСТЬ I

GEORGIAN CULTURAL
HERITAGE

ABKHAZETI

BOOK I

აფხაზეთი შავ ზღვასა და კავკასიონს შორისაა მოქცეული. საქართველოს ამ რეგიონს შესანიშნავი გეოგრაფიული განლაგება აქვს — იგი ზღვისპირაა და მთაგორიანიც. ადამიანები აქ ძველთაგანვე სახლობენ, მეურნეობას ეწევიან, აშენებენ... ძველი წელთაღრიცხვის პირველი ათასწლეულიდან მოკიდებული აფხაზეთში მცხოვრები ტომები და ხალხები ერთად მონაწილეობდნენ დასავლურ-ქართული სახელმწიფოების (კოლხეთი, ეგრისი-ლაზიკა...) ჩამოყალიბებაში, ერთად იგერიებდნენ მომხვდურთ, ერთად თანამყოფობდნენ ბერძნულ სავაჭრო ახალშენებთან თუ მათ კვალზე მოსულ რომაელებთან. უფრო მოგვიანებით, როდესაც ბიზანტიელებმა მოშალეს აქ ადგილობრივი სახელმწიფოებრიობა, სწორედ აფხაზთა ერისთავმა ლეონმა ითავა დასავლურ-ქართული სამეფოს აღდგენა (მას „აფხაზეთის სამეფო“ ამიტომაც ეწოდა), მისმა მემკვიდრე შთამომავლებმა კი IX-X საუკუნეებში ბევრი იღვანეს ისტორიული საქართველოს გასაერთიანებლად და მათი მეცადინეობით გაჩნდა თვით ცნებაც „საქართველო“, ხოლო საქართველოს მეფეთა ტიტულატურაში სამუდამოდ დარჩა პირველ ადგილზე — „მეფე აფხაზთა...“

ჯერ კიდევ I საუკუნეში აფხაზეთი წმ. ანდრია პირველწოდებულისა და წმ. სვიმონ კანანელის ქადაგების ასპარეზი, მისი ჩრდილოეთი კი წმ. სვიმონის განსასვენებელიც გახდა. III-IV საუკუნეში აქ ბერძნული საეპისკოპოსოებიც დაფუძნდა. შემდგომ ისინი კოსტანტინოპოლის მსოფლიო პატრიარქს დაექვემდებარა, მაგრამ აფხაზთა მეფეებმა თავისად, მთელი თავისი ხალხისთვის მშობლიურად მცხეთის სამოციქულო საყდარი, საქართველოს ეკლესია ჩათვალეს და X საუკუნეში თავისი ქვეყანა მისი კათოლიკოს-პატრიარქის საბრძანისად აქციეს, სულიერად გაამთლიანეს ისტორიული საქართველო, რასაც მისი პოლიტიკური გაერთიანება მოყვა.

როგორც მუდამ ხდება ხოლმე, ადამიანთა ცხოვრებამ აფხაზეთის მიწა-წყალზე ნივთიერი კვალ-

იც დატოვა. აქ უამრავი ნაშთი თუ ძველი ნაგებობაა — ბრინჯაოს ხანის აკლდამები, ნაქალაქარები, ციხეები, ხიდები, ნასასახლარები, ტაძრები. აფხაზეთის ზოგიერთმა ტაძარმა მქანდაკელობის, ფრესკული და მოზაიკური მხატვრობის შესანიშნავი ნიმუშები შემოგვინახა, მათ შორის, მთელს ამიერკავკასიაში ქრისტიანული ხელოვნების უადრესი ქმნილებანიც. საეპისკოპოსო საყდრებსა და მონასტრებში საუკუნეების განმავლობაში დაგროვდა ადგილობრივ სკრიპტორიუმებსა (მაგ. მოქვის, ბედიის...) და სახელოსნოებში დამზადებული, საქართველოს სხვა კუთხეებიდან თუ ქვეყნიდან ჩამოტანილი ხელნაწერები, ჯვარ-ხატები, საეკლესიო ნივთები, რომელნიც დამკვეთთა და შემსრულებელთა დახვეწილ გემოვნებას გვიმონებს.

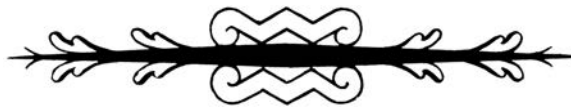
ისტორიული ნაგებობების ფასადებსა და მოხატულობებში შემორჩენილი წარწერები (ბერძნული, უმეტესად კი-ქართული), მრავალ საგულისხმო მოვლენას გვატყობინებენ, გვაცნობენ ერისკაცთა, სასულიერო პირთა ქვეყნის სასიკეთოსა თუ ღვთიურ სათნო მოღვაწეობას, მათ მისწრაფებებსა და სულისკვეთებას.

ყველაფერი, რაც აფხაზეთის მიწამ შემოინახა, ერთ რამეს გვიცხადებს და გვიდასტურებს: მეზობელი ხალხების მიღწევათა გაზიარებით, საკუთარი თაოსნობითა და მხატვრული განცდით, აქაური მკვიდრნი, განურჩევლად გვარ-ტომისა, შინაგანად მრავალფეროვანი, მაგრამ მთლიანი ქართული კულტურის თანაშემოქმედნი იყვნენ მაშინაც კი, როდესაც მრავალ მიზეზთა გამო ჩვენი საერთო პატარა სამშობლო დანაწილებულ-დაყოფილი ყოფილა...

ამის თვალსაჩინო მაჩვენებელია წინამდებარე ალბომში წარმოდგენილი ხუროთმოძღვრების, მხატვრობის, რელიეფური სკულპტურის, ჭედური ხელოვნებისა და წარწერების ნიმუშებიც.

დიმიტრი თუმანიშვილი

Абхазия находится между Черным морем и Кавказом. Этот регион Грузии имеет прекрасное географическое положение. Он – и прибрежный, и гористый. Люди живут здесь с древнейших времен, ведут хозяйство, строят... Начиная с первого тысячелетия до н.э. живущие в Абхазии племена и народы вместе участвовали в формировании западногрузинских государств (Колхида, Эгрис-Лазика...), вместе отражали вторжения врагов, вместе сосуществовали с греческими торговыми колониями или по их следу пришедшими римлянами. Позже, когда византийцы упразднили здесь местную государственность, именно абхазский эристави (владелец) Леон взял на себя восстановление западногрузинского царства (поэтому и называют его «Абхазским царством»), его же наследники в IX-X веках немало потрудились для объединения исторической Грузии, их стараниями появилось и само понятие «Сакартвело» (Грузия), а в титулатуре грузинских царей навсегда осталось на первом месте – «царь абхазов...»

Еще в I веке Абхазия стала ареной проповедей св.Андрея Первозванного и св.Симона Кананита, её же север – и местом вечного покоя св.Симона. В III-IV веках здесь обосновались и греческие епископства. Впоследствии они подчинились вселенскому патриарху Константинополя, но абхазские цари сочли своей, родной для всего своего народа, Мцхетскую апостольскую грузинскую церковь и в X веке подчинили свою страну ее католикос-патриарху, духовно объединили историческую Грузию, что повлекло за собой и их политическое единение.

Жизнь людей на абхазской земле, как это обычно бывает, оставляет и вещественный след. Здесь огромное количество древних построек или их развалин – мо-

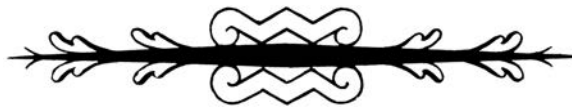
гильники бронзовой поры, городища, замки, мосты, дворцовые руины, храмы... Некоторые храмы Абхазии сохранили нам прекрасные произведения рельефной скульптуры, фресковой и мозаичной живописи, в том числе и самые ранние образцы христианского искусства всего Закавказья. В епископских храмах и монастырях в течение веков накопились изготовленные в местных скрипториях (например, в Мокви, Бедиа...) и мастерских, а также привезенные из других уголков Грузии или других стран рукописи, кресты и иконы, церковные предметы, свидетельствующие об утонченном вкусе их заказчиков и исполнителей.

Сохранившиеся на фасадах зданий или в росписях исторические надписи (греческие, преимущественно же – грузинские), сообщают о многих важных событиях, знакомят нас с удобной для страны и озаренной Божьим милосердием деятельностью светских и духовных лиц, с их стремлениями и порывами.

Все, что сохранила нам абхазская земля, свидетельствует об одном: разделяя опыт соседних народов, по собственному почину и художественному переживанию здешние коренные жители, невзирая на род и племя, совместно творили внутренне разнообразную, однако единую грузинскую культуру, даже и тогда, когда по многим и многим причинам, наша общая маленькая страна бывала раздроблена...Наглядным примером этого являются образцы зодчества, живописи, рельефной скульптуры, чеканного искусства и надписей, представленные в предлагаемом альбоме.

Димитрий Туманишвили

Abkhazeti, located between the Black Sea and the Caucasus ridge, spread over the seacoast and mountainous areas... From the time immemorial it was inhabited by people, who kept farming, built... From the I Mill. B.C. onwards, tribes and peoples living in Abkhazeti took part in the establishment of the western Georgian kingdoms (Kolkheti, Egrisi-Lazika...), together opposed the invaders, together lived side by side with the Greek trade settlements and Romans, who had followed. Later, when the Byzantians had abolished local statehood, Leon, *eristav* (local ruler) of Abkhazs, initiated and succeeded in the restoration of the western Georgian kingdom (that was why it was called “Abkhazeti kingdom”), while in the 9th-10th cc., his successors and heirs had greatly contributed to the unification of Georgia and it was due to their efforts (together with others) that the notion “Georgia” had emerged and “King of Abkhazs...” forever remained on the first place in the title of Georgian kings.

As early as the 1st c. Abkhazeti was the area of preaching of St. Apostle Andrew and St. Simeon Canaanite and its north border became the burial place of St. Simeon. In the 3rd-4th cc. Greek Episcopal Sees were established here. Further on, they were subjected to the Ecumenical Patriarch of Constantinople, but kings of Abkhazs considered Mtskheta Apostolic Church, Georgian Church as their own and in the 10th c. made their kingdom a realm of its Catholicos-Patriarch, spiritually uniting historic Georgia, which was followed by the political unification of the entire country.

As usual, human life had left material traces on the territory of Abkhazeti. Numerous remnants and old buildings

are preserved here – Bronze Age tombs, city-sites, fortresses, bridges, palace-sites, churches... Some churches of Abkhazeti had brought to us splendid works of sculpture, mural and mosaic painting, among them, the earliest samples of the Christian art in the entire South Caucasus. Over the centuries, numerous manuscripts, crosses, icons, ecclesiastical objects, either produced in the local scriptoria (e.g. in Mokvi, Bedia...) and workshops or donated and brought from other regions of Georgia or other countries were gathered in the cathedrals and monasteries of Abkhazeti, testifying to the refined taste of their donors and authors.

Inscriptions (Greek, but on the greatest part – Georgian) preserved on the walls of historic buildings or in the mural decorations bear evidence of many noteworthy historic events, mention secular persons and clergy, revealing their activity for the welfare of the country or in piety to the Lord, their strivings and aspirations.

Everything preserved on the territory of Abkhazeti states and confirms one major message: sharing achievements of the neighbouring peoples, combined with their own initiatives and artistic feeling, local inhabitants, despite their provenance, were co-creators of the intrinsically diverse, but homogeneous Georgian culture, even when, due to various reasons, our little motherland was disintegrated and torn into pieces...

Samples of architecture, painting, metalwork and inscriptions presented in this album are eloquent witnesses of all these.

Dimitri Tumanishvili

ბიჭვინთის ტაძარი

БИЧВИНТСКИЙ ХРАМ

BICHVINTA CHURCH

საქართველოს ქრისტიანული არქიტექტურის ძეგლებს შორის ერთ-ერთი ყველაზე ცნობილი და პოპულარული ძეგლია ბიჭვინთის ღმრთისმშობლის სახელობის ტაძარი, რომელიც აფხაზეთის ჩრდილო-დასავლეთ ნაწილში, დღევანდელი ბიჭვინთის, ძველი ანტიკური ქალაქის – დიდი პიტიუნტის ფარგლებში მდებარეობს. პიტიუნტ-ბიჭვინთამ, რომლის სახელწოდება დაკავშირებულია ადგილობრივი რელიქტური ფიჭვის სახელონ, განსაკუთრებული როლი შეასრულა ქრისტიანობის გავრცელებაში.

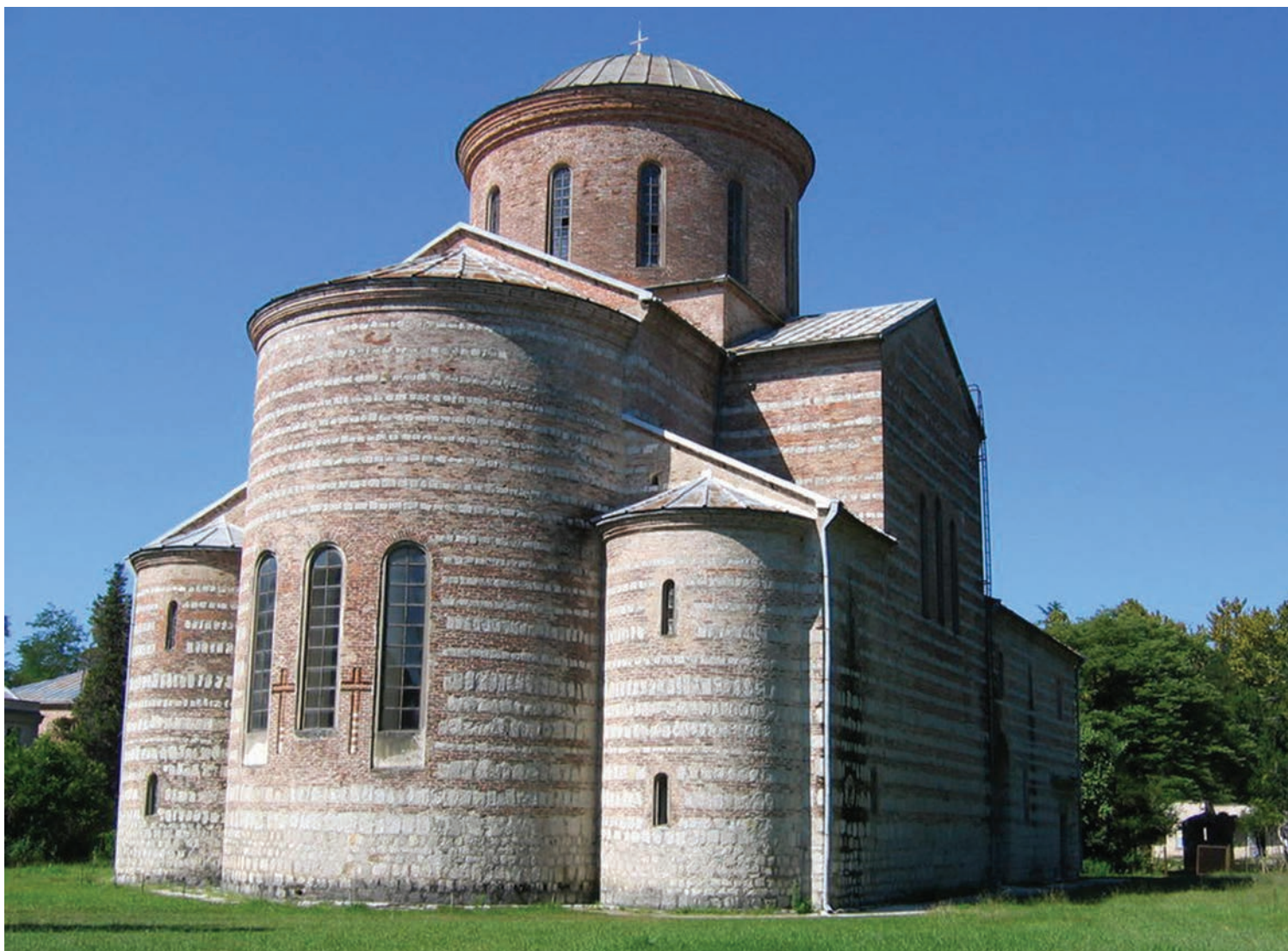
საეკლესიო გადმოცემით, ბიჭვინთის სანახებში I საუკუნეში წმ. ანდრია მოციქულს უქადაგია და ამიტომაც ბიჭვინთის საეპისკოპოსო კათედრას „წმ. ანდრიას საყდრად“ მოიხსენიებენ. დღევანდელი გუმბათიანი საკათედრო ტაძარი X–XI საუკუნეებშია აგებული. III საუკუნის ბოლოსა და IV საუკუნის დასაწყისში ბიჭვინთა მნიშვნელოვან საეკლესიო ცენტრად იქცა, რასაც მოწმობს ბიჭვინთის ეპისკოპოსის სტრატოფილეს მონაწილეობა პირველ მსოფლიო საეკლესიო კრებაზე. საუკუნეების მანძილზე ბიჭვინთაში მდებარეობდა დასავლეთ საქართველოს საეკლესიო ცენტრი, რომელიც XVI საუკუნის შუა ხანებში, მთიელთა შემოსევების შემდეგ, გელათში გადმოვიდა. XVII საუკუნეში ბიჭვინთის ტაძარი მიტოვებული იყო და არ ფუნქციონირებდა. XVIII საუკუნეში ტაძარს მეზი დაეცა და ძლიერ დაზიანდა. XIX საუკუნის 30-იან წლებში რუსეთის იმპერატორის ბრძანებით ის შეაკეთეს, შეიცვალა გუმბათის ფორმა, შელესეს და შეათეთრეს ფასადები, რის გამო ნაგებობამ სახე იცვალა და დამახინჯდა. XX საუკუნის 60-იან წლებში აკადემიკოს გიორგი ჩუბინაშვილის რეკომენდაციითა და პროფესორ ვახტანგ ცინცაძის ხელმძღვანელობით ტაძარში ჩატარდა სარესტავრაციო სამუშაოები, მოიხსნა შელესილობა, გამოიკვალა სახურავი, მოწესრიგდა ეზო და ტაძრის თავდაპირველი იერსახე აღდგა.

Среди памятников христианского зодчества Грузии одним из самых известных и популярных является Бичвинтский храм Богородицы, расположенный в северо-западной части Абхазии, в пределах сегодняшней Бичвинты, старого античного города «Великий Питиунт». Питиунт-Бичвинта, чье наименование связано с названием местной, реликтовой сосны, сыграла огромную роль в распространении христианства.

По церковному преданию, в окрестностях Бичвинты, в I веке проповедовал апостол св. Андрей, и поэтому Бичвинтская епископская кафедра упоминается как «храм св. Андрея». Нынешний купольный кафедральный храм построен в X–XI веках. В конце III и в начале IV веков Бичвинта превратилась в значительный религиозный центр, о чем свидетельствует участие бичвинтского епископа Стратофила в первом вселенском церковном соборе. На протяжении веков в Бичвинте существовал религиозный центр Западной Грузии, перешедший в Гелати в середине XVI века, после вторжения горцев с Северного Кавказа. В XVII веке Бичвинтский храм был заброшен и не функционировал. В XVIII веке храм поразила молния, и он был сильно поврежден. В 30-х годах XIX века по повелению русского императора его починили, изменилась форма купола, оштукатурили и побелили фасады, в результате чего здание поменяло облик и было обезображено. В 60-ых годах XX века по рекомендации акад. Г. Н. Чубинашвили и под руководством В. Г. Цинцадзе в храме были проведены реставрационные работы, сняли штукатурку, изменились перекрытие, двор привели в порядок – первоначальный облик храма был восстановлен.

Bichvinta church of the Virgin is one of the most well-known and popular monuments of the Georgian Christian architecture. It is located in the north-west part of Abkhazeti, within the boundaries of present Bichvinta (the same Pitsunda), old Antique city of Great Pitunt. Pitunt-Bichvinta, name of which is linked with the local relict pine tree, had played an exceptional role in the spreading of Christianity in Georgia.

Based on the ecclesiastical tradition, St. Apostle Andrew had preached in the environs of Bichvinta in the 1st c. and that is why, Bichvinta Episcopal See was referred to as the “See of St. Andrew”. In late 3rd-early 4th c. Bichvinta became a significant ecclesiastical centre, which is confirmed by the fact that Stratopile, Bishop of Bichvinta, participated in the First Ecumenical Council. Present domed cathedral was built in the 10th-11th cc. Over the centuries, Bichvinta was the ecclesiastical centre of the western Georgia, which was moved to Gelati in mid 16th c. after the invasions of the highlanders. In the 17th c. Bichvinta church was desolate and non-functional. In the 18th c. it was struck by thunder and severely damaged. In the first half of the 19th c., further to the order of the Russian Emperor, the church was repaired, shape of the dome was changed, facades were plastered and whitewashed, due to which the church was altered and disfigured. In 1960s, based on recommendations of acad. George Chubinashvili, restoration works were undertaken in Bichvinta church (lead by Prof. Vakhtang Tsintsadze), plastering was removed, initial shape of the dome was revealed, roof was repaired, the courtyard was tidied and the authentic design of the church was for the most part restored.

ბედიის სამონასტრო ჯოგლაქსი

БЕДИЙСКИЙ МОНАСТЫРСКИЙ КОМПЛЕКС

BEDIA MONASTIC COMPLEX

ბედიის სამონასტრო კომპლექსი აღმართულია ოჩამჩირიდან 25 კმ-ის დაშორებით, სოფელ ბედიის ცენტრში. იგი ქართული ზუროთმოძღვრების ულამაზესი ნიმუშია. მასში დღეისთვის ღმრთისმშობლის სახელობის ტაძარი, საეპისკოპოსო პალატა და სამრევლოს ნაწილი შედის. ისტორიული ცნობების თანახმად, ბედიის კომპლექსი X საუკუნის მიწურულს, დაახლ. 999 წელს ავღო გაერთიანებული საქართველოს პირველმა მეფემ ბაგრატ III ბაგრატიონმა და ძველი ქართული მემკვიდრის მიხედვით: „შექმნა საეპისკოპოსოდ“. სამონასტრო კომპლექსის მთავარ ნაგებობას წარმოადგენს ეზოს ცენტრში აგებული ბედიის ღმრთისმშობლის სახელობის ტაძარი. მისგან დასავლეთით შერჩენილია ბედიელ მიტროპოლიტთა ორსართულიანი სასახლე. ტაძარი მნიშვნელოვნად გადაკეთებულია XIII–XIV საუკუნეთა მიჯნასა და XV საუკუნეში. სამრევლო XII–XIV საუკუნეების ნაგებობას წარმოადგენს, ხოლო საეპისკოპოსო პალატა აშენდა XV საუკუნეში ბედიელი მიტროპოლიტის – ანტონ ჟუანისძის მიერ. ტაძრის ინტერიერში შემორჩენილია ფრესკული მხატვრობის სამი ფენა, რომელიც X–XI, XIII–XIV და XVI–XVII საუკუნეებით თარიღდება.

ბედიის ტაძრის ფასადებზე, ინტერიერში ფრესკებსა და საეკლესიო ნივთებზე შემორჩენილია ლაბიარული წარწერები, რომლებიც შესრულებულია ქართული ასომთავრული დამწერლობით და მოკვითხრობენ ტაძრის მშენებლობის, განახლება-რესტავრაციის ამბავს. მათ შორის, დღეს სრული სახით იკითხება 11 წარწერა. ხოლო, დანარჩენის მხოლოდ ფრაგმენტებია

Бедийский монастырский комплекс, красивейший образец грузинского зодчества, находится в 25 км от Очамчиры, в центре села Бедиа. В него ныне входит храм Богоматери, полуразрушенный епископский дворец и часть колокольни. По историческим данным, Бедийский комплекс был построен в конце X в., приблизительно в 999 году, первым царем объединенной Грузии, Багратом III Багратионом, который, согласно древней грузинской летописи, «создал его как епископский собор». Главной постройкой монастырского комплекса является воздвигнутый в центре двора Бедийский храм Богоматери. К западу от него сохранились развалины двухэтажного дворца бедийских митрополитов. Храм значительно переделан на рубеже XIII–XIV вв. и в XV в. Колокольня относится к XIII–XIV вв., епископский же дворец был построен в XV в. бедийским митрополитом Антоном Жуанисдзе. В интерьере храма сохранились три слоя фресковой живописи, датируемые X–XI, XIII–XIV и XVI–XVII веками. На фасадах Бедийского храма, на фресках, в интерьере и церковных предметах сохранились лапидарные надписи, исполненные грузинским письмом асomtavruli. Они повествуют о строительстве и обновлении-реставрации храма. Среди этих надписей полностью читается 11. Остальные же сохранились фрагментарно.

В надписях названы зодчий Бедийского храма Свимон Галатозтуху-

Bedia monastic complex is located 25 km. from Ochamchire, in the centre of the village Bedia. It is the most beautiful sample of the Georgian architecture, comprising at present the church of the Virgin, the Episcopal palace and the bell-tower. As evidenced by the historic sources, Bedia monastic complex was erected in late 10th c., ca. 999, by Bagrat III Bagrationi, the first king of the united Georgian kingdom, who, as stated by the Georgian chronicler, “made it an Episcopal See”. The church of the Virgin, erected in the centre of the monastic courtyard, is the main church of the monastery. 40 m. to its west is the two-storied bell-tower, ground floor of which functions as a gate to the monastery, while from the south the two-storied Episcopal palace is adjoined. The church of the Virgin was considerably transformed on the turn of the 13th c. to the 14th c. and in the 15th c. The bell-tower is a 13th-14th cc. structure, while the Episcopal palace was built in the 16th c. by Anton Zhuanisdze, Metropolitan of Bedia. Three layers of mural decoration are preserved in the church interior, which date to the 10th-11th, 13th-14th, and 17th cc.

Facades of the Bedia church, its interior murals and ecclesiastic objects had preserved lapidary, fresco and chased inscriptions in Georgian *asomtavruli* (uncial) script, bearing evidences on the construction, renovation and restoration of the church; from these, 11 inscriptions are fully legible, while others are fragmented. The inscriptions name Suimeon *Galatozhutsesi* (Chief Mason), architect of the

შემორჩენილი. წარწერებში დასახელებულია ბედიის ტაძრის ზუროთმოძღვარი სუმეონ გალათოჟთუხუცესი, კათალიკოსი ნიკოლოზ გონგლიბაისძე, ბედიელი მიტროპოლიტები: სოფრომ გონგლიბაისძე, ანტონ ბედიელი (ჟუანისძე), გერმანე ჩხეტიძე, ბედიის ტაძრის ქტიტორები მისი მშენებლობისა და შემდგომი რესტავრაციის დროს: გაერთიანებული საქართველოს პირველი მეფე ბაგრატ III ბაგრატიონი, ლიხთიმერეთის მეფე კონსტანტინე, დავით ნარინის ძე, ოდიშის „დიოფალი დიოფალი“ მარიხი და მისი ძე, ერისთავთა ერისთავი და მანდატურთუხუცესი გიორგი დადიანი და ა.შ. წმინდანთა ფრესკულ გამოსახულებებთან შემორჩენილია ქართული ასომთავრული წარწერები. ბედიის საეპისკოპოსო საუკუნეების მანძილზე შუა საუკუნეების ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანეს საეკლესიო და კულტურულ-საგანმანათლებლო ცენტრს წარმოადგენდა. დავით აღმაშენებელმა საქართველოსა და ქართული ეკლესიის ერთიანობის სიმბოლოდ ბედიელ მთავარეპისკოპოსს სწმეონს ბედიელ-ალავერდელის საპატიო წოდება მიანიჭა, რითაც აღმოსავლეთ-ქართული და დასავლურ-ქართული უძლიერესი სალოცავების ერთიანობას გაუსვა ხაზი. მთავარეპისკოპოსმა ანტონ ჟუანისძემ ბედიის სამონასტრო კომპლექსში შექმნა შესანიშნავი წიგნთსაცავი, სადაც მიმდინარეობდა ძველ ხელნაწერთა განახლება-რესტავრაცია, საღვთისმეტყველო წიგნების თარგმნა და წიგნთსაცავის შევსება ახალი ხელნაწერებით. ბედიის სამონასტრო კომპლექსი წარმოადგენს საქართველოს ერთიანობისა და განუყოფლობის სიმბოლოს. აქ დასაფლავებულია გაერთიანებული საქართველოს პირველი მეფე ბაგრატ III და დედამისი დედოფალი გურანდუხტი.

цеси (глава каменщиков), католикос Николоз Гонглибаисдзе, бедийские митрополиты: Софром Гонглибаисдзе, Антон Бедийский (Жуанисдзе), Герман Чхетидзе, ктитория Бедийского храма во время его строительства и дальнейшей реставрации: первый царь объединенной Грузии Баграт III Багратиони, царь Лихт-Имерети (Западной Грузии) Константин, сын Давида Нарина, Одишская «царица цариц» Марих и ее сын эриставт-эристави и мандатуртухуцеси (министр внутренних дел) Георгий Дадияни и т.д. Сохранились грузинские надписи асomtavruli, сопровождающие фресковые изображения святых. Бедийское епископство в течение веков являлось одним из значительных религиозных и культурно-просветительских центров. В знак целостности Грузии и грузинской церкви Давид Строитель присвоил бедийскому архиепископу почетное звание бедийско-алавердского, чем подчеркнул единство сильнейших восточногрузинских и западногрузинских святилищ. Архиепископ Антон Жуанисдзе создал в Бедийском монастырском комплексе прекрасное книгохранилище, где реставрировались и обновлялись древние рукописи, переводились богословские книги, оно пополнялось также новыми рукописями. Бедийский монастырский комплекс является символом единства и неделимости Грузии. Здесь похоронены первый царь объединенной Грузии Баграт III и его мать, царица Гурандухт.

Bedia church, Nikoloz Gonglibaisdze, mason, Metropolitans of Bedia: Sopron Gonglibaisdze, Anton Zhuanisdze, Germane Chkhetidze, donors of the Bedia church construction and its further restoration: Bagrat III Bagrationi, the first king of the united Georgian kingdom, Konstantine son of David Narin, king of Likhimereti (western Georgian kingdom), Marikh, “*diopali diopali*” (queen of queens) of Odi-shi and her son, George Dadiani, *eristavi eristavi* (highest rank of the local ruler) and *mandaturikhutsesi* (Head of Ceremonies), “*diopali*” (queen) Rodabi and her son Kakhaber, etc. Georgian *asomtavruli* explanatory inscriptions are preserved at the fresco images of the Saints. Over the centuries, Bedia Episcopal See was one of the most significant ecclesiastical, cultural and educational centres of Georgia. King of Georgia, David the Builder had given the honorary rank of *Bedi-el-Alav-erdeli* (Archbishop of Bedia and Alaverdi) to Suimeon, Archbishop of Bedia, as a symbol of the unity of Georgia and the Georgian Church, emphasising unity of the most significant ecclesiastical centres of western and eastern Georgia. Archbishop Anton Zhuanisdze had established a rich library in the Bedia monastery, where old manuscripts were renovated and restored, theological treatises were translated and the library collection was enriched with new manuscripts. Bedia monastic complex is a symbol of unity and indivisibility of Georgia. Bagrat III, the first king of the united Georgian kingdom and his mother, Queen Gurandukht are buried in Bedia.

ილორის ეკლესია ИЛОРСКАЯ ЦЕРКОВЬ ILORI CHURCH

წმ. გიორგის სახელობის ილორის ეკლესია მდებარეობს ოჩამჩირიდან 3 კმ. მანძილზე სოფ. ილორში. იგი აგებულია XI საუკუნის I მეოთხედში, წარმოადგენდა დასავლეთ საქართველოს ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანეს საეკლესიო ცენტრსა და სალოცავს. ვახუშტი ბაგრატიონის მიხედვით, „ზღვისა კიდევდ... არს ილორის ეკლესია წმიდის გიორგისა... უგუმბათო, მცირე, მდიდარი და შემკული.“

ილორის ეკლესია დარბაზული ტიპის ნაგებობაა იმდროინდელი ქართული არქიტექტურისათვის დამახასიათებელი მოხდენილი პროპორციებით. იგი აფსიდით დასრულებული ერთნაიანი ნაგებობაა, რომელსაც ჩრდილოეთით, სამხრეთით და დასავლეთის მხრიდან მინაშენები ახლავს. ეკლესიას კარები დასავლეთიდან და სამხრეთიდან აქვს, ხოლო შიდა სივრცე – განათებულია ექვსი სარკმლით.

ილორის ეკლესიის ფასადებზე დღეისთვის შემორჩენილია ქართული დამწერლობით შესრულებული ხუთი ლაპიდარული წარწერა, (მეექვსე წარწერა აღარ იკითხება). ფრესკული მოხატულობები აქ დაცული არ არის, რადგან XVII საუკუნეში ოდიშის მთავრის ლევან II დადიანის მიერ შეკეთებული ილორის ეკლესია, 1736 წელს დაწვეს ოსმალო დამპყრობლებმა. ვახუშტი ბაგრატიონის ცნობით, ტაძრის მოხატულობა მაშინ განადგურებულია.

ილორის ტაძარი თავიდანვე წმინდა გიორგის სახელზე ყოფილა აგებული, ხოლო ტაძრის ქტიტორები იყვნენ ადგილობრივი ფეოდალი გიორგი გურგენისძე, მთავარეპისკოპოსი გიორგი და მღვდელი გიორგი ქოჩოლავა. ტაძრის მშენებელთა შორის დასახელებულია გიორგი გალატოზი, საერო პირი მიქაელი და სხვა.

В 3 км от Очамчире, в селе Илори расположен Илорская церковь св.Георгия. Он построен в первой четверти XI века и представляет собой один из значительнейших религиозных центров и святыниц. Следуя Вахушти Багратиони, «на берегу моря... Илорская церковь св.Георгия... без купола, маленькая, богатая и украшенная».

Илорская церковь – здание зального типа с характерными для грузинской архитектуры своего времени стройными пропорциями. Это – заканчивающийся алтарем однозальный храм, к которому примыкают приделы с севера, юга и запада. С западной и южной сторон у церкви имеются входы, ведущие в зал. Внутреннее пространство освещено с помощью шести окон.

На фасадах Илорской церкви сохранилось пять лапидарных надписей, исполненных грузинским письмом (шестая надпись в настоящее время не читается). Фресковая живопись здесь не сохранилось, так как церковь, поновленная в XVII веке владетельным князем Одиши (Самегрело) Леваном II Дадиани, была сожжена в 1736 году турецко-османскими завоевателями. По сведениям Вахушти Багратиони, тогда и была уничтожена роспись храма.

Илорский храм был построен на имя св.Георгия, ктиторов же были местные феодалы Георгий Гургенисдзе, архиепископ Георгий и священник Георгий Кочолава. Среди строителей храма упомянуты каменщик Георгий, светское лицо Михаил и др.

The church of St. George is located in the village Ilori, 3 km. from Ochamchire. It is erected in the first quarter of the 11th c. and was one of the most significant ecclesiastical centres of the western Georgia. As stated by Prince Vakhushti Bagrationi (18th c. Georgian historian), “On the edge of the sea... there is the church of St. George in Ilori... dome-less, small, rich and adorned”.

Ilori church is an aisleless vaulted structure, built of hewn stone. Its refined proportions and the quality of execution are characteristic of the contemporary Georgian architecture. This single-naved church, terminated with an apse, is provided with annexes from the north, south and west. Entrances are arranged in the west and south walls, and the interior is lit by six windows.

At present five lapidary Georgian inscriptions are preserved on the facades of the Ilori church (the sixth inscription is illegible). As evidenced by the lapidary inscriptions, from the time of its construction the church was consecrated to St. George; donors of the church were: local feudal lord George Gurgenisdze, Archbishop George and the priest George Kocholava, among the builders of the church named are George Galatozi (mason), secular person Michael, etc.

In the 17th c. the church was renovated by Levan II Dadiani, *mtavari* (sovereign) of Odishi, and in 1736 it was burnt down by the Ottoman invaders. As evidenced by Prince Vakhushti Bagrationi, old mural decoration of the church vanished in this fire (present murals date to 1950s).

დრანდის ეკლესია

ДРАНДСКАЯ ЦЕРКОВЬ

DRANDA CHURCH

ღმრთისმშობლის სახელობის დრანდის VIII საუკუნის გუმბათიანი ეკლესია მდებარეობს გულირიფშის რაიონის სოფ. დრანდაში. იგი წარმოადგენს აგურითა და რიყის ქვით ნაგებ შესანიშნავ ხუროთმოძღვრების ნიმუშს, რომელიც სამშენებლო ტექნიკით, გეგმარებითა და პროპორციებით ბიზანტიური ხუროთმოძღვრების ნიმუშებს ენათესავება, მაგრამ დრანდის ეკლესიის აღმშენებელს ზოგი რამ ქართული ხუროთმოძღვრებიდანაც აუღია, კერძოდ, მცხეთის ჯვრის ტაძრის მსგავსად, აქაც აღმოსავლეთ ფასადზე სამი წახნაგოვანი შეერილი აფსიდი პატარა თაღებითაა გადაბმული.

ვახუშტი ბაგრატიონი გვიამბობს, რომ დრანდაში იდგა დიდი და მშვენიერი გუმბათიანი ეკლესია. აქ იჯდა ეპისკოპოსი, რომელიც კოდორსა და ანაკოფიას შორის მოქცეულ ქვეყანას მართავდა.

1737 წელს ოსმალო დამპყრობლების შემოსევის დროს ტაძარი დაზიანდა. 1871 წელს დრანდის ეკლესიაში საეკლესიო ღმრთისმსახურება განახლდა. 1900 წელს რუსეთის სინოდის მონღოებით დრანდის ეკლესიას რესტავრაცია ჩაუტარდა, გადაკეთდა გუმბათის გადახურვა, მაგრამ იმავდროულად ტაძრიდან გაქრა ძვირფასეულობა და მარმარილოს სამარხები. ტაძარს რესტავრაცია ჩაუტარდა XX საუკუნის 70-იან წლებშიც პროფესორ ვ. ცინცაძის ხელმძღვანელობით.

Драндская купольная церковь VIII века, посвященная Богородице, расположена в селе Дранда Гульрипшского района. Она представляет собой прекрасный образец архитектуры, построенный из кирпича и булыжника. По строительной технике, планировке и пропорциям этот памятник родственен памятникам византийского зодчества. Но зодчий Драндской церкви кое-что позаимствовал и от образцов грузинской архитектуры, в частности, и здесь, подобно Джварскому храму во Мцхета, три трехгранных выступа восточного фасада связаны между собой арками.

Вахушти Багратиони сообщает, что «в Дранде стояла большая и прекрасная церковь с куполом. Здесь сидел епископ, заведовавший страной между Кодором и Анакопией».

В 1737 году во время вторжения турецких завоевателей храм был поврежден. В 1871 году в Драндской церкви возобновилось богослужение. В 1900 году усилиями русского синода была проведена реставрация Драндской церкви, было переделано перекрытие купола, но в то же самое время из храма исчезли драгоценности и мраморные гробницы. Храм был реставрирован и в 70-х годах XX века под руководством проф. В.Г.Цинцадзе.

The church of the Virgin is located in the village Dranda, Gulripshi district. It is built of brick and rubble and based on its building technique, plan and proportions it shows affinity with the samples of the Byzantine architecture. At the same time, builders of the Dranda church, seem most likely to be also familiar with the Georgian churches, namely, the church of Holy Cross in Mtskheta, or any other similar structure – otherwise, no explanation can be found to the minor arches on the upper part of the east façade, uniting three protruded apses; analogies of this motif can be found on the quoted churches only.

Prince Vakhushti Bagrationi stated that large and beautiful domed church was located in Dranda, where there was the residence of the bishop, who governed the land between Kodori and Anakopia.

In 1773, during the Ottoman invasion, the church was burnt down and destroyed. In 1871, the service was renewed in Dranda church. In 1900, Synod of Russia initiated restoration of the church, its dome roofing was transformed and at the same period, some antiquities of the church were lost.

In 1970s the church was restored (team leader-prof. V. Tsintsadze).

მოქვის ტაძარი

МОКВСКИЙ КАФЕДРАЛЬНЫЙ СОБОР

MOKVI CATHEDRAL

ოჩამჩირის რაიონული ცენტრიდან 15 კილომეტრის დაშორებით მდებარეობს ქართული ზუროთმოდგერების შესანიშნავი ძეგლი – მოქვის ტაძარი. იგი წარმოადგენს ჯვარ-გუმბათოვან ნაგებობას, რომელსაც სამხრეთით და ჩრდილოეთით სამლოცველოები ახლავს. ქართული ისტორიული წყაროების ცნობით, აფხაზთა მეფე ლეონ III-მ (957-967) „აღაშენა ეკლესია მოქესა და შექმნა საყდრად საეპისკოპოსოდ“.

მოქვეში საუკუნეების მანძილზე არსებობდა ქართული კულტურის ძლიერი კერა, სადაც მიმდინარეობდა ხელნაწერთა გამრავლება, ძეგლი ნუსხების განახლება. დღემდე მოღწეულია მოქვის წიგნთსაცავის ხელნაწერები, რომლებიც გვამცნობენ მოქველ მოღვაწეთა სახელებს. მოქვის სიძველეებიდან განსაკუთრებით მაღალი ღირებულება აქვს მოქვის ოთხთავს. მოქვის ეკლესია, რომელიც ასეთ დიდ კულტურის კერას წარმოადგენდა მდიდარი იყო ეპიგრაფიკული ძეგლებითაც, მაგრამ დღეს შემორჩენილია მხოლოდ მოქვის სამრეკლოს წარწერა, რომელშიც მოქველი ეპისკოპოსი გრიგოლი არის დასახელებული.

აღსანიშნავია 1659 წელს იერუსალიმის პატრიარქის დოსითეოსის მიერ მოქვის მონასტერში ნანახი წარწერა: „**მოიხატა იმპერატორ ალექსი კომნენის და დავით აფხაზთა მეფის დროს**“.

მოქვის ტაძარი დავით აღმაშენებლის ხანაშიც საფუძვლიანად შეუკეთებიათ და მოუხატავთ, მაგრამ იმ დროის ფრესკული მოხატულობის კვალი დღეს არსად ჩანს. XX საუკუნის 80-იან წლებში აქ უფრო გვიანი, ვარაუდობენ, XV საუკუნის მხატვრობის ფრაგმენტები აღმოჩნდა. ქართული წარწერები აქ მრავლად იყო წარმოდგენილი.

მოქვის საეპისკოპოსო კათედრა X საუკუნეში დაარსდა, მაგრამ მოქვი, როგორც ქართული კულტურის ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი ცენტრი განსაკუთრებით XIII საუკუნიდან დაწინაურდა. ქართულმა წყაროებმა შემოინახეს მოქველი ეპისკოპოსების სახელები, რომლებმაც დიდ ღვაწლი და ამაგი დასდეს ქართულ კულტურას. აქ მოღვაწეობდნენ გრიგოლ მოქველი, დანიელ მოქველი, აბრაამ მოქველი, ეფთვიმე საყვარელიძე, ფილიპე ჩხეტიძე და სხვები.

В пятнадцати километрах от Очамчирского районного центра расположен прекрасный памятник грузинского зодчества – Моквский собор. Это – крестово-купольное здание, с молельнями с юга и севера. Согласно грузинским историческим надписям, абхазский царь Леон III (957-967) «построил церковь Моквскую как епископский собор».

На протяжении веков Мокви был мощным очагом грузинской культуры, в котором протекала интенсивная работа по размножению рукописей, обновлению старых списков. До нас дошли рукописи моквского книгохранилища, сообщающие имена моквских деятелей. Из моквских древностей особенно ценным является Моквский четвероглав.

Моквская церковь, представляющая собой такой большой очаг культурной деятельности, была богата и эпиграфическими памятниками, однако на сегодняшний день из этих надписей сохранилась всего лишь надпись колокольни, в которой упоминается моквский епископ Григол. Следует отметить и надпись, виденную иерусалимским патриархом Досифеем при посещении им Моквского монастыря в 1659 году: «Расписан при императоре Алексее Комнине и абхазском царе Давиде».

Моквский храм и при Давиде Строителе был основательно отремонтирован и расписан, но ныне никаких следов фресковой живописи того времени нигде не отмечается. В 80-х годах XX века здесь, как предполагают, были обнаружены фрагменты более поздней живописи, XV века грузинские надписи предположительно, здесь были представлены в большом количестве.

Моквская епископская кафедра была основана в X веке, но Мокви, как один из значительнейших центров грузинской культуры, особенно выдвинулся начиная с XIII века. Грузинские источники сохранили имена моквских епископов, имеющих большие заслуги перед грузинской культурой. Например, здесь подвизались Григол Моквели, Даниель Моквели, Абраам Моквели, Евфимий Сакварелидзе, Филипп Чхетидзе и другие.

Mokvi cathedral, a splendid monument of the Georgian architecture, is located 15 km. from the Ochamchire regional centre. It is a cross-in-square domed church with chapels from the south and north and a narthex from the west. As evidenced by the Georgian historical sources, Leon III (957-967), King of Abkhazs “built a church in Mokvi and made it an Episcopal See”.

Over the centuries, Mokvi was a significant centre of the Georgian culture, where manuscripts were copied and old codices were renovated. Up to now preserved are manuscripts from the Mokvi church library, bearing names of the persons active in Mokvi. Among Mokvi antiquities of special significance and artistic value is the famous Mokvi Gospel, commissioned by Daniel Mokveli (Bishop of Mokvi) in 1300. Mokvi church, the centre of such a vast cultural activity, was also rich in epigraphic monuments. However, at present only an inscription on Mokvi bell-tower is preserved, which mentions Gregory, Bishop of Mokvi.

Noteworthy is the fresco inscription, which Dositheos, Patriarch of Jerusalem had seen in Mokvi in 1659: “Was painted in the times of the Emperor Alex Comnenus and David, King of Abkhazs”, bearing evidence that Mokvi church was substantially renovated and painted in the reign of David the Builder; however, no traces of these murals are left at present in the church. In 1980s, fragments of the presumably 15th c. murals were discovered here. It seems likely that numerous other Georgian inscriptions of Mokvi church were destroyed over the centuries, or were, probably, lost in 1850s, during the renovation of the damaged church facing.

Mokvi Episcopal See was established in the 10th c., but Mokvi, as one of the most significant centres of the Georgian culture, experienced special efflorescence from the 13th c. onwards. Georgian literary sources have preserved names of the bishops of Mokvi, whose contribution to the Georgian culture is hard to overvalue, e.g. Grigol Mokveli, Daniel Mokveli, Abraam Mokveli, Eptvime Sakvarelidze, Pilipe Chkhetidze and others.

ლიხნის ტაძარი

ЛЫХНЕНСКИЙ ХРАМ УСПЕНИЯ БОГОМАТЕРИ

LIKHNI CHURCH OF THE DORMITION

გუდაუთის რაიონული ცენტრიდან 5 კმ-ის მოშორებით, შავიზღვისპირა დაბლობზე მდებარეობს სოფ. ლიხნი, რომლის შუაგულში აღმართულია X საუკუნის ქართული ხუროთმოძღვრების ძეგლი – ლიხნის ღმრთისმშობლის მიძინების ტაძარი. იგი ჯვარ-გუმბათოვან ნაგებობას წარმოადგენს, რომელსაც აღმოსავლეთით სამი შვერილი აფსიდი აქვს. მოგვიანებით ტაძრისთვის დასავლეთით, ჩრდილოეთით და სამხრეთით ღია ეგვტერები მიუშენებიათ. ტაძრისა და ეგვტერის შიგა კედლები მთლიანად მოხატული ყოფილა.

ლიხნის ტაძარში შემორჩენილია, როგორც X–XI საუკუნეების მოხატულობის კვალი, ასევე XIV საუკუნეების მხატვრობა, რომელიც გამოირჩევა ფაქიზი კოლორიტით, რამდენადმე წაგრძელებული ფიგურების დინამიზრობითა და ექსპრესიულობით. ლიხნის ტაძრის სიძველეები პირველად აღწერა ცნობილმა ფრანგმა ქართველოლოგმა მარი ბროსემ, რომელმაც ტაძრის კედლებიდან გადმოიწერა რამდენიმე ქართული წარწერა, მათ შორის, 1066 წლის კომეტის გამოჩენის შესახებ, რომელზეც კიევის სამთავროს მატთანე და ერთ-ერთი ჩინური ქრონიკაც მოგვითხრობს.

ლიხნის ტაძარში დაცულია 17-ზე მეტი ფრესკული წარწერა. ბიბლიურ სიუჟეტთა და წმინდანთა ქართულ-ბერძნული განმარტებითი წარწერების გარდა, შემორჩენილია ქართული ასომთავრული და მხედრული დამწერლობით შესრულებული წარწერები, სადაც მოხსენიებულია სხვადასხვა ისტორიული მოვლენები, მაღალი საერო და სასულიერო პირები. მათ შორის, გაერთიანებული საქართველოს მეფეები: ბაგრატ IV, გიორგი II; სასულიერო პირები: ვაჩე პროტოსპათარი და იპატოსი, მწიგნობართუხუცესი და ჭყონდიდელი.

В пяти километрах от районного центра Гудаута, на причерноморской равнине расположено село Лыхны, в центре которого воздвигнут памятник грузинской архитектуры X века, храм Успения Богоматери. Это – крестово-купольное здание с тремя выступающими абсидами с восточной стороны. Позже к храму были пристроены открытые притворы с западной, северной и южной сторон. Изнутри стены храма и притворов в свое время были целиком расписаны. В Лыхненском храме сохранились следы живописи X–XI веков, а также XIV века, которая отличается утонченным колоритом, динамикой и экспрессивностью несколько удлиненных фигур. Древности Лыхненского храма впервые были описаны известным французским грузиноведом Мари Броссе, списавшим со стен храма несколько грузинских надписей, среди них надпись 1066 года о появлении кометы Галлея, упоминаемом в летописи Киевского княжества и даже в одной из китайских хроник.

В росписях Лыхненского храма имеется более чем семнадцать фресковых надписей. Кроме грузино-греческих пояснительных надписей библейских сюжетов и святых, сохранились надписи, исполненные грузинским письмом асомтаврული (грузинское заглавное письмо) и мхедრული (военное, гражданское письмо), в которых упомянуты разные исторические события, светские и духовные лица высокого чина, цари объединенной Грузии: Баграт IV, Георгий II; духовные лица: Ваче протоиспатар и ипатос, мцигнобартухуцеси (первый министр) и чкондидели (чкондидский митрополит).

Village Likhni is located 5 km. from Gudauti regional centre, on the Black Sea costal lowland. Church of the Dormition, 10th c. Georgian architectural monument, is located in the centre of the village. This is a cruciform-domed structure with three projecting apses and large open arched porches from the west, north and south. Entire interior of the church and its porches are painted. Two chronological layers are discernible in the mural decoration of the church – traces of the 10th-11th cc. murals and 14th c. painting, which is distinguished by the refined colour gamut, somewhat elongated figure proportions, their dynamism and expressiveness.

Famous French Kartvelologist, Mari Bosset was the first to record antiquities of the Likhni church; he had copied several Georgian inscriptions from the church walls, among them, inscription of 1066 narrating about the apparition of a comet. The same historic event is also mentioned in the chronicle of the Kiev principedom and one of the Chinese chronicles.

Likhni church is rich in epigraphic monuments – its murals have preserved many fresco inscriptions. Apart from the Georgian and Greek explanatory inscriptions of the Biblical scenes and the Saints, also visible are inscriptions in Georgian *asomtavruli* and *mkhedruli* (secular) scripts, which tell about various historic events, mention high ranking secular persons: kings of the united Georgian kingdom – Bagrat IV, George II and the representatives of the clergy: Vache Protophspatharios and Hypatos, *Mtsignobartukhutsesi* (Chancellor) and *Chkondideli* (Archbishop of Chkondidi).

გაგრის ეკლესია ГАГРСКАЯ ЦЕРКОВЬ GAGRA BASILICA

ბაზილიკა დგას ქ. გაგრის ტერიტორიაზე მდებარე ციხე-სიმაგრის ცენტრში.

ტაძარი აგებულია ტლანქად დამუშავებული ქვის კვადრებით და ძალიან ჰგავს საქართველოში VI-X საუკუნეებში გავრცელებული ე.წ. სამეკლესიანი ბაზილიკის ნიმუშებს. კერძოდ, აღმოსავლეთ საქართველოში აგებული ტაძრების არქიტექტურას. ეკლესია თარიღდება VI საუკუნით.

Базилика расположена в центре крепости, на территории г. Гагры.

Храм построен грубо обработанными каменными квадрами и проявляет большое сходство с распространенными в Грузии VI-X веков образцами т.н. трехцерковной базилики, в частности, с архитектурными памятниками, построенными в Восточной Грузии. Церковь датируется VI веком.

Basilica is erected in the centre of the fortress located on the territory of Gagra.

6th c. church is built of roughly hewn stone quadrae, showing close affinity to the so called three-churched basilicas widespread in Georgia in the 6th-10th cc., namely, eastern Georgian churches of this typology.

ჰომანის ეკლესია ЦЕРКОВЬ КОМАНИ KOMANI CHURCH

კომანის ეკლესია მდებარეობს სოხუმის რაიონის სოფ. შრომის მახლობლად. იგი წარმოადგენს დარბაზული ტიპის ქვის ნაგებობას, რომელსაც რამდენიმე რესტავრაციის კვალი ეტყობა, მაგრამ მისი თავდაპირველი მშენებლობა თარიღდება XI საუკუნით. კომანის ისტორია დაკავშირებულია წმ. იოანე ოქროპირის სახელთან, რომელიც შავი ზღვისპირეთში კონსტანტინეპოლიდან გადმოსახლეს და აქვე უნდა ყოფილიყო დასაფლავებული.

XIX საუკუნეში ტაძარი აღადგინეს და იგი ფუნქციონირებდა, როგორც მონასტერი. საბჭოთა ხელისუფლების წლებში კომანის ტაძარი, ბუნებრივია, არ მოქმედებდა, მაგრამ XX საუკუნის 90-იან წლებში ტაძარი აღადგინა, კეთილმოაწყო და აქ დედათა მონასტერი დააარსა აფხაზმა მამულიშვილმა იური ანუამ, რომელიც ტაძრის წინამძღვართან მამა ანდრია ყურაშვილთან ერთად დახვრიტეს აფხაზმა სეპარატისტებმა 1993 წელს, საომარი მოქმედებების დროს.

Команская церковь расположена вблизи от села Шрома Сухумского района. Храм представляет собой каменное здание зального типа, в котором отмечаются следы многообразных обновлений-переделок, но его первоначальная постройка должна была относиться к XI веку. История Комани связана с именем св.Иоанна Златоуста, которого переселили сюда, где он и скончался и был похоронен.

В XIX веке храм был восстановлен, и он функционировал как монастырь. В годы советской власти Команский храм, естественно, не был действующим. Но в 90-х годах XX века храм был восстановлен и благоустроен, здесь же был основан женский монастырь абхазским патриотом Юрием Ануа, который вместе с настоятелем храма отцом Андреем Курашвили был расстрелян абхазскими сепаратистами в 1993 году, во время военных действий.

Komani church is located, not far from the village Shroma, Sokhumi district. This is an aisleless vaulted stone church, which bears traces of the numerous restorations and transformations, but its initial construction seems likely to be ascribable to the 11th c. History of Komani is linked with the name of St. John Chrysostom, who, exiled from the Constantinople to the Black Seacoast, passed away here and was buried on this spot.

In the 19th c. the church was restored and it functioned as a monastery. During the Soviet rule, Komani church was, naturally, non-functional, but in 1990s the church was restored and the nunnery was established by the Abkhaz patriot Iuri Anua, who, together with Father Andrew, the senior priest of the church, was executed by shooting in 1993 by the separatists.

ახალი ათონის მონასტარი НОВО-АФОНСКИЙ МОНАСТЫРЬ NEW-ATHOS MONASTERY

XIX საუკუნეში, 1875 წელს თანამედროვე ახალი ათონის ტერიტორიაზე, ივერიის მთაზე, ქალკედონის ნახევარკუნძულის ათონის მთიდან (საბერძნეთიდან) მოსულმა ბერებმა დააარსეს წმ. პანტელეიმონის ტაძარი.

ახალ ათონში სამონასტრო ნაგებობებისა და ეკლესიის მშენებლობა მიმდინარეობდა 1883-1896 წწ.-ში დასავლეთ კორპუსის ცენტრში აღმართულია 50 მეტრიანი სამრეკლო საათით. სამრეკლოს ქვემოთ განლაგებულია მონასტრის სატრაპეზო, რომლის კედლები მოხატულია. სამონასტრო კომპლექსის ცენტრში აღმართულია წმ. პანტელეიმონის, ხუთი გუმბათით დაგვირგვინებული ტაძარი, რომელიც აგებულია ე.წ. ახალბიზანტიური სტილით და ისევე როგორც სატრაპეზო, შიგნიდან მთლიანად მოხატულია.

В XIX веке, точнее в 1875 году, на территории современного Нового Афона, на Иверской горе, монахами, вышедшими из греческого монастыря Афонской горы Халкидонского полуострова, был основан храм св.Пантелеймона. Строительство монастырских корпусов и церквей в Новом Афоне относится к 1883-1896 годам. В центре западного корпуса была построена 50-метровая колокольня с часами. Под колокольней была расположена монастырская трапезная, стены которой были расписаны. В центре монастырского корпуса возведен храм св.Пантелеймона, увенчанный пятью куполами. Храм построен в т.н. нововизантийском стиле, и так же, как и трапезная, полностью расписан фресками.

In 1875 monks, who came from Greece, monasteries of Mount Athos, had founded the church of St. Panteleimon on Mount Iveria, on the territory of present New Athos. Construction of the monastic structures and churches in New Athos took place in 1883-1896. In the middle of the monastic complex, five-domed church of St. Panteleimon is erected, in the architecture of which traits of the so called Neo Byzantine style are discernible. Interior of the church (similar to the refectory) is embellished with the mural decoration. In the centre of the west building 50 m. high bell-tower with the clock is erected. In the lower part of the bell-tower, a monastic refectory is located.

სვიმონ კანანელის სახელობის ტაძარი

ХРАМ СВ.СВИМОНА КАНАНИТА

CHURCH OF ST. SIMEON THE CANAANITE

წმ. სვიმონ კანანელის სახელობის ტაძარი მდებარეობს სოხუმთან ახლოს, თანამედროვე ახალი ათონის ტერიტორიაზე — ივერიის მთაზე. მისი თავდაპირველი მშენებლობა VII–VIII საუკუნეებით თარიღდება, ხოლო დღევანდელი ნაგებობა ქართული ზურთმომღვრების IX-X საუკუნეების ნიმუშს წარმოადგენს.

ძველი ქართველი და უცხოელი მემატიანეების ცნობით, წმ. სვიმონ კანანელმა წმ. ანდრია მოციქულთან ერთად პირველმა იქადაგა სამხრეთ და დასავლეთ საქართველოში, მათ შორის აფხაზეთში ქრისტიანობა.

წმინდა მამათა გადმოცემით, ახ. წ. აღ-ით 55 წელს მოციქული წმ. სვიმონ კანანელი წარმართებმა ქრისტეს დარად ჯვარზე გააკრეს და დაასაფლავეს ნიკოფსიას — ისტორიული საქართველოს ჩრდილოეთ საზღვარზე.

IV საუკუნეში მოციქულის სახელზე ახალ ათონში პატარა ეკლესია ააგეს, რომელიც სავარაუდოდ ხის უნდა ყოფილიყო, მაგრამ მომდევნო საუკუნეებში აქ თეთრი თლილი ქვისგან დამზადებული ტაძარი ააშენეს, რომელსაც რესტავრაცია რამდენჯერმე ჩაუტარდა, მათ შორის, XIX-ის 80-იან წლებში. ტაძრის ფრესკული მოხატულობა შემორჩენილი არ არის. არქიტექტურული დეკორიდან ყურადღებას იქცევს ქრისტიანული სიმბოლოების — თევზის, ლომისა და ჯვრის რელიეფური გამოსახულებანი.

Храм св.Свимона Кананита расположен вблизи от Сухуми, на территории современного Нового Афона, на Иверской горе. Его первоначальное строительство датируется VII-VIII веками, нынешняя же постройка является образцом грузинского зодчества IX-X веков.

Согласно сведениям древних грузинских летописцев, здесь покоится один из апостолов Христа Свимон Кананит, вместе с апостолом св. Андреем первый проповедник христианства в Южной и Западной Грузии, в частности, в Абхазии.

В 55 году н.э., как передают св.отцы, язычники распяли, подобно Христу, апостола на кресте и похоронили в Никопсии - на северней границе исторической Грузии.

В IV веке в Новом Афоне в честь апостола была построена маленькая церковь, являвшаяся, по предположению, деревянной, но в последующие века здесь был построен храм из белых, тесаных камней, несколько раз реставрированный, в том числе и в 80-ые годы XIX века. Фресковая живопись храма не сохранилась. Из архитектурного декора обращают внимание христианские символы — рельефные изображения рыбы, льва и креста.

The church of St. Simeon Canaanite is located not far from Sokhumi, on the territory of the present New Athos, on top of the Mount Iveria. The church's beginning construction is dated VII-VIII cc. Today's construction is a sample of the 9th-10th cc. Georgian architecture.

Based on the oral tradition, St. Simeon Canaanite, together with the St. Apostle Andrew, preached Christianity in the Black Seacoast. St. Simeon Canaanite had received his martyrdom here and was buried in Nikopsia city, on the north border of the historic Georgia. From the 19th c. onwards, Nikopsia was identified with Anakopia and its church — with the burial place of the St. Apostle. Although, this does not correspond to the reality, it seems most likely that Anakopia was still linked with the area of activity of St. Simeon Canaanite.

The church was substantially renovated in 1880s (the dome was rebuilt, part of the facing was replaced), however, old forms and decoration (e.g. crosses, lion and fish of the east windows) were, for the great part, repeated.

სოხუმის საკათედრო ტაძარი СУХУМСКИЙ КАФЕДРАЛЬНЫЙ СОБОР SOKHUMI CATHEDRAL

XIX საუკუნის II ნახევარში სოხუმის ოლქის უფროსმა პოლკოვნიკმა ვ. გეიმანმა აღძრა შუამდგომლობა, სოხუმის ცენტრში დაეწყოთ საკათედრო ტაძრის მშენებლობა, რომელიც 1884 წელს დასრულდა და ეკურთხა ეპისკოპოს ალექსანდრე ოკროპირიძის მიერ წმინდა ალექსანდრე ნეველის სახელზე. ტაძარი ჯვარ-გუმბათოვანია, წარმოადგენს ბერძნული და რუსული არქიტექტურული ფორმების ნაზავს.

სოხუმის საკათედრო ტაძარი მიეკუთვნება მოქმედ ეკლესიათა რიცხვს.

Сухумский кафедральный собор был построен во второй половине XIX века. Его строительство было начато по инициативе полковника В. Геймана, который в то время был главой Сухумского округа. В 1884 году строительство завершилось и храм освятил епископ Александр Окропиридзе на имя Св. Александра Невского.

Собор крестого-купольный. Он представляет собой смесь греческих и русских архитектурных форм. Сухумский кафедральный храм относится к числу действующих церквей.

In the second half of the 19th c., Colonel V. Geimann, Head of the Sokhumi Region, had initiated construction of the cathedral in the centre of Sokhumi. Works were ended in 1884 and the church was consecrated to St. Alexander of Neva by Bishop Alexandre (Okropiridze). The church is a mixture of Greek and Russian architectural forms.

Sokhumi Cathedral belongs to the number of working churches.

ბომბორის ეკლესია (აილაგა-აბიკუ) БОМБОРСКАЯ ЦЕРКОВЬ (АЙЛАГА-АБЫКУ) BOMBORI CHURCH (AILAGA-ABIKU)

გუდაუთიდან 10 კმ. მანძილზე, ზღვის პირას მდებარეობს ადრე შუა საუკუნეების ქართული ქრისტიანული ტაძარი, რომელიც ადგილობრივ მოსახლეობაში ცნობილია „აილაგა-აბიკუს“ სახელით. იგი თარიღდება VIII-IX საუკუნეებით. ტაძარი წარმოადგენს ცალნავიან ნაგებობას ხუთწახნაგოვანი აფსიდით. ტაძრის შიგნით შეინიშნება ფრესკის ნაკვალევიც. სამხრეთის შესავლელთან კედელზე ამოკვეთილია ჯვრის გამოსახულება. ტაძარს დასავლეთის მხრიდან ჰქონდა კარიბჭე. სამხრეთიდან მიდგმული აქვს წაგრძელებული სამლოცველო ნახევარწრიული საკურთხევლით. „აილაგა-აბიკუ“ აფხაზურად დახლართულ კომპლექსს ნიშნავს. ეს სახელი მას მოგვიანებით უწოდეს. თავდაპირველი სახელწოდება ჩვენთვის უცნობია.

В десяти километрах от Гудауты, на берегу моря находится грузинский христианский храм средневековья, известный среди местного населения под именем Айлага-абыку. Он датируется VIII-IX веками. Храм представляет собой однозальную постройку с пятигранной абсидой. Внутри церкви видны следы фресок. У южного входа, на стене высечен крест. С запада храм имел притвор. С юга к нему примыкает продолговатая молельня, с полукруглым алтарем. «Айлага-абыку» по-абхазски означает Путаящая вышка. Это наименование храм получил позднее, первоначальное же – нам неизвестно.

8th-9th cc. Georgian church, known among the local community as Ailaga-Abiku church is located 10 km. from Gudauta, on the seashore. This is a single-nave structure with the pentahedral apse, and a west porch. In the interior of the church traces of mural decoration are discernible and an image of the cross is carved on the south wall, near the entrance. From the south an elongated chapel with the semicircular apse is built to the church.

Initial name of the church is unknown. Present name was given to it later – “Ailaga-Abiku” means intricate tower in Abkhazian.

ცანდრიფშის ტაძარი

ЦАНДРИПШСКИЙ ХРАМ

TSANDRIPSHI CHURCH

გაგრის ჩრდილო-დასავლეთით, დაბა განთიადში (აფხ. ცანდრიფში), ზღვის სანაპიროზე დგას ტაძრის ნანგრევები.

ტაძარი სამნავიან ბაზილიკას წარმოადგენს. იგი აგებულია საშუალო ზომის სწორი ფორმის კირქვის კვადრებით, გამოყენებულია სხვადასხვა ზომის ბრტყელი აგური. ტაძარში მიკვლეულია მარმარილოს ფრაგმენტები, რომელიც თარიღდება VI-VII საუკუნეებით. გამოთქმულია მოსაზრება, რომ ეს სწორედ ის ტაძარია, რომელიც ბიზანტიის იმპერატორმა იუსტინიანე I-მა (527-565) აბაზგებს – აფხაზთა წინაპარ ტომს აუგო მათი გაქრისტიანებისას. ბაზილიკის ნანგრევებში აღმოჩნდა თეთრი მარმარილოს საფლავის ქვის ფრაგმენტი, რომელზეც ბერძნული ასომთავრული წარწერით გამოყვანილია [ABA] C IAC (აბაზგიისა). როგორც ჩანს, წარწერა აფხაზეთის საერო ან სასულიერო წარჩინებული პირის საფლავს განეკუთვნებოდა. საკუთარი სახელი დაკარგულია. წარწერა თარიღდება VI საუკუნით.

К северо-западу от Гагры, в поселке Гантиади (по-абхазски Цандрипш), на берегу моря сохранились развалины храма.

Храм представляет собой трехнефную базилику. Он построен квадратами известняка правильной формы, средней величины, применен плоский кирпич разного размера. В храме были обнаружены мраморные фрагменты, которые датируются VI-VII веками. Существует мнение, что это и есть тот храм, который построил византийский император Юстиниан I (527-565) абазгам - племенам абхазских предков при принятии ими христианства. В руинах базилики был обнаружен фрагмент могильного камня, белого мрамора, на котором выведена греческая надпись заглавным письмом [ABA]C IAC (Абазгии). Как видно, надпись принадлежала могиле светского или духовного лица Абхазии. Имя собственное утеряно. Надпись датируется VI веком.

Ruins of the church are located to the north-west of Gagra, in the village Gantiadi (Abkh. Tsandripshi), on the sea coast.

The church is a three-aisled basilica, built of medium-size limestone quadrae of regular shape and flat brick of varied size. The church is dated to the 6th-7th cc. In the ruins of the basilica white marble fragments were discovered, among them, a fragment of the tombstone with the Greek uncial inscription [ABA] C IAC (of Abazgia). It seems most likely that the inscription belonged to the tomb of a clerical or secular dignitary of Abkhazia. Name of the buried is lost. The inscription is dated to the 6th c.

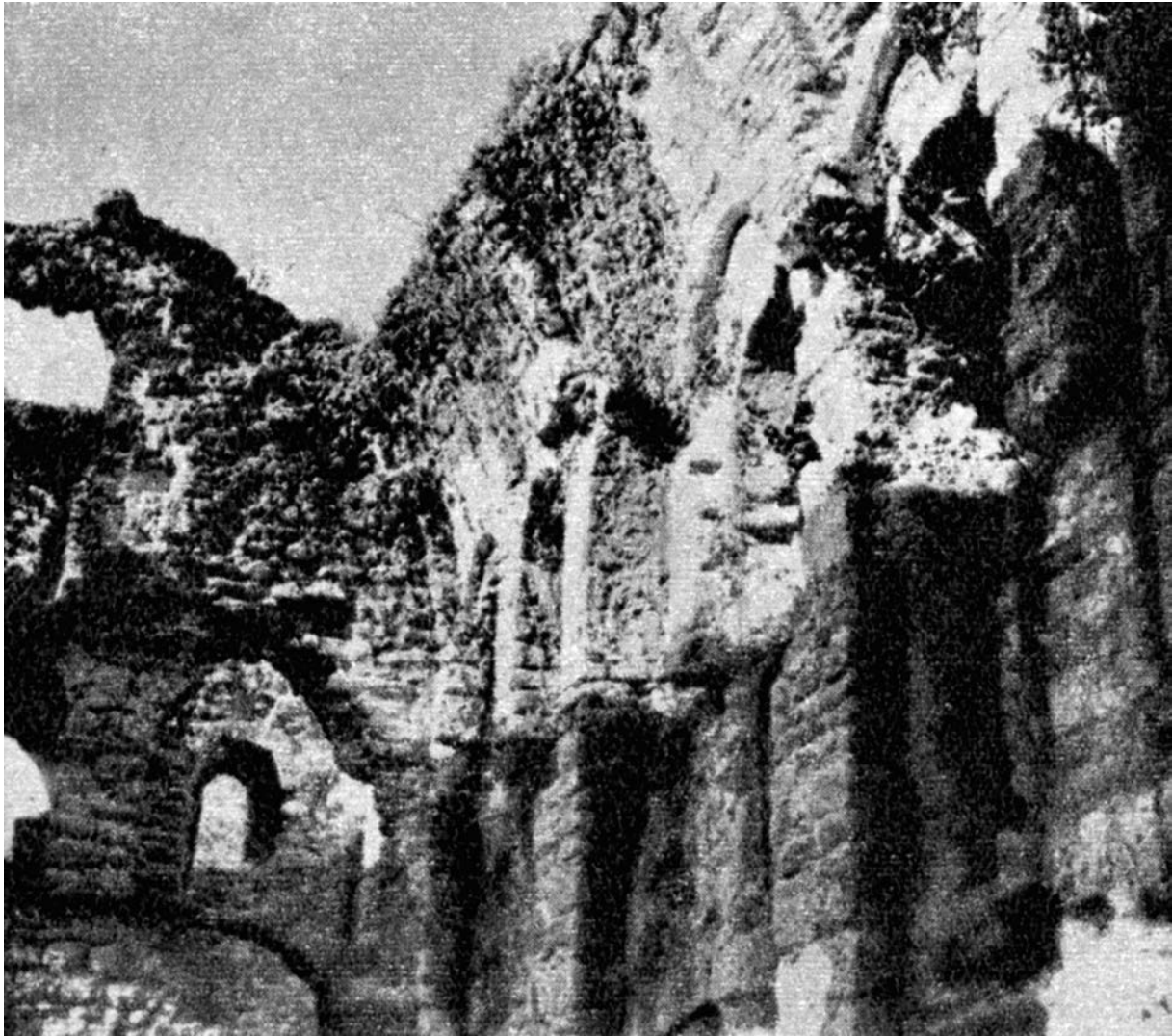
მიუსერის ტაძარი МЮССЕРСКИЙ ХРАМ MUSERA CHURCH

აფხაზეთში ქრისტიანულ საკულტო ნაგებობათაგან ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი ძეგლია მიუსერის ტაძარი (VIII-IX სს.), რომელიც მდებარეობს გუდაუთის რაიონის სოფელ მიუსერაში. ტაძარი დღეს კამარაჩაქცულია, ნაწილობრივ პერანგშემოდარცულიც, მაგრამ მისი შიდა სივრცე კვლავაც ძალიან შთამბეჭდავია. ტაძარი წარმოადგენს დიდ, ე.წ. „სამეკლესიოანი ბაზილიკის“ ტიპის ნაგებობას, რომლის სამხრეთ ფრთაში სამთაღედით გახსნილი ბჭეა აღმართული. მაღალი კედლები გაფორმებულია თაღოვანი კოლონადებით. ამ მხრივ განსაკუთრებით გამორჩეულია ტაძრის სამხრეთი ფასადი, რომელიც გაფორმებულია სამი მაღალი თაღითა და ექვსი დიდი სარკმლით. ტაძრის კედლები, საკურთხეველი და შიდა სივრცე შედარებით კარგადაა შემონახული.

Мюссерский храм является одним из наиболее значительных христианских культовых памятников Абхазии VIII-IX веков. Он находится в селе Мюссера Гудаутского района. Храм представляет собой большое построение типа т.н. «трехцерковной базилики», к которому с юга примыкает открытый тремя арками притвор. Ныне храм – с обрушенным сводом, облицовка частично утеряна, но его внутреннее пространство по-прежнему очень впечатляюще.

Musera church 8th-9thcc, one of the important samples of the ecclesiastical architecture in Abkhazeti, is located in the village Musera, Gudauta district. This is a large structure of the so called three-churched basilica type; in its south wing a porch open with three arches is arranged.

At present the vault of the church is collapsed, exterior facing is partially lost, but the church, especially its inner space, is still very impressive.

ბზიფის ეკლესია

БЗЫБСКАЯ ЦЕРКОВЬ

BZIPI CHURCH

სოფ. ბზიფში, მდ. ბზიფის მარჯვენა ნაპირზე შემორჩენილია IX-X სს. ხუროთმოძღვრული კომპლექსი, რომელშიც შედის გალავნით შემოზღუდული ციხე და ტაძარი.

ბზიფის ციხე ორი ნაწილისაგან შედგება. ციხის ზედა ნაწილში მდებარეობდა ტაძარი, ქვედა ნაწილის ეზოში გადიოდა ძველი გზა. ციხე კეტავდა ბზიფის ხეობას და გადასასვლელს მდინარეზე. ციხის გალავანს, რომელიც აგებულია კარგად დამუშავებული კირქვის კვადრებით, დატანებული აქვს ოთხკუთხა და ნახევრად წრიული კოშკები, კონტრფორსები და კარიბჭე.

ბზიფის ციხის ეკლესია ჯვარ-გუმბათოვანი, „ჩაწერილი ჯვრის“ ტიპისაა, სამი შევრილი აფსიდით და თარიღდება IX საუკუნის II ნახევრით. მისი კედლები მოპირკეთებულია თლილი ქვით, კარსარკმლები თავსართებითაა შემკული. ტაძრის აღმოსავლეთით ჩანს კიდევ ერთი, უფრო ძველი ტაძრის ნაშთები.

В селе Бзыби, на правом берегу реки того же названия сохранился архитектурный комплекс IX-X вв., в который входят крепость и храм. обнесенные крепостной оградой.

Бзыбская крепость состоит из двух частей. В верхней ее части был расположен храм, через нижний двор проходила древняя дорога. Крепость замыкала Бзыбское ущелье и переход на реку. В крепостную стену, построенную хорошо обработанными известняковыми квадрами, включены четырехугольные и полукруглые башни, контрфорсы и ворота.

Храм Бзыбской крепости – крестово-купольный, типа «вписанного креста» с тремя выступающими абсидами и датируется второй половиной IX века. Его стены облицованы тесаным камнем, окна и двери украшены намерсиями. К востоку от церкви видны остатки еще одного, более древнего храма.

9th-10th cc. architectural complex comprising a palace surrounded by an enclosure and a church is preserved in the village Bzipi, on the right bank of the river Bzipi.

Bzipi fortress consisted of two parts. The church was located in the upper part, while the old road crossed the courtyard of the lower part. The fortress would lock the Bzipi gorge and a pass over the river. Rectangular and semi-circular towers, buttresses and a porch were embodied in the fortress enclosure built of well hewn limestone quadrae.

Bzipi fortress church is a domed structure of “cross-in-square” type with three projecting apses and is dated to the second half of the 9th c. Its walls are faced with hewn stone, doors and windows are adorned with the terminations. To the east of the church, remains of an older church are visible.

ლაშქენდარის ტაძარი

ЛАШКЕНДАРСКИЙ ХРАМ

LASHKENDARI CHURCH

ქართული საეკლესიო ხუროთ-მოძღვრების ღირსშესანიშნავი ძეგლი – ლაშქენდარის კომპლექსი, რომლის მთავარი ნაგებობა გუმბათოვანი ტაძარია, ტყვარჩელიდან 5-6 კილომეტრზე, ლაშქენდარის მთაზეა აგებული X-XI საუკუნეებში. კომპლექსს ირგვლივ შემოუყვება 100 მეტრიანი კედელი, რომლის შიგნით მდებარეობს მთავარი ტაძარი და მას მიდგმული პატარა ზომის ეკლესია. დამცავი ზღუდის მთავარ შესასვლელთან ახლოს აღმართულია ტაძრის სამხრეთი კედელი შესასვლელი თალით, რომელზეც გამოქანდაკებულია რელიეფური ჯვარი. გარდა სამხრეთი შესასვლელისა, დასავლეთის მხრიდან ტაძარს აქვს კიდევ ერთი, ზოლო ჩრდილოეთის მხრიდან – ორი შესასვლელი. დასავლეთის შესასვლელი მართულია ლომების ჰერალდიური გამოსახულებით. ეს არის უძველესი სიმბოლური მოტივი ქრისტიანულ ხელოვნებაში და საქართველოში არაერთგზის არის დადასტურებული. გალავანს ბჭე სამხრეთიდან აქვს დატანებული.

მიუხედავად იმისა, რომ ლაშქენდარის ტაძრის გუმბათი ჩამონგრეულია, მისი ძირითადი სივრცე მნახველზე ღიდ შთაბეჭდილებას ახდენს. ჩრდილოეთიდან მთავარ ტაძარს ებჯინება პატარა ეკლესია ნახევრადწრიულად შეკერილი აფსიდით, რომელიც მთავარ ტაძართან დაკავშირებულია გასასვლელით. მთავარი ტაძრის კარიბჭე მოგვიანებით არის აგებული და მთლიანად არის დაცული.

ტაძრის გარშემო არსებულ ქვის ხელოვნურ ბაქანზე განლაგებულია სამარხები, რომლებშიც ნაპოვნია ბრინჯაოსგან დამზადებული ლომის ფიგურები, მანძლები და სხვა ნივთები.

Примечательный памятник грузинской церковной архитектуры, комплекс Лашкендари, чье главное здание является купольным храмом, расположен на горе Лашкендари, в 5-6 км от Ткварчели. Комплекс обнесен 100-метровой стеной, внутри которой находится главный храм и встроенная в нем маленькая церковь. Вошедший через главные ворота ограды оказывается прямо перед южной дверью храма, украшенной рельефным крестом. Церковь имеет еще три входа – один, с запада и два, с севера. Западный вход украшен рельефом с геральдическим изображением львов – это один из древнейших символических мотивов в христианском искусстве, он неоднократно зафиксирован и в Грузии. Ворота в крепостной ограде устроены с южной стороны.

Несмотря на то, что купол Лашкендарского храма обрушен, его основное пространство производит большое впечатление. С северной стороны к главному храму примыкает связанная с ним проходом маленькая церковь с полукруглым выступом. Притвор главного храма построен позднее и полностью сохранен. Вокруг храма, на искусственной каменной платформе расположены захоронения, в которых найдены бронзовые фигурки львов, подсвечники и другие предметы.

Lashkendari church complex, a splendid sample of the Georgian ecclesiastical architecture, is located 5-6 km. from Tkvarcheli, on top of the Mount Lahskendari. Main church of the complex is a 10th-11th cc. domed structure. The complex is surrounded with the 100 m. long enclosure, within which the main church and a minor church (built to the latter from the north) are erected. The enclosure is accessible through the southern entrance; passing it the visitor approaches south door of the main church, which is adorned with the relief image of the cross; apart from this, the church is provided with three more entrances – one from the west and two from the north. West door of the main church is also decorated with the relief bearing heraldic image of lions – this age-old symbolic motif spread in the Christian art is frequently found in Georgia.

Although the dome of the main church is collapsed, its interior still impresses the visitor. The minor church with the semicircular projecting apse is connected with the main church by means of a passage. Porch of the main church of a relatively later date is fully preserved.

Artificial stone platform around the church shelters tombs, in which bronze lion figurines, candlesticks and other objects were unearthed.

სოფელ ჭუბურხინჯის ეკლესია

ЦЕРКОВЬ СЕЛА ЧУБУРХИНДЖИ

CHUBURKHINJI CHURCH

გალის რაიონის ს. ჭუბურხინჯში მდებარეობს ჯვარგუმბათოვანი ტიპის წმ. გიორგის ეკლესია. მისი თავდაპირველი ნაგებობა განეკუთვნება XI საუკუნეს. XIX ს-ის II ნახევარში ადგილობრივი მრევლის ინიციატივით ტაძარი საფუძვლიანად გადაუკეთებიათ და უკურთხებიან წმ. ილია წინასწარმეტყველის სახელზე. თუმცა ადგილობრივი მოსახლეობა ძველი ტრადიციის მიხედვით, ტაძარს დღესაც წმ. გიორგის ეკლესიას ეძახის. ტაძრის შემორჩენილი ფასადის დათვალიერებისას კარგად მოჩანს XI საუკუნის ქართული ქრისტიანული ხუროთმოძღვრებისათვის დამახასიათებელი ცალკეული დეტალები.

В селе Чубурхинджи Гальского района расположена крестово-купольная церковь св.Георгия. Ее первоначальная постройка относится к XI веку. Во второй половине XIX века по инициативе местных прихожан храм основательно перделали и освятили именем св.Ильи Пророка. Хотя местное население по старой традиции и сегодня именует его церковью св.Георгия. При осмотре сохранившегося фасада храма хорошо видны отдельные детали, характерные для грузинской христианской архитектуры XI века.

Cruciform domed church of St. George is located in the village Chuburkhinji, Gali district. Initial structure is dated to the 11th c., while in the second half of the 19th c., local congregation had initiated substantial transformation of the church and its consecration to the Prophet Elijah. However, the local community had preserved the old tradition and up to now, the church is referred to as the church of St. George. In the exterior of the church, old, 11th c. layer is well discernible.

ლუმურიშის ეკლესია

ЦЕРКОВЬ СЕЛА ГУМУРИШИ

GUMURISHI CHURCH

გალის რაიონის ს. ლუმურიშში მდებარეობს ქართული ზუროთმოდგერების ძეგლი – ბაზილიკა, რომელიც აგებულია XI საუკუნის I ნახევარში საგდუხტ დედოფლის მიერ. ამის თაობაზე გვაუწყებს ეკლესიის ეზოში ნაპოვნი სამშენებლო ხასიათის ასომთავრული წარწერა.

„დედოფალთ დედოფალი საგდუხტი“ ნიანია რაჭის ერისთავის ასული და ოდიშის ერისთავთ ერისთავის მეუღლე უნდა იყოს, რომელიც წარწერის მიხედვით ტაძრის ქტიტორად გვევლინება. XIX საუკუნეში ტაძარში ჩატარდა სარესტავრაციო სამუშაოები. ამდენად, დღევანდელი ფასადი სწორედ XIX საუკუნით თარიღდება.

XX ს. 90-იან წლებში ეკლესიის ეზოში აღმოჩნდა კიდევ ერთი წარწერა, რომელიც მხედრული დამწერლობითაა შესრულებული და საფლავის ქვის ეპიტაფიას წარმოადგენს.

В селе Гумуриши Гальского района находится памятник грузинского зодчества – базилика, построенная царицей Сагдухт в первой половине XI века. Об этом повествует найденная во дворе церкви строительная надпись асомтаврули.

«Царица цариц Сагдухт» должна быть дочерью Рачинского эристава Нiania и супругой Одишского эриставт-эристава, представленной по надписи ктиторм храма. В XIX веке в храме были произведены реставрационные работы. Исходя из этого, нынешний его фасад датируется именно XIX веком.

В 90-х годах XX века во дворе церкви была обнаружена еще одна надпись, исполненная письмом мхедрули и представляющая эпитафию могильного камня.

Single-naved church built in the first half of the 11th c. by Queen Sagdukht is located in the village Gumurishi, Gali district. Name of the church builder is mentioned in the inscription discovered in the church courtyard:

“† Lord, have mercy in both lives upon the builder of this church Queen of Queens Sagdukht, daughter of Niania. Amen”

“Queen of Queens Sagdukht” seems most likely to be the daughter of Niania, *eristavt eristavi* of Racha and the wife of *eristavt eristavi* of Odishi. In the 19th c. the church was restored and present design of the church exterior is dated to this period.

In 1990s, one more Georgian inscription – an epitaph of the tomb – in *mkhedruli* script was discovered in the church courtyard.

ბედიის ბარძიმი

БЕДИЙСКАЯ ЧАША

BEDIA CHALICE

ბედიის ტაძრის კუთვნილ საეკლესიო ნივთებს შორის უმნიშვნელოვანეს ძეგლს წარმოადგენს ქართული ოქრომჭედლობის შესანიშნავი ნიმუში – ბედიის ბარძიმი. ჩვენამდე ამ თასის მხოლოდ ზედა ნაწილმა მოაღწია, ფეხი დაკარგულია. თასის შემორჩენილი ნაწილი მომრგვალებული ფორმისაა, გამოჭედილია ბაჯაღლო ოქროს მთლიანი ფურცლისაგან. მისი სიმაღლე – 12,5 სმ, ხოლო დიამეტრი – 14 სმ-ია. თასის ზედაპირი დაყოფილია 12 თაღედით. თითოეული თაღის ქვეშ გამოსახულია წმინდანები, რომელთა შუაში ერთ მხარეს – ტახტზე მჯდომი ქრისტეა წარმოდგენილი, ხოლო მეორე მხარეს – ღმრთისმშობელი ყრმით ხელში. ყველა ფიგურასთან ღმრთისმშობლის გარდა მოთავსებულია განმარტებითი წარწერები. ბარძიმის ზედა ნაწილში ერთსტრიქონიანი ქართული ასომთავრული წარწერაა, რომელიც მოგვითხრობს, რომ გაერთიანებული საქართველოს პირველი მეფე ბაგრატ III და მისი დედა გურანდუხტ დედოფალი ბარძიმს სწირავენ მათ მიერ აგებულ ბედიის ტაძარს. თასი თარიღდება 999 წლით.

ბარძიმს ასევე ჰქონდა ოქროს ფეხი, რომელზეც ამოკვეთილი ქართული ასომთავრული წარწერა მოგვითხრობდა, რომ ოქროს ფეხი XVI საუკუნეში ბედიელი მიტროპოლიტის გერმანე ჩხეტიძის დაკვეთით აღუდგენიათ. XIX საუკუნემდე ფეხი ჯერ კიდევ არსებობდა, მაგრამ საუკუნის ბოლოს იგი კვლავ დაკარგულა.

ბარძიმის ზედა ნაწილი – თასი ამჟამად დაცულია საქართველოს ეროვნულ მუზეუმში.

Среди церковных предметов, принадлежащих Бедийскому храму, значительным памятником является прекрасный образец грузинского чеканного искусства – Бедийская чаша. До нас дошла только верхняя часть потира, ножка же ее отсутствует. Сохранившаяся часть чаши, шаровидная, выкована из цельного куса червонного золота. Высота ее – 12,5 см, диаметр же – 14 см. Вся поверхность чаши разбита аркатурой на 12 полей. Под каждой аркой помещены святые, между которыми в середине одной стороны изображен восседающий на троне Христос, на другой же – Богоматерь с младенцем в руках. Каждая фигура, за исключением Богоматери, имеет пояснительные надписи. По верхней части чаши – однострочная грузинская надпись асомтаврული, повествующая о том, что первый царь объединенной Грузии Баграт III и его мать царица Гурандухт жертвуют потир построенному ими же храму. Чаша датируется 999 годом.

Бедийская чаша имела ножку, изготовленную также из червонного золота. В XVI веке на поновленной ножке была выведена надпись, гласившая, что она была украшена по заказу бедийского митрополита Германа Чхетидзе. В XIX веке эта ножка еще существовала, но к концу того же века она, вместе с надписью, была утеряна. Верхняя же часть потира ныне хранится в Музее искусств им.Ш.Амиранашвили (Национальный музей Грузии).

Among the liturgical objects belonging to Bedia church, one of the most significant is a chalice – an outstanding sample of the Georgian metalwork. This round chalice (height – 12.5 cm., diameter – 14 cm.) is made of single pure gold sheet. Its surface is articulated into 12 segments with arched framing, bearing images of the Saints, enthroned Saviour in the middle of one side and the Virgin and the Child – on the other. All images, except that of the Virgin, are provided with the explanatory inscriptions. One-line asomtavruli inscription running along the upper edge of the chalice tells that the chalice was donated by Bagrat III, first king of the united Georgian kingdom and his mother, Queen Gurandukht to Bedia church, built by them. The chalice is dated to 999.

The foot of the chalice was still preserved as late as the 19th c., when it was lost, together with its inscription. Georgian *asomtavruli* inscription placed on the foot of the chalice evidenced that the foot made of pure gold was commissioned by Germane Chkhetidze, Metropolitan of Bedia in the 16th c. It seems most probably that the initial foot of the chalice was lost quite early. Stem of the chalice is at present kept in Tbilisi, at the Amiranashvili State Museum of Fine Arts (Georgian National Museum).

ბიჭვინთის ღმრთისმშობლის ხატი

БИЧВИНТСКАЯ ИКОНА

BICHVINTA ICON OF THE VIRGIN

„ბიჭვინთის ღმრთისმშობლის“ ოქროს ხატის ზომებია 39.5X32.3 სმ. მასზე გამოსახულია ღმრთისმშობელი, რომელსაც ხელში ყრმა იესო უჭირავს. ღმრთისმშობლის აქეთ-იქეთ ორ რეგისტრად გამოსახულია მიქაელ და გაბრიელ მთავარანგელოზები, იოანე ნათლისმცემელი და იოანე ოქროპირი. მათ თან ახლავს განმარტებითი ასომთავრული წარწერები გატანილი ხატის ორნამენტირებულ ჩარჩოზე. ხატი უხვადაა შემკული ძვირფასი ქვებით. მის უკანა მხარეს მოთავსებულია საყურადღებო ასომთავრული წარწერა, იგი გვამცნობს, რომ 1568 წელს „ყოვლისა ჩრდილოეთისა და აფხაზეთის კათალიკოზმა“ ევდემონ ჩხეტიძემ მოაჭედინა ღმრთისმშობლის კარგი ხატი, რომლის „თავი ხატი“ გააკეთებინა ოქროსი, ხოლო სახატე ვერცხლისა და დაასვენა ბიჭვინთის ღმრთისმშობლის ტაძარში. ბიჭვინთის საკათალიკოსო რეზიდენციის გელათში გადმოტანის შემდეგ სხვა ნივთებთან ერთად ხატიც გელათის მონასტერში აღმოჩნდა. ბიჭვინთის ღმრთისმშობლის ხატის წარწერაში კიდევ ორი ისტორიული პირია მოხსენიებული – ოდიშის მთავრები მამია და ლეონ დადიანები.

ბიჭვინთის ღმრთისმშობლის კარგი ხატიდან შემონახულია მხოლოდ „თავი ხატი“, სახატე კი აღარ არსებობს.

ბიჭვინთის ღმრთისმშობლის კარგი ხატი ინახება საქართველოს ეროვნულ მუზეუმში.

Икона «Бичвинтской Богоматери», исполнена в золоте. Ее размеры 39,5x32,3 см. На ней представлена Богоматерь с младенцем. По сторонам Богоматери, в два регистра изображены архангелы Михаил и Гавриил (наверху), а также Иоанн Креститель и Иоанн Златоуст (внизу). Все фигуры представлены во весь рост. Они сопровождаются пояснительными надписями асомтаврული, вынесенными на орнаментированную раму иконы. Икона щедро украшена драгоценными камнями. На ее спинке помещена примечательная надпись асомтаврული. Она сообщает, что в 1568 году «католикос всего Севера и Абхазии» Евдемон Чхетидзе повелел изготовить чеканный складень Богоматери, главная икона которого была сделана из золота, сам же складень – из серебра, и пожертвовал его Бичвинтскому храму Богоматери. После переноса бичвинтской резиденции католикоса в Гелати икона Богоматери вместе с другими вещами оказалась в Гелатском монастыре. В надписи упомянуты еще два исторических лица – одишские князья Мамия и Леон Дадияни.

От складня Бичвинтской Богоматери сохранилась только главная икона, сам же складень уже не существует.

Икона хранится в Национальном музее Грузии.

Famous Bichvinta golden icon of the Virgin (39,5 x 32,3 cm.) is exhibited in the treasury of the Amiranashvili State Museum of Fine Arts (Georgian National Museum). The icon bears an image of the Virgin standing with the Child in Her hands; the Child is holding a scroll in His left hand, blessing with His right hand. The central image is flanked by the images arranged in two tiers – Archangels Michael and Gabriel (upper tier), St. John the Baptist and St. John Chrysostom (lower tier). They are accompanied with explanatory *asomtavruli* inscriptions placed on the ornamented frame of the icon. The icon is richly adorned with precious stones. Back of the icon is covered with a silver plaque, bearing an image of the cross in the arms of which a relief *asomtavruli* inscription is inscribed.

Noteworthy *asomtavruli* inscription is placed on the back of the icon. It tells that in 1586 “Catholicos of entire North and Abkhazeti” Evdemon Chkhetidze had commissioned the triptych of the Virgin, “main icon” of which was made of gold and adorned with precious stones, while the wings were made of silver. In supplication for his soul, Evdemon Chkhetidze had donated the icon to the Bichvinta church of the Virgin. Later on, when the Catholicos residence was moved from Bichvinta, this icon, together with other objects was moved to Gelati. Two more historic persons – Mamia and Leon Dadianis, *mtavars* of Odi-shi, are mentioned in the inscription.

At present preserved is only the central icon, while the wings of the triptych are lost.

ილორის წმინდა გიორგის ხატი ИЛОРСКИЙ СКЛАДЕНЬ СВ.ГЕОРГИЯ ILORI ICON OF ST. GEORGE

ილორის წმინდა გიორგის კარელი ხატი წარმოადგენს ვერცხლის დასაკეც, სამფრთიან, ძეწკვით შემკობილ ხატს, რომლის წინა ნაწილზე გამოსახულია წმ. თევდორე და წმ. დიმიტრი განმარტებითი წარწერებითურთ. ხატი იხსნება და შიგნით გამოსახულია ფეხზე მდგომი, საომარ ტანსაცმელში გამოწყობილი წმინდა გიორგი, რომლის გამოსახულების მარჯვნივ კედლების პოზაში გამოქანდაკებულია ბედიელი მიტროპოლიტი კირილე ჟუანისძე. ყველა გამოსახულებას თან ახლავს განმარტებითი წარწერები. გარდა ამისა, ხატის ჩასასვენებელზე მოთავსებულია 15 სტრიქონიანი ქართული ასომთავრული წარწერა, რომელიც მოგვითხრობს ბედიელი მიტროპოლიტის კირილე ჟუანისძის მიერ ილორის ტაძრისადმი წმინდა გიორგის ხატის შეწირვის ამბავს.

წარწერაში კირილე ჟუანისძესთან ერთად დასახელებული არიან საერო პირები, კერძოდ, მხარის გამგებელი – ოდიშის მთავარი გიორგი III დადიანი, რომელიც ოდიშის სამთავროს განაგებდა 1572-82 წლებში და მისი თანამეცხედრე დედოფალი თამარი. სიუჟეტური თემა წმინდა გიორგი და „სასწაულმოქმედი“ ხარი სრულიად ორიგინალურია ქრისტიანულ ხელოვნებაში. ის ქართული სინამდვილიდან არის გადმოტანილი და უკავშირდება საკულტო ცერემონიალს, რომელიც გიორგობა დღეს იმართებოდა ილორში.

ხატი ამჟამად დაცულია ქ. ზუგდიდის ისტორიულ-ეთნოგრაფიულ მუზეუმში.

Илорский складень св.Георгия относится к второй половине XVI века. Его размеры 42 x 30 см (в открытом виде). Вся она вычеканена из серебра, включая главную икону. На обеих створках складня – рельефные фигуры: на внутренней стороне, слева – архангел, справа же – Богоматерь («Благовещение»), на внешней стороне створок – св.воины – св.Дмитрий и св.Федор. По сторонам центральной фигуры св.Георгия, внизу представлены меньшие изображения – справа быка, слева же – бедийского митрополита Кириле Жванидзе, заказчика иконы. На складне две ктиторские грузинские надписи асомтаврული, обе выведенные одной рукой, одна – на обороте главной иконы, другая – на спинке складня. В надписях упоминаются цаишский и бедийский митрополит Кириле Жванидзе, украсивший этот складень, Георгий III Дадияни, правивший Одишским княжеством в 1572-1582 гг. и его супруга Тамар. Тема сюжета – св.Георгий и «чудотворный» бык совершенно оригинальна в христианском искусстве. Она взята из грузинской действительности и связывается с культовым церемониалом, имевшим место в Илори, в день св.Георгия.

Илорский складень св.Георгия хранится в Зугдидском историко-этнографическом музее

Ilori triptych of St. George is made of silver, is adorned with a chain and bears images of St. Theodore and St. Demetrius on its wings; central image represents St. George standing full length in military garment; to his right, Kirile Zhuanisdze, Archbishop of Bedia, appealing to St. George in a prayer is depicted. All images are accompanied with the explanatory *asomtavruli* inscriptions. Apart from them, the triptych also bears fifteen-line Georgian *asomtavruli* inscription narrating about the donation of the icon to the Ilori church by Kirile Zhuanisdze, Archbishop of Bedia.

Other historical persons – George III Dadiani, *mtavari* of Odishi in 1572-1582 and his wife, queen Tamar – are also mentioned in the inscription. The subject matter – St. George and “miracle-working” ox is quite original in the Christian art. It is taken from the Georgian reality, being linked with the ritual performed in Ilori on the feast day of St. George.

At present the icon is kept at the Zugdidi Historical and Ethnographic Museum.

ღმრთისმშობლის ხატი, ლეონ III აფხაზთა მეფის წარწერით
ИКОНА В ПАМЯТЬ АБХАЗСКОГО ЦАРЯ ЛЕОНА III
ICON OF THE VIRGIN WITH THE INSCRIPTION OF LEON III,
KING OF ABKHAZS

ლეონ აფხაზთა მეფის დაკვეთით შესრულებულია წმ. ღმრთისმშობლის ხატი, რომელზეც დედა ღვთისა გამო-სახულია ვედრების პოზაში. მისი ვედრება მიმართულია მაცხოვრისაკენ, რომელიც გამოსახული იყო ხატის მარჯვენა კუთხეში. მარცხენაში – მიქაელ და გაბრიელ მთავარანგელოზები. ხატის კუთხეებში მოთავსებული ეს გამოსახულებები ტიხრული მინანქრით იყო შესრულებული და ისევე, როგორც ღმრთისმშობლის მინანქროვანი შარავანდი სადღესოდ დაკარგულია. ღმრთისმშობლის ფერწერული სახე XIX საუკუნეშია რესტავრირებული. ხატის ორნამენტული ჩარჩო მორთულია წმინდანების მინანქროვანი მედალიონებით. მის ქვედა არშიაზე ასომთავრული წარწერაა, სადაც მოხსენიებულია აფხაზთა მეფე ლეონი (957-967 წ.წ.). ხატი შესრულებულია დაახლოებით 970 წელს. ჩარჩოს მინანქროვანი მედალიონები კი XII საუკუნის I ნახევარს მიეკუთვნება.

ხატი ამჟამად დაცულია საქართველოს ეროვნულ მუზეუმში.

Икона представляет полуфигуру Богородицы в моленной позе. Ее моление направлено к Спасителю, который был изображен в верхнем правом углу иконы, в левом же – были склоненные к Богородице полуфигуры архангелов. Помещенные в углах иконы эти изображения были исполнены перегородчатой эмалью и так же, как эмалевый нимб Богородицы, ныне утрачены. Живописный лик Богородицы был реставрирован в XIX веке. Ее одеяние и руки исполнены рельефом. Орнаментированная рама иконы украшена эмалевыми медальонами святых. На ее нижнем борте помещена надпись асомтаврული, упоминающая абхазского царя Леона (957-967 гг.). Икона исполнена приблизительно в 970 году. Эмалевые медальоны же относятся к первой половине XII века.

Икона ныне хранится Национальный музей Грузии.

The icon commissioned by Leon III, King of Abkhazs bears an image of the Virgin represented in a prayer; in the upper right corner Archangels Michael and Gabriel are depicted. These images were made of cloisonné enamel and, similar to the enamelled nimbus of the Virgin, are lost at present. Painted face of the Virgin is restored in the 19th c. Ornamented frame of the icon is adorned with the enamel medallions with the images of the Saints. Georgian asomtavruli inscription mentioning Leon, King of Abkhazs (957-967) runs along the lower frame of the icon. The icon is executed ca. 970, while enamel medallions on the frame are ascribed to the first half of the 12th c.

At present the icon is kept at the Georgian National Museum.

სამწერობელი ქიაჩის ეკლესიიდან

РИПИДА ИЗ КИАЧИ

RHIPIDION FROM THE KIACHI CHURCH

სამწერობელი ქიაჩის ეკლესიიდან უკავშირდება აფხაზთა მეფის გიორგი II-ის სახელს. იგი მეფობდა 922-57 წლებში. სამწერობელის წინა პირზე გამოსახულია აპოკალიფსური ჯგუფი, რომელიც შედგება ანგელოზის, ლომის, ხარისა და არწივისაგან. მას უკავია ცენტრალური კვადრატი და მისი მომიჯნავე ოთხი წრე. გვერდითა წრეებში, ექვსფრთედის თავზე მოცემულია სხივმოსილი თავები – მზისა და მთვარის გამოსახულებები, როგორც ამას მათი თანხმლები ასომთავრული წარწერები ადასტურებს. მთელი სამწერობლისა და ცალკეული წრის მოჩარჩოება გრეხილების, ორნამენტული ზოლებისა და ღილაკების რიგისაგან შედგება. სამწერობელის უკანა მხარეს, შუა წრეში მისი წინა პირის ანალოგიური გამოსახულებაა წარწერით – წმინდა ქერუბინი. დანარჩენ სამ წრეში მთავარანგელოზებია – „წმინდა რაფაელი“, „წმინდა მიქაელი“ და „წმინდა გაბრიელი“. ქვედა წრეში კი გამოსახულია ღმრთისმშობელი წარწერით – „წმინდა მარიამი“. ყველა ამ ფიგურის აქეთ-იქეთ ასომთავრული წარწერაა, რომელშიც მოხსენიებულია სამწერობლის დამკვეთი, აფხაზთა მეფე გიორგი II. სამწერობელი მოთავსებულია ვერცხლის ბუდეში, რომელიც იმეორებს მის ფორმას. კარებების გარეთა მხარეს გამოსახულია 12 წმინდანი.

სამწერობელი ამჟამად ინახება ქ. ზუგდიდის ისტორიულ-ეთნოგრაფიულ მუზეუმში.

Рипида из Киачи связана с именем абхазского царя Георгия II, правившего по 957 год.

На ее лицевой стороне изображена апокалиптическая группа, состоящая из ангела, льва, тельца и орла, занимающая центральный квадрат с примыкающими к нему четырьмя кругами. В боковых кругах над крыльями шестокрыльца даны головы в сиянии, представляющие изображения солнца и луны, как об этом свидетельствуют сопровождающие их надписи асомтаврული. Обрамление всей рипиды и каждого кружка состоит из жгутов, орнаментальных полос и ряда пуговиц.

На оборотной стороне рипиды, в среднем кружке представлено изображение, аналогичное лицевому, с надписью – „св. херувим“. В трех остальных кругах – архангелы, согласно надписям, „св. Рафаил“, „св. Михаил“ и „св. Гавриил“, в нижнем же круге – Богородица, с надписью – „святая Мария“. По сторонам всех этих фигур размещена надпись асомтаврული, упоминавшая заказчика рипиды, абхазского царя Георгия.

Рипида помещена в серебряную теку, повторяющую форму этой рипиды. На внешних сторонах ее створок изображено 12 святых.

Рипида ныне хранится в Зугдидском историко-этнографическом музее.

Rhipidion from the Kiachi church is linked with the name of George II, King of Abkhazs, who reigned in 922-957. Front side of the rhipidion (central square and adjoining four circles) bears images of an Angel, a lion, an ox and an eagle – symbols of the Evangelists. In the lateral circles, above the Cherub, images of the sun and the moon are represented, accompanied by the explanatory Georgian *asomtavruli* inscriptions. Framing of the entire rhipidion, as well as its individual circles, is formed of interlaces, ornamental bands and sequence of knobs. On the back side of the rhipidion, similar to the front side, central circle bears the image of „the Cherub“ with the respective explanatory inscription. „Archangels Raphael“, „Michael“, „Gabriel“ with the respective explanatory inscriptions occupy three other circles, while the lower circle bears the image of the Virgin with the inscription – „St. Mary“. Georgian *asomtavruli* inscription mentioning the donor of the rhipidion – George II, King of Abkhazs (922-957) is distributed on its four wings. The rhipidion is put in a silver case, which repeats its shape. Images of twelve Saints are represented on the front side of the case wings.

At present the rhipidion is kept at the Zugdidi Historical and Ethnographic Museum.

ბიჭვინთის საინამუშაო ჯვარი

БИЧВИНТСКИЙ ВЫНОШНОЙ КРЕСТ

PROCESSIONAL CROSS FROM BICHVINTA

ჯვარი შეწირულია ბიჭვინთის ღმრთისმშობლის სახელობის კათედრალური ტაძრისათვის აფხაზეთის კათალიკოს ევდემონ ჩხეტიძის მიერ. დამზადებულია 1565 წლის ახლო ხანებში ცნობილი ოსტატის მამნეს მიერ და წარმოდგენს მის ბოლო ნამუშევარს.

შედგება: ჯვრის, სიონისა და მოოქრული ვერცხლის ტარისაგან. მასალად გამოყენებულია: ოქრო, მოოქრული ვერცხლი, პატოსანი თვლები. საერთო სიმაღლეა – 159 სმ. ჯვრის – 57,5 X 17,5 სმ. სიონის – 16 X 8,3 X 8,3 სმ.

ზოგადი ფორმებითა და აგებულებით ჯვარი ერთიანდება საქართველოში X-XI საუკუნეებში ფართოდ გავრცელებულ ჯვრების ჯგუფში. აქვს ბოლოებგაფართოებული მკლავები, რომელთა კიდეები ფორმდება მედალიონებით. ჯვრის წინა პირზე რელიეფურად გამოსახული არიან: ჯვარცმული მაცხოვარი, ღმრთისმშობელი, წმ. იოანე მახარებელი, გაბრიელ მთავარანგელოზი, წმ. ნიკოლოზ მარლიკელი. სიონზე: ბიჭვინთის კათედრალური ტაძრის პატრონი – ყრმადანი ღმრთისმშობელი (ოდიგიტრია) თანამდგომებით პეტრეთი და პავლეთი, მთავარანგელოზები – მიქაელი და გაბრიელი, საქართველოში ქრისტეს მოძღვრების მქადაგებელი მოციქულები – წმ. ანდრია პირველწოდებული და წმ. სვიმონ კანანელი, რომელიც აფხაზეთშია დაკრძალული, ასევე წმ. იოანე ნათლისმცემელი და წმ. იოანე ოქროპირი, მღვდელმთავრები: გრიგოლ ღვთისმეტყველი და ბასილ დიდი გაშლილი გრაგნილით ხელში. ყოველ გამოსახულებას თან ახლავს ქართული ასომთავრულით შესრულებული განმსაზღვრელი წარწერა.

ასომთავრულით შესრულებულ საქტიტორო წარწერებში მოიხსენიებიან საერო პირებიც. კერძოდ, იმერეთის მეფეები – ბაგრატ III (1510-1565) დედოფალი მართა, მათი ძე გიორგი II (1565-1585); ოდიშის მთავრები: მამია III დადიანი (1512-1532), ძე მისი ლეონ I დადიანი (1532-1572) და ჯვრის მომგებელი – აფხაზეთის კათალიკოსი ევდემონ ჩხეტიძე (1557-1578) ასევე ოსტატი მამნე და მისი მეუღლე ულუმპია.

ჯვარი თავისი სტილითა და შესრულების მანერით მნიშვნელოვან ადგილს იკავებს ქართული ოქრომქანდაკელობის თვალსაჩინო ძეგლებს შორის.

Крест пожертвован Бичвинтскому Кафедральному собору св. Богородицы абхазским каталикосом Евдемоном Чхетидзе. Изготовлен известным мастером Мамне около 1565 г. Является его последней работой.

Изделие состоит из креста, Сиона (мощевика) и серебрянной ручки. Материал - золото, позолоченное серебро, драгоценные камни. Общая высота – 159 см. Размеры креста – 57.5 x 17.5 см, Сиона – 16 x 8.3 x 8.3.

Общими формами и строением относится к группе крестов, широко распространенных в Грузии X-XI вв. Расширяющиеся крылья креста завершены медальонами. На лицевой стороне креста дано рельефное изображение Распятого Христа, Богородицы, св. Иоанна Евангелиста, Архангела Гавриила, св. Николая Марликийского. На Сионе изображены: Богоматерь с младенцем (одигитрия) и с заступниками Петром и Павлом, Архангелы – Михаил и Гавриил, проповедники христианства в Грузии - апостолы Андрей Первозванный и Свиеон Кананейский, который похоронен в Абхазии, а также св. Иоанн Креститель и св. Иоанн Златоуст. Первосвященники: Григорий Богослов и Василий Великий с раскрытыми свитками в руках. Каждое изображение сопровождается пояснительной надписью асомтаврули.

В ктиторийных надписях, выполненных заглавным письмом асомтаврули, упоминаются светские лица. В частности, имеретинские цари Баграт III (1510-1565), царица Марфа, их сын Георгий II (1565-1585); одишские правители: Мамия III Дадияни (1515-1532), его сын Леон I Дадияни (1532-1572) и подносител креста – абхазский каталикос Евдемон Чхетидзе (1557-1578), а также мастер Мамне и его супруга Улумпия.

Стилем и манерой исполнения крест занимает значительное место среди видных памятников грузинского золотушничества.

The cross is donated to the Bichvinta cathedral church of the Virgin by Eudemon Chkhetidze, Catholicos of Abkhazeti. It is made by the well-known skilled craftsman Mamne approximately in 1565 and represents his last work

The article contains the cross, the Sion (reliquary) and the handle. Material: gold, gilded silver, precious stones. Total height – 159 sm. Sizi: of the cross – 57.5 x 17.5 sm; of the reliquary - 16 x 8.3 x 8.3.

Based on general forms and structure the sample belongs to the group of crosses widespread in Georgia in X-XI c. The widening arms of the cross shape medallions on the edges. Front side of the cross bears the carved images of crucified Christ, the Virgin, St. John Evangelist, Archangel Gabriel, St. Nicolas Marlikianite. The Sion bears an image of the Virgin with the child in Her hands. The images of the Apostles Peter and Paul, Archangels Michael and Gabriel, preachers of Christianity in Georgia - Apostles St. Andrew and Simeon Canaanite, who is buried in Abkhazia, St. John Baptist and St. John Crysostom, high priests - Grigol and Basil the Great with scrolls in their hands are depicted on the reliquary. The images are accompanied with explanatory inscriptions in Asomtavruli.

The Asomtavruli inscriptions name secular persons – the donors of the church: king of Imereti Bagrat III (1510-1565), Queen Martha and their son Giorgi II (1565-1585); the rulers of Odishi - Mamia III Dadiani (1512-1532) and his son Leon I Dadiani (1532-1572); the donor of the cross - Eudemon Chkhetidze, Catholicos of Abkhazeti, the master craftsmen Mamne and his spouse Ulumpia.

Based on the style and the manner of execution the cross holds a significant place among the distinguished samples of Georgian metalwork.

ილორის ბარძიმი

ПОТИР ИЛОРСКОЙ ЦЕРКВИ СВ.ГЕОРГИЯ

ILORI CHALICE

XIX საუკუნის ბოლოს ილორის წმ. გიორგის ეკლესიაში იპოვეს ვერცხლის ბარძიმი. მისი ძირითადი ზედაპირი ისევე, როგორც ბედიის ოქროს ბარძიმისა, დაყოფილია თაღებით რვა ნაწილად. თითოეულ თაღში მოთავსებულია ფიგურა. შუა თაღში გამოსახულია აღსაყდრებული მაცხოვარი მაღლა აღმართული მაკურთხეველი მარჯვენით, მარცხენა ხელში – სახარებით. გვერდით თაღებში გამოსახულია ქრისტესკენ გადახრილი მთავარანგელოზები მიქაელი და გაბრიელი ბარძიმითა და ფეშხუმით დაფარულ ხელებში.

ილორის ბარძიმის თასის პირს მიუყვება ქართული ასომთავრული ერთსტრიქონიანი სავედრებელი წარწერა.

ილორის ბარძიმის ადგილსამყოფელი ამჟამად უცნობია.

В конце XIX века в Илорской церкви св.Георгия был найден серебряный потир. Его основная поверхность, так же, как и Бедийской золотой чаши, была разбита аркатурой на 8 частей. В каждой арке было помещено по фигуре. В средней арке – Спас на троне с благословляюще поднятой десницей и Евангелием в левой руке. В боковых арках наклоненные в сторону Христа архангелы Михаил и Гавриил с чашей и блюдом в покрытых руках. Пояснительные надписи изображений были исполнены надписями асомтаврuli. По краю потира была сделана однострочная моленная надпись асомтаврuli.

Местонахождение Илорского потира ныне неизвестно.

In late 19th c. a silver chalice was found in the Ilori church of St. George. The chalice stem, similar to the case of the Bedia chalice, is articulated by eight arched segments with figures placed on each. An image of the Enthroned Saviour with His right hand upraised in blessing and holding an open Gospel in His left hand is represented in the central arch. The Saviour is flanked by the images of the venerating Archangels Michael and Gabriel represented in the side arches, holding a chalice and a discos in their hands.

The front side of the chalice stem bears a one-line Georgian *asomtavruli* inscription with the supplication to the Saviour.

At present the whereabouts of the chalice are uncertain.

მოქვის საწინამძღვრო ჯვარი МОКВСКИЙ ВЫНОСНОЙ КРЕСТ PROCESSIONAL CROSS FROM MOKVI

აფხაზეთის კათალიკოსის ეფთვიმე საყვარელიძის საწინამძღვრო ჯვარი განეკუთვნება XVI-XVII საუკუნეებს. ვერცხლის ჯვრის წინა პირზე „ჯვარცმის“ კომპოზიციას: ცენტრში ჯვარცმული ქრისტე, მედალიონებში – ღმრთისმშობელი და წმ. იოანე მახარებელი, ზემოთ – მიქაელ მთავარანგელოზი. ჯვრის ზურგზე ასომთავრული წარწერაა, სადაც მოხსენიებულია შემწირველი, აფხაზეთის კათალიკოსი ეფთვიმე საყვარელიძე (1578-1611). რამდენადმე აღრინდელია ჯვრის ვერცხლითვე შეჭედილი ხის ტარი ბურთობითა და სანაწილე სიონით. ერთ-ერთ ბურთობზე ასომთავრული წარწერა ყოფილა: „მოქვისა ღმრთისმშობელო, შეიწყალე სულითა აფხაზეთის კათალიკოზი ჩხეტიძე ევდემონ, მამკობი საყდრისა შენისა. მეოხ და მფარველ ექმენ ორთავე შინა ცხორებათა“. ევდემონ ჩხეტიძე ეფთვიმე საყვარელიძის წინამორბედი, იგი გარდაიცვალა 1578 წელს. ჯვრის სახელური და სიონის თავი შემკულია მშვენიერი ხელობის მცენარეული ორნამენტით, რომელთა ანალოგებს ვხვდებით XVI საუკუნის დასავლურ-ქართულ ჭედურობის ძეგლებზე.

Выносной крест абхазского католика Эвфимия Сакварелидзе относится к XVI-XVII вв. На лицевой стороне серебряного креста дана композиция «Распятия»: в центре распятый Христос, по обе стороны от него, в медальонах – Богоматерь и св. Иоанн Евангелист, наверху – архангел Михаил. На спинке креста – надпись асомтаврული, в которой упоминается жертвователю этого креста, абхазский католикос Евфимий Сакварелидзе (1578-1611 гг.). Несколько более ранней является окованная серебром деревянная ручка креста с шарами и с мощевиком = Сионом. На одной из шаров была надпись асомтаврული: «Моквская Богоматерь, помилуй душу абхазского католика Чхетидзе Евдемона, украсившего храм Твой. Будь предстателем и покровителем в обеих жизнях». Евдемон Чхетидзе был предшественником Евфимия Сакварелидзе, он умер в 1578 г. И ручка креста, и верхняя часть Сиони украшены растительным орнаментом прекрасной работы, аналогии которого встречаются на памятниках западногрузинского чеканного искусства XVI века.

Processional cross of Eptvime Sakvarelidze, Catholicos of Abkhazeti, is dated to the 16th-17th cc. Front side of this silver cross bears an image of the Crucifixion – crucified Christ in the centre, the Virgin and St. John in the medallions, Archangel Gabriel in the upper part. Georgian *asomtavruli* inscription mentioning the donor – Eptvime Sakvarelidze, Catholicos of Abkhazeti (1578-1611) is placed on the back of the cross. Of somewhat earlier date is the wooden handle of the cross, covered with silver and adorned with the knobs and a reliquary. One of the knobs bore an *asomtavruli* inscription: “The Virgin of Mokvi, have mercy upon the soul of Chkhtidze Evdemon, Catholicos of Abkhazeti, embellisher of your church. Be his intercessor and protectress in both lives”. Evdemon Chkhtidze, who passed away in 1578, is predecessor of Eptvime Sakvarelidze. Cross handle and head of the reliquary are adorned with the plant ornamentation of good mastery. Analogies of this ornamentation are found on the 16th c. western Georgian monuments of metalwork.

გაბელის წმ. ეკატერინეს ხატი ИКОНА СВ.ЕКАТЕРИНЫ ИЗ ЦЕБЕЛЬДЫ TSEBELDA ICON OF ST. CATHERINE

XIX საუკუნის 80-იან წლებში გრაფინია პ. უვაროვას მიერ აღმოჩენილ იქნა ჭედური ხატი, რომლის ცენტრალურ ნაწილში მთელი სიმაღლით გამოსახულია წმ. ეკატერინე. დღეს ამ ხატის მხოლოდ ფოტო არის შემორჩენილი. წმ. ეკატერინეს შარავანდის ორივე მხარეს ამოკვეთილია გამოსახულების განმარტებითი წარწერა „წ(მიდა) ეკ(ა)ტ(ე)რინე“. ხატის ქვედა ჩარჩოს კიდეზე ამოკვეთილია ორსტრიქონიანი, ქართული ასომთავრული წარწერა შესრულებული კიდურწაისრული დამწერლობით. მასში მოხსენიებულია ხატის უცნობი ქტიტორი – წარჩინებული ქალბატონი მარიამი. სტილისტური და პალეოგრაფიული ნიშნებით წმ. ეკატერინეს ხატი XI საუკუნის ქართული ჭედური ხელოვნების შესანიშნავ ნიმუშს წარმოადგენს.

ხატი ამჟამად დაცულია საქართველოს ეროვნულ მუზეუმში.

В 80-ых годах XIX века графиней П.Уваровой была обнаружена чеканная икона, на которой была изображена во весь рост св.Екатерина. На сегодняшний день сохранилось всего лишь фото этой иконы. По сторонам нимба святой Екатерины дана пояснительная надпись – святая Екатерина. На нижней части рамы иконы выведена двухстрочная грузинская надпись асомтаврули, со стрельчатообразными окончаниями букв. В ней упоминается неизвестный ктитор – знатная дама, Мариам. По стилистическим и палеографическим признакам икона св.Екатерины является прекрасным образцом грузинского чеканного искусства XI века.

Икона ныне хранится Национальный музей Грузии.

In 1880s, Countess P. Uvarova had discovered a metal icon on the central part of which full-length figure of St. Catherine was depicted with an explanatory inscription – “Saint Catherine” – arranged on both sides of her nimbus. At present only a photo of this icon is left. Two-line Georgian *asomtavruli* inscription on the edge of the lower frame, mentions the donor of the icon – noble lady Mary. Based on the stylistic and palaeographic peculiarities of the icon, it is considered a splendid sample of the 11th c. Georgian metalwork.

At present the icon is kept at the Georgian National Museum.

მოქვის ეპისკოპოს ანდრია საყვარელიძის დახვეთით
შესრულებული ხარელი ხატი

СКЛАДЕНЬ ПО ЗАКАЗУ МОКВСКОГО ЕПИСКОПА
АНДРЕЯ САКВАРЕЛИДЗЕ

ICON DONATED TO THE MOKVI CHURCH BY ANDRIA SAKVARELIDZE,
BISHOP OF MOKVI

ვერცხლისგან შეჭედილი ღმრთის-
მშობლის ხატის კარგი შეწირულია
მოქვის ღმრთისმშობლის ტაძრისადმი
მოქველი ეპისკოპოსის ანდრია საყვა-
რელიძის მიერ. ამაზე მიუთითებს კარე-
დის ქართული ასომთავრული წარწერა:
„მოვაჭედინეთ ხატი ესე სახედ და მს-
გავსად შენდა და დავასვენეთ ტაძარსა
თქვენსა მოქუს სახსრად და საოხად სუ-
ლისა ჩვენისათვის“. მოქველი ეპისკოპოსი
ანდრია საყვარელიძე მოქვის საკათედრო
ტაძარში მოღვაწეობდა XVII საუკუნის
50-60-იან წლებში.

ხატი დაცულია ქ. ზუგდიდის ის-
ტორიულ-ეთნოგრაფიულ მუზეუმში.

Складень вычеканен из серебра.
Он пожертвован моквским епископом
Андреем Сакварелидзе, о чем свиде-
тельствует грузинская надпись асомта-
вури на складне: «Оковали икону сию по
образу и подобию Твоему и поставили
в храм Твой, в Мокви, в ходатайство и
спасение душ наших». Моквский епис-
коп Андрей Сакварелидзе подвизался в
Моквском кафедральном храме в 50-60
годы XVII века.

Складень хранится в Зугдидском
историко-этнографическом музее.

Silver triptych of the Virgin is
donated to the Mokvi church of the
Virgin by Andria Sakvarelidze, Bishop
of Mokvi. This is evidenced by the
Georgian *asomtavruli* inscription: “We
have commissioned chasing of this
icon in the likeness of Thy image and
placed it in Thy church in Mokvi for the
salvation and intercession of our soul”.
Andria Sakvarelidze, Bishop of Mokvi
was active in the Mokvi cathedral in the
fifth-sixth decades of the 17th c.

At present the icon is kept at the
Zugdidi Historical and Ethnographic
Museum.

ბედიის გულანი БЕДИЙСКИЙ ГУЛАНИ BEDIA GULANI

ბედიის გულანი შეიცავს 960 ფურცელს, მინიატურის ზომაა 45,5 X 33,5 სმ. შესრულებულია ქაღალდზე ნუსხური დამწერლობით, ორ სვეტად, ლამაზი გაკრული ხელით, XVII–XVIII სს-ში. გულანი შავია, სათაურები გამოყოფილია სინგურით.

ხელნაწერის დამკვეთია ბედიის მიტროპოლიტი გერმანე ჩხეტიძე. ხელნაწერი გადაწერილია სამი პირის – ამბროსი კარგარეთელის. სვიმონ ევფრატელისა და გაბრიელ ლომსანიძის მიერ.

ბედიის გულანი ამჟამად ინახება საქართველოს კ. კეკელიძის სახ. ხელნაწერთა ინსტიტუტში.

Бедийский гулани (сборник богослужебных книг) содержит 960 листов, размер миниатюр 45,5 x 33,5 см. Исполнено на бумаге, в XVII-XVIII вв., письмом нусхури (строчное церковное письмо), размашистым почерком, в два столбца. Чернила черные, заголовки выделены киноварью.

Заказчик рукописи Бедийский митрополит Германе Чхетидзе. Рукопись переписана тремя лицами: Амвросием Каргаретели, Свимонем Евфратским и Габриелем Ломсадзе. Бедийский гулани ныне хранится в Институте рукописей им.К.Кекелидзе.

Bedia Gulani contains 960 pages (45,5 x 33,5 cm.), it is written on paper in the 17th-18th cc., in *nuskhuri* (ecclesiastical) script, in two columns, in beautiful handwriting. The ink is black, titles are marked in cinnabar.

Donor of the manuscript is Germane Chkhetidze, Metropolitan of Bedia. The manuscript is copied by three persons: Ambrosi Kargareti, Svimon Evprateli and Gabriel Lomsanidze. Two pages of the manuscript are presented in the album.

At present Bedia Gulani is kept at Kekelidze Institute of Manuscripts of Georgia.

[illegible][illegible][illegible]

ბიჭვინთის ოთხთავი

БИЧВИНТСКИЙ ЧЕТВЕРОГЛАВ

BICHVINTA GOSPELS

ბიჭვინთის ოთხთავი შეიცავს 230 ფურცელს, ზომით არის 31 X 23 სმ. დაწერილია ნუსხურით, ქაღალდზე, ორ სვეტად XII საუკუნეში.

ბიჭვინთის ხელნაწერი მოაჭედინეს და ბიჭვინთის ღვთისმშობლის ეკლესიას შესწირეს შარვაშიძეებმა „ცოდვილი სულის საცხოვნებლად და საოხად.“ მინაწერში ისინი ასე მიმართავენ ბიჭვინთის ღმრთისმშობელს: „ცათა სასწორი ბიჭუტისა მღვთისმშობელს“ ან „დიდო ბიჭვითის ღვთის: მშობელო.“

ხელნაწერის მორთულობას წარმოადგენს მახარებელთა გამოსახულებანი, თავსამკაულები და მხატვრული ინიციალები. შემორჩენილია მარკოზისა და ლუკა მახარებლების გამოსახულებანი.

მარკოზ მახარებლის გამოსახულება მთელ გვერდს იკავებს. იგი ჩართულია დეკორატიულ ჩარჩოში. ჩარჩოს ზემოთ შუაში არწევია გამოსახული. იგი ამ მახარებლის სიმბოლური გამოსახულებაა, რომელიც ჩვეულებრივ ბერძნულსა და ქართულ ხელნაწერებში მახარებლის მინიატურაზე ჩარჩოს შიგნითაა მოთავსებული.

თავსამკაულით იწყება ლუკას მახარებლის ტექსტი. იგი ჩართულია ტექსტის მარცხენა სვეტში. მხატვრული ინიციალი ებმის თავსამკაულის ნახატს. ორნამენტი მცენარეულ მოტივს წარმოადგენს. კოლორიტში ჭარბობს ლურჯი ფერი.

ბიჭვინთის ოთხთავი ამჟამად ინახება საქართველოს კ. კეკელიძის სახ. ხელნაწერთა ინსტიტუტში.

Bichvinta Gospels contains 230 pages (31 x 23 cm.), it is written on paper in the 12th c. in *nuskhuri* script, in two columns.

Bichvinta codex was put in a chased cover and donated to the Bichvinta church of the Virgin by the Shervashidzes “for the bliss and supplication of the sinful soul”.

The manuscript is illuminated by the images of the Evangelists, headpieces and decorated initials. Preserved are images of the Evangelists Mark and Luke.

At present Bichvinta Gospels is kept at Kekelidze Institute of Manuscripts of Georgia.

Бичвинтский четвероглав содержит 230 листов, размер миниатюр 31х23 см. Он исполнен в XII веке, письмом нусхури, на бумаге, в два столбца.

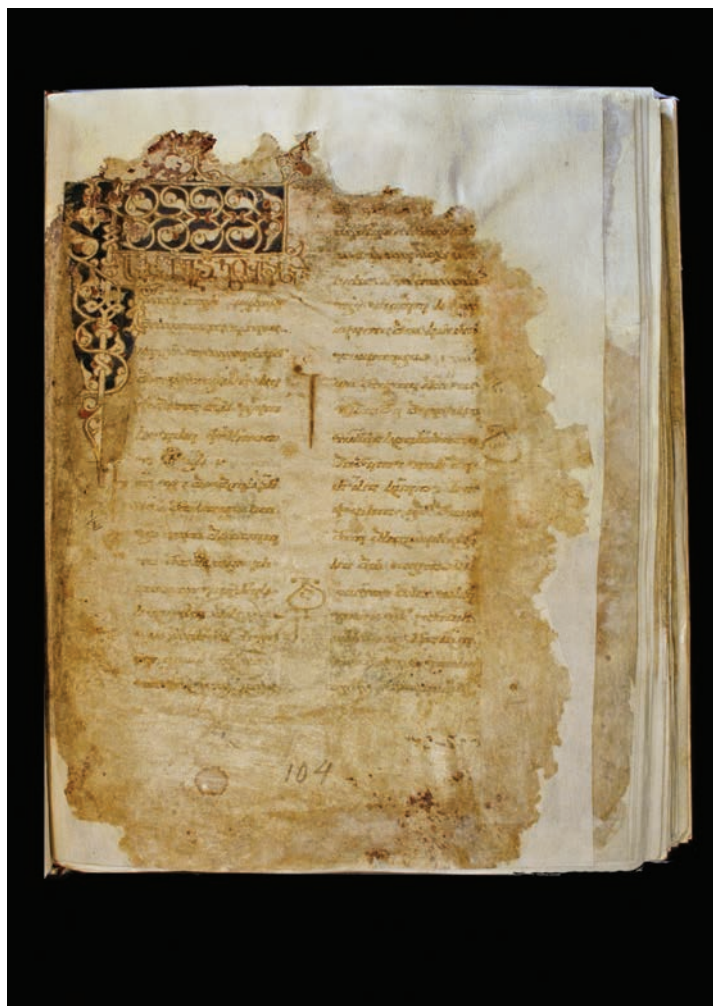
Бичвинтская рукопись была снабжена чеканным окладом и пожертвована Бичвинтской церкви Богоматери князьями Шервашидзе «во спасение грешной души». В приписке так обращаются к Бичвинтской Богоматери: «Небу равная Богоматерь Бичутская», или «Великая Бичутская Богоматерь».

Рукопись украшена изображениями евангелистов, заставками и художественными инициалами. Сохранились фигуры евангелистов Марка и Луки.

Изображение евангелиста Марка (52 г) занимает всю страницу. Оно заключено в декоративную раму. Над ней, в центре представлен орел, символическое изображение этого евангелиста, который обычно в греческих и грузинских рукописях помещен внутри рамы.

Заставкой начинается текст евангелиста Луки. Она включена в левый столбец этого текста. Художественный инициал увязан с заставкой. Орнамент заставки представляет собой растительный мотив. В колорите преобладает синий цвет.

Бичвинтский четвероглав ныне хранится в Институте рукописей им. К.Кекелидзе.

მოქვის ოთხთავი МОКВСКИЙ ЧЕТВЕРОГЛАВ MOKVI GOSPELS

მოქვის ოთხთავი დაწერილია ნუსხურით, ეტრატზე, ორ სვეტად. შეიცავს 329 ფურცელს, ზომით 30 X 23,5 სმ-ია.

ხელნაწერი გადაწერილია მოქვის ეპისკოპოსის დანიელის მიერ 1300 წელს და შეწირულია მოქვის ღმრთისმშობლის ეკლესიისთვის. ხელნაწერი შემკულია კამარებით, თავსამკაულებით, საზედაო ასოებით და 157 მინიატურით.

დამკვეთი დანიელ ეპისკოპოსი ერთ-ერთ მინიატურაზე გამოსახულია მუხლმოდრეკილი, მავედრებელ პოზაში ღმრთისმშობლის წინაშე. წმ. მარიამი ფეხზე დგას ჩვილით ხელში.

მოქვის ოთხთავის მინიატურები დაწერილია ოქროზე, რაც უნიკალურ შემთხვევას წარმოადგენს. გადაწერი და მომხატველია ეფრემი. აქ წარმოდგენილი მინიატურები ასახავს შემდეგ სცენებს – „ქრისტე გეთსიმანიის ბაღში“ და „ლოცვა სასუმელისათვის“ (მათე. 26-36, 43).

მოქვის ოთხთავი ამჟამად ინახება საქართველოს კ. კეკელიძის სახ. ხელნაწერთა ინსტიტუტში ინსტიტუტში.

Моквский четвероглав писан на пергаменте письмом нусхури, в два столбца. Он содержит 329 листов, размер миниатюр 30x23,5 см.

Рукопись переписана Моквским епископом Даниилом в 1300 году и пожертвована Моквской церкви Богоматери. Рукопись украшена канонами, заставками, заглавными буквами и 157 миниатюрами.

На одной из миниатюр изображен заказчик, епископ Даниил, коленопреклоненный, в позе моления перед стоящей во весь рост Богоматерью с младенцем.

Миниатюры Моквского четвероглава писаны по золоту, что является уникальным случаем. Переписчик и художник – Ефрем

Представленные здесь миниатюры дают изображения сцен: «Христос в Гефсиманском саду» и «Моление о чаше» (Матфей, 26, 36, 43).

Моквский четвероглав ныне хранится в Институте рукописей им.К.Кекелидзе

Mokvi Gospels is written on a parchment, in nuskhuri script, in two columns. It contains 329 pages (30 x 23,5 cm.). The manuscript is commissioned in 1300 by Daniel, Bishop of Mokvi and donated to the Mokvi church of the Virgin.

The manuscript is adorned with the cannon tables, headpieces, initial letters and 157 miniatures. On one of the miniatures, the donor – Daniel, Bishop of Mokvi – is represented kneeling in a prayer before the Virgin standing with the Child in her hands. Miniatures of the Mokvi Gospels are painted on gold, which is a unique case. Painter and copyist is Eprem.

In the album presented are miniatures – Christ in the garden of Gethsemane and Agony in Gethsemane (Mathew, 26: 36, 43).

At present Mokvi Gospels is kept at Kekelidze Institute of Manuscripts of Georgia.

[illegible][illegible][illegible]

8
 9
 10
 11
 12
 13
 14
 15
 16
 17
 18
 19
 20
 21
 22
 23
 24
 25
 26
 27
 28
 29
 30
 31
 32
 33
 34
 35
 36
 37
 38
 39
 40
 41
 42
 43
 44
 45
 46
 47
 48
 49
 50
 51
 52
 53
 54
 55
 56
 57
 58
 59
 60
 61
 62
 63
 64
 65
 66
 67
 68
 69
 70
 71
 72
 73
 74
 75
 76
 77
 78
 79
 80
 81
 82
 83
 84
 85
 86
 87
 88
 89
 90
 91
 92
 93
 94
 95
 96
 97
 98
 99
 100
 101
 102
 103
 104
 105
 106
 107
 108
 109
 110
 111
 112
 113
 114
 115
 116
 117
 118
 119
 120
 121
 122
 123
 124
 125
 126
 127
 128
 129
 130
 131
 132
 133
 134
 135
 136
 137
 138
 139
 140
 141
 142
 143
 144
 145
 146
 147
 148
 149
 150
 151
 152
 153
 154
 155
 156
 157
 158
 159
 160
 161
 162
 163
 164
 165
 166
 167
 168
 169
 170
 171
 172
 173
 174
 175
 176
 177
 178
 179
 180
 181
 182
 183
 184
 185
 186
 187
 188
 189
 190
 191
 192
 193
 194
 195
 196
 197
 198
 199
 200
 201
 202
 203
 204
 205
 206
 207
 208
 209
 210
 211
 212
 213
 214
 215
 216
 217
 218
 219
 220
 221
 222
 223
 224
 225
 226
 227
 228
 229
 230
 231
 232
 233
 234
 235
 236
 237
 238
 239
 240
 241
 242
 243
 244
 245
 246
 247
 248
 249
 250
 251
 252
 253
 254
 255
 256
 257
 258
 259
 260
 261
 262
 263
 264
 265
 266
 267
 268
 269
 270
 271
 272
 273
 274
 275
 276
 277
 278
 279
 280
 281
 282
 283
 284
 285
 286
 287
 288
 289
 290
 291
 292
 293
 294
 295
 296
 297
 298
 299
 300
 301
 302
 303
 304
 305
 306
 307
 308
 309
 310
 311
 312
 313
 314
 315
 316
 317
 318
 319
 320
 321
 322
 323
 324
 325
 326
 327
 328
 329
 330
 331
 332
 333
 334
 335
 336
 337
 338
 339
 340
 341
 342
 343
 344
 345
 346
 347
 348
 349
 350
 351
 352
 353
 354
 355
 356
 357
 358
 359
 360
 361
 362
 363
 364
 365
 366
 367
 368
 369
 370
 371
 372
 373
 374
 375
 376
 377
 378
 379
 380
 381
 382
 383
 384
 385
 386
 387
 388
 389
 390
 391
 392
 393
 394
 395
 396
 397
 398
 399
 400
 401
 402
 403
 404
 405
 406
 407
 408
 409
 410
 411
 412
 413
 414
 415
 416
 417
 418
 419
 420
 421
 422
 423
 424
 425
 426
 427
 428
 429
 430
 431
 432
 433
 434
 435
 436
 437
 438
 439
 440
 441
 442
 443
 444
 445
 446
 447
 448
 449
 450
 451
 452
 453
 454
 455
 456
 457
 458
 459
 460
 461
 462
 463
 464
 465
 466
 467
 468
 469
 470
 471
 472
 473
 474
 475
 476
 477
 478
 479
 480
 481
 482
 483
 484
 485
 486
 487
 488
 489
 490
 491
 492
 493
 494
 495
 496
 497
 498
 499
 500
 501
 502
 503
 504
 505
 506
 507
 508
 509
 510
 511
 512
 513
 514
 515
 516
 517
 518
 519
 520
 521
 522
 523
 524
 525
 526
 527
 528
 529
 530
 5

8. *ἰνδρῶν δὲ ἰνδρῶν
 δὲ δὲ ἰνδρῶν δὲ δὲ
 ἰνδρῶν δὲ δὲ ἰνδρῶν
 ἰνδρῶν δὲ δὲ ἰνδρῶν
 ἰνδρῶν δὲ δὲ ἰνδρῶν
 ἰνδρῶν δὲ δὲ ἰνδρῶν*

ლიხნის ბაძარი.
ყოვლადნობილა სამება
XIV საუკუნე

ХРАМ ЛЫХНЫ.
СВЯТАЯ ТРОИЦА
XIV ВЕК

LIKHNİ CHURCH.
ALL HOLY TRINITY
XIV CENTURY

ლიხნის ბაძარი.
წმინდა ზაქარია
XIV სუუუუუ

ХРАМ ЛЫХНЫ.
СВ. ЗАХАРИЙ
XIV ВЕК

LIKHNI CHURCH.
ST. ZACHARIAH
XIV CENTERY

ლიხნის ბაძარი.
წმ. ისიდოროს
XIV სუუუნი

ЛЫХНЕНСКИЙ ХРАМ.
СВ. ИСИДОР
XIV ВЕК

LIKHNI CHURCH.
ST. ISIDOROS
XIV CENTERY

ბიჭვინთის ტაძარი.
„ქრისტეს ღატორება“
XVI საუკუნე

ПИЦУНДСКИЙ ХРАМ.
“ОПЛАКИВАНИЕ ХРИСТА”
XVI ВЕК

BICHVINTA CHURCH.
“LAMENTATION”
XVI CENTURY

ბიჭვინთის ტაძარი.
„ჯოჯონათში შთასვლა“
XIV საუკუნე

ПИЦУНДСКИЙ ХРАМ.
“СОШЕСТВИЕ ВО АД”
XIV ВЕК

BICHVINTA CHURCH.
“HARROWING OF HELL”
XIV CENTURY

აქაფას (ს.ოდიში) ტაძარი.
ბავშვის გამოსახულება
XIV სუუუუ

АКАПСКИЙ (С. ОДИШИ) ХРАМ ГОЛОВА РЕБЕНКА
XIV ВЕК

AKAFA CHURCH. THE IMAGE OF A CHILD
XIV CENTURY

ბედის ბაძარი.
ქობორაზის ოჯახი
XIII-XIV საუკუნეები

БЕДИЙСКИЙ ХРАМ.
СЕМЬЯ КТИТОРОВ
XIII-XIV ВЕКА

BEDIA CHURCH.
DONOR FAMILY
XIII-XIV CENTURIES

ტელიკარის ეკლესიის მოხატულობა
XVI-XVII საუკუნეები

ЦКЕЛКАРСКИЙ ХРАМ
XVI-XVII ВЕКА

TSKELIKARI CHURCH. MURALS
XVI-XVII CENTURIES

ბიჭვინთის ტაძარი.
წმინდანების გამოსახულება
XVI სუუუუ

ПИЦУНДСКИЙ ХРАМ.
СВЯТЫЕ
XVI BEK

BICHVINTA CHURCH.
IMAGES OF SAINTS
XVI CENTERY

ქალაქის „მაშაშ ოხვამე“ ფრესკული მოხატულობა
XIV-XV საუკუნეები

РОСПИСЬ ХРАМА “МАПАШ ОХВАМЕ”
XIV-XV ВЕКА

“MAPASH-OKHVAME” CHURCH. MURALS
XIV-XV CENTURIES

ბიჭვინთის მოზაიკა

БИЧВИНТСКАЯ МОЗАИКА

BICHVINTA MOSAIC

ბიჭვინთის მოზაიკა განეკუთვნება VI ს-ის მოზაიკურ მხატვრობას, რომელიც შემკული იყო IV ს-ის სამნავიანი ბაზილიკის იატაკი. ბაზილიკის ნანგრევები აღმოჩნდა ბიჭვინთის კონცხზე 1952 წელს დაწყებული არქეოლოგიური გათხრების დროს. მოზაიკა შესრულებულია ადგილობრივი ფერადი ქვის (თეთრი, შინდისფერი, ყვითელი, შავი) ოთხკუთხა ნატეხებით, სუფთად დაფქვილი აგურითა და კირის ხსნარით. ფონი აგურისფერია. შესრულებულია ადგილობრივი ოსტატების მიერ. ორნამენტის შუა ხვეულში ჩართულია ბერძნული წარწერა, სადაც მოხსენიებულია ქტიტორი ორელი. თავისი ხასიათით ბიჭვინთის მოზაიკა უახლოვდება მაზლობელი აღმოსავლეთის ელინიზებული ქვეყნების – სირიისა და პალესტინის მოზაიკურ მხატვრობას. საკურთხევის აფსიდის ცენტრში დიდი მონოგრამაა, ე. წ. „ქრიზმა“, შემკული „ალფა“ და „ომეგას“ ნიშნით. მონოგრამის ორივე მხარეს აკანთის ხვეულების ფართო ზოლია, რომელიც ჩარჩოსავით ევლება მთელ კომპოზიციას. ქრიზმის მარცხნივ მცენარის აყვავებული ნაყოფოსხმული შტოა ფრინველთა გამოსახულებით. კომპოზიცია გაფორმებულია გეომეტრიული ორნამენტებით (რომბები, ნახევრადრომბები, წრეები). ნართექსის მოზაიკა დეკორატიული ხასიათისაა. გრეხილებისაგან შექმნილი სხვადასხვა ფორმის მცირე არეებში ჩასმულია ფრინველებისა და თევზების მოზაიკური ფიგურები. კარიბჭესთან გამოსახულია შადრევანი და აქეთ-იქით ფრინველები. ეკლესიის სხვადასხვა ნაწილში ფრაგმენტებად შემორჩენილია ირმებისა და შვლის ნუკრის გამოსახულებები.

ბიჭვინთის მოზაიკის ფრაგმენტები დაცულია საქართველოს ეროვნულ მუზეუმში.

Бичвинтская мозаика относится к мозаической живописи V века, украшающей пол трехнефной базилики IV века. Руины базилики были обнаружены во время археологических раскопок на Бичвинтском мысу, начатых в 1952 году. В мозаике применены кубики обработанных местных цветных природных камней (белый, темно-синий, красноватый, розовый, желтый, коричневатый, серовато-голубой, фиолетовый). Мозаика исполнена местными мастерами. По своему характеру Бичвинтская мозаика близка мозаической живописи эллинизированных стран Ближнего Востока – Сирии и Палестины. В центре алтарной абсиды – большая монограмма-хризма с начальной буквой греческого алфавита «альфой» и конечной «омегой». С трех сторон медальон с хризмой окружен широкой полосой аканфовых листьев. В среднем завитке орнамента включена греческая надпись, в которой упоминается ктитор Орэл. В другом завитке аканфа даны изображения коровы и теленка. Под медальоном в углах, слева и справа от него помещены ветвь с бутонами и плодами, а также птицы. К композиции примыкает полоса с геометрическим узором из ромбов, полуромбов и пересекающихся кругов.

В алтаре, а также в крещальне даны изображения «Животворящего источника» – в центре представлен фонтан и по обеим его сторонам птицы. К этой композиции в крещальне примыкает панно с «ковровым» орнаментом, в который включены птицы и рыбы. Мозаические фрагменты сохранились и в других частях храма.

Фрагменты Бичвинтской мозаики хранятся в Национальном Музее Грузии.

Bichvinta mosaic is a sample of the 5th c. mosaic painting, embellishing the floor of a 4th c. three-aisled basilica. Ruins of the basilica were discovered on the Bichvinta Cape in 1952 during the archaeological excavations. Mosaic is made of rectangular pieces of the local stone (white, cornel-red, yellow, black), on lime solution. The background is orange. The mosaic is executed by the local craftsmen. Greek inscription, embodied in the ornamentation, mentions the donor – Oreli. Artistic character of the Bichvinta mosaic shows affinity with the mosaic painting of the Hellenised countries of the Near East – Syria and Palestine.

In the middle of the apse a large monogram, the so called Chrism adorned with the “alpha” and “omega” signs, is located. The Monogram is flanked by a wide band of inter-weaved acanthus leaves, encircling the entire composition as if a frame. To the left of the monogram, depicted is a blossomed plant twig with plants and birds. The composition is embellished with the geometric ornamentation (rhombi, semi-rhombi, circles). Mosaic in the narthex is of the decorative character. Minor areas of varied shape, formed by interlaces, bear mosaic images of birds and fish. At the entrance depicted is a fountain with birds on its both sides. Various parts of the church also bear mosaic fragments – images of stags and small deer.

At present fragments of the Bichvinta mosaic are kept at the Georgian National Museum.

აფხაზეთის დოლმენები

АБХАЗСКИЕ ДОЛЬМЕНЫ

DOLMENS OF APKHAZETI

აფხაზეთის ტერიტორიაზე შემორჩენილია ბრინჯაოს ხანის მეგალითური სამარხი ნაგებობები-დოლმენები (სოფლები – ეშერა, აზანთა, ოთხარა, აჭანდარა, გორანა, ყულანურხვა, შრომა; დოუს უღელტეხილი, მდინარე ფსოუს ხეობა და სხვა). არქეოლოგიურად ყველაზე უკეთ შესწავლილია ეშერის დოლმენები. აფხაზეთის დოლმენები აგებულია ოთხ-ოთხი კერტიკალურად დაყენებული მასიური ბრტყელი ქვისაგან და ასეთივე ქვითაა გადახურული (ცალკეული ქვების წონა 50 ტ აღემატება). ზოგ დოლმენს იატაკადაც ქვის ფილა აქვს. აფხაზეთის დოლმენების გეგმა ტრაპეციის ფორმისაა. წინა ფართო კედელში, რომელიც უპირატესად მიქცეულია სამხრეთით ან სამხრეთ-აღმოსავლეთით, გამოჭრილია 0,4 მ დიამეტრის მრგვალი ხვრელი. ხვრელი ქვის საცობით იხურებოდა. გვერდითა კედლებსა და იატაკის ქვებზე სიმკვრივისათვის ხშირად ნარიბანდებია ამოკვეთილი, კედლების გასწვრივ, გარედან კი დიდი ქვებია შემოწყობილი. დოლმენები საგვარეულო სამარხები უნდა ყოფილიყო. აფხაზეთის უძველესი დოლმენები ადრეული ბრინჯაოს ხანისაა. მათი მშენებლობა ძვ. წ. აღ. III ათასწლეულის II-ნახევარში დაიწყო. ამ ხანის აფხაზეთის დოლმენები მომცრო და ტლანქად ნაგებია. შუა ბრინჯაოს ხანის (ძვ. წ. აღ. II ათასწლეულის I ნახევარი) დოლმენები უფრო მოზრდილი და უკეთ ნაგებია.

На территории Абхазии сохранились дольмены, мегалитические могильники эпохи бронзы (сёла Эшера, Азанта, Отхара, Ачандара, Горана, Куланурхва, Шрома; перевал Доу, ущелье реки Псоу и др.). Археологически лучше всех изучены дольмены Эшеры. Каждая из абхазских дольменов построена из четырех вертикально поставленных плоских камней, перекрытых аналогичным камнем (вес отдельного камня превышает 50 тонн). У некоторых дольменов и пол настилан каменной плитой. План абхазских дольменов имеет форму трапеции. В передней широкой стене, обращенной преимущественно к югу или к юго-востоку, высечено круглое отверстие, диаметр которого равняется 0,4 м. Отверстие закрывалось каменной пробкой. На боковых стенах и камнях пола для прочности часто вырезались пазы, снаружи же вдоль стен укладывались большие камни. Дольмены должны были быть родовыми могильниками. Древнейшие абхазские дольмены относятся к эпохе ранней бронзы. Их строительство началось во второй половине III тысячелетия до н.э. Абхазские дольмены этого времени меньшего размера и грубо построенные. В эпоху средней бронзы (первая половина II тысячелетия до н.э.) дольмены – больших размеров, они построены лучше.

On the territory of Apkhazeti, in the villages Eshera, Azanta, Otkhara, Achandara, Gorana, Kulanurkhva, Shroma, Dou pass, river Psou gorge and elsewhere, preserved are Bronze Age megalithic burial structures – dolmens. Eshera dolmens are best studied archaeologically.

Dolmens of Apkhazeti are constructed of four (on each side) massive flat stones set vertically and covered by the similar stone (weight of individual stones exceeds 50 T.). Some dolmens are provided with a stone slab on the floor. The dolmens are of a trapezoid plan. A round hole (diameter – 0,4 m.) is cut in the wide front wall, which is predominantly oriented towards South or South-East. The hole was locked with a stone plug. Halved joints, arranged for the sake of solidity, are often found on the lateral walls and floor slabs; from the outside, large stones are put along the walls. It seems likely that dolmens were family burials.

Earliest dolmens of Abkhazeti are constructed in the second half of the 3rd Mill. B.C. Dolmens of the Mid Bronze Age (first half of the 1st Mill. B.C.) are vaster and better built.

АНАКОПИЙСКАЯ КРЕПОСТЬ

ANAKOPIA FORTRESS

სოხუმიდან 20 კმ-ის მოშორებით, ივერიის მთის ერთ მონაკვეთზე მდებარეობს ისტორიული ანაკოფია, რომელსაც XIX საუკუნეში ახალი ათონი უწოდეს. ამ მთაზე ზღვის დონიდან 350 მეტრზე აღმართულია ანაკოფიის ციხე-სიმაგრის ციხადელი. ქართველი მემატიანის ვახუშტი ბაგრატიონის სიტყვებით: „ზღვის კიდეზე არს ქალაქი ანაკოფია... იყო ქალაქი კეთილი შეუნიერი ზღვასა ზედა აშენებული და შემდგომად ბაგრატიონთაგან განდიდებული“.

ანაკოფიის ციხე-სიმაგრე ქვის გალავნით შეკრულ შეუვალ თავდაცვით ნაგებობას წარმოადგენდა. დღემდე შემორჩენილია ციხის გრანდიოზული კედლები სამთავალურეო კოშკებით, სააღყო აუზითა და კირის გამოსაზღელი ღუმელით. ციხე-სიმაგრის მნიშვნელოვან ნაგებობას წარმოადგენს ანაკოფიის ტაძარი, რომელიც VII–VIII საუკუნეებით თარიღდება. მის ნანგრევებში XIX საუკუნეში ჩადგეს კედელი, რომელშიც X–XIII საუკუნეების სხვადასხვა წარმომავლობის ჩუქურთმები და ფიგურული რელიეფებით შემკული ქვები ჩაყოლეს. VIII საუკუნის 80-იან წლებამდე ანაკოფია აფხაზთა საერისთავოს ცენტრს წარმოადგენდა. 735–38 წლებში, ქართლის ერისმთავრების მირისა და არჩილის, აფხაზთა ერისთავის ლეონ I-ის გაერთიანებულმა ლაშქარმა ანაკოფიასთან სასტიკად დაამარცხა არაბი სარდალი მურვან-ყრუ. VIII საუკუნის მიწურულს აფხაზთა ერისთავმა ლეონ II-მ თავი აფხაზთა მეფედ გამოაცხადა, მან მთელი დასავლეთ საქართველო გააერთიანა და აფხაზთა სამეფოს დედაქალაქი ანაკოფიიდან ქუთაისში გადაიტანა.

საქართველოს გაერთიანების შემდეგ ანაკოფიის ციხე-სიმაგრე ქვეყნის ერთ-ერთ მნიშვნელოვან საფორტიფიკაციო ნაგებობას წარმოადგენდა, რომელიც რამდენჯერმე განახლდა ხელისუფალთა, მაგალითად, გიორგი II-ის (1072–1089) მიერ. აქ იდგა სამეფო ჯარი, რომელიც ქვეყნის ჩრდილო-დასავლეთ საზღვარს იცავდა. ანაკოფიის ციხე-სიმაგრის გათხრების დროს აღმოჩნდა საქართველოს მეფის გიორგი II-ის მონეტა ქართული წარწერით.

XV საუკუნის მიწურულს საქართველოს სახელმწიფო სამეფო-სამთავროებად დაიშალა. ანაკოფია ამიერიდან ჯერ აფხაზთა ერისთავების, ხოლო მოგვიანებით აფხაზთა მთავრების რეზიდენციას წარმოადგენდა. XVIII საუკუნეში ანაკოფიას თურქები დაეუფლნენ და აფხაზთა მთავრების რეზიდენციამ ლიხნში გადაინაცვლა, ამის შემდეგ ანაკოფია ნანგრევებად იქცა.

В 20 км от Сухуми, на Иверской горе расположена историческая Анакопия, которую в XIX веке называли Новым Афоном. На этой горе, в 350 метрах над уровнем моря возвышается цитадель Анакопийской крепости.

По словам грузинского летописца Вахушти Багратиони, «на берегу моря был город Анакопия... был город благоустроенный, прекрасный, построенный у моря и затем прославленный Багратионами».

Анакопийская крепость представляет собой неприступное оборонительное сооружение, обнесенное крепостной стеной. И ныне сохранены грандиозные стены крепости с дозорными башнями, цистерной и с перегонной известковой печью. Значительной постройкой крепости является Анакопийский храм, датируемый VII–VIII веками. В его развалинах, в XIX веке, была сооружена стена, в которую были вмурованы камни с орнаментом и фигурными рельефами X–XIII вв., разного происхождения. До 80-ых годов VIII века Анакопия представляла собой центр Абхазского сазриставо (княжества). В 735–38 годах объединенное войско картлийских эрисмтаваров (правители) Мира и Арчила, а также абхазского эристава Леона I нанесло при Анакопии жестокое поражение арабскому главнокомандующему Мурвану Кру. В конце VIII века абхазский эристава Леон II объявил себя абхазским царем. Он объединил всю Западную Грузию и перенес столицу Абхазского царства из Анакопии в Кутаиси.

После объединения Грузии Анакопийская крепость представляла собой одно из значительных фортификационных сооружений страны, несколько раз обновленное правителями (например, Георгием II (1072–1089)). Здесь стояло царское войско, защищавшее северо-западную границу страны.

В конце XV века грузинское государство распалось на царства и княжества. Отныне Анакопия представляла резиденцию сначала абхазских эристава, позже – абхазских князей. В XVIII веке Анакопией овладели турки, и резиденция абхазских князей переместилась в Лыхны. После этого Анакопия превратилась в руины, и абхазы называли ее «Псырцха».

20 km. from Sokhumi, on the slope of the Mount Iveria, historic Anakopia is located, which was named New Athos in the 19th c. Citadel of Anakopia fortress is erected on Mount Iveria, 350 m. above the sea level. As stated by Prince Vakhushti Bagrationi, “Anakopia city is [located] on the edge of the sea... [It] was a good, beautiful city built on the sea and afterwards glorified by the Bagrationi”.

Anakopia fortress was an inaccessible defence structure surrounded with the stone enclosure. Up to now preserved are grandiose walls of the fortress with the watch-towers, siege-pool and a furnace for firing lime. Anakopia church, dated to the 7th–8th cc. was a significant structure of the fortress. In the 19th c., in the ruins of the church, a wall with the embodied 10th–13th cc. ornamentation and reliefs of diverse provenance was erected.

Up to the eighth decade of the 8th c. Anakopia was the centre of Abkhaz eristavate (administrative unit). In 735–738, united army of Kartli eristavs Mir and Archil and Leon I, eristav of Abkhazs severely defeated Arab military leader Murvan Kru near Anakopia. In late 8th c., Leon II, eristav of Abkhazs, declared himself the king. He united entire western Georgia and moved the capital of Abkhazeti kingdom from Anakopia to Kutaisi.

After the unification of Georgia (late 10th c.), Anakopia fortress was one of the significant fortification structures of the country, which was several times renovated by the Georgian kings, e.g. George II (1072–1089); royal army, which guarded north-west border was dislocated in Anakopia.

In late 15th c. united Georgian kingdom was disintegrated into minor feudal principalities. From that period onward, Anakopia was the residence of eristavs of Abkhazs and later, of the mtavars of Abkhazs. In the 18th c. Anakopia went to the hands of Turks and the residence of mtavars of Abkhazs was moved to Likhni; after this, Anakopia was turned into ruins and named “Psirtscha” by Abkhazs.

ხიდი მდინარე ბესლეთზე

МОСТ ЧЕРЕЗ РЕКУ БЕСЛЕТИ

BRIDGE OVER THE RIVER BESLETI

სოხუმის მახლობლად, მდინარე ბესლეთის კალაპოტზე გადებულია ერთმალიანი თაღოვანი ხიდი, რომლის საერთო სიგრძე არის 35 მ. სიგანე კი – 8 მ. იგი აგებულია კირქვის ფილებით, მოპირკეთებულია ქვის თლილი ბლოკებით, რომელთა შორის დაყოლიებულია ბრტყელი აგურის შრეები. ხიდი წარმოადგენს შუა საუკუნეების ქართული არქიტექტურის ნიმუშს, რომლის ხუროთმოძღვარს კარგად ჰქონდა შესწავლილი ამ მდინარის თვისება. ეს ძველი ხიდი თანამედროვე ხიდთაშენებლობის კანონებსაც კი სრულიად აკმაყოფილებს და რვა ტონიანი მანქანების შეუწყვეტელი რიგის სიმძიმის ატანაც კი შეუძლია. ასეთი მძლავრი და ტექნიკურად მაღალხარისხოვანი ხიდი დიდ სავაჭრო და პოლიტიკური მნიშვნელობის გზაზე უნდა მდგარიყო. ბესლეთის ხიდის ანალოგები საქართველოს სხვა კუთხეებშიც გვაქვს, კერძოდ, რკონის თაღოვანი ხიდი ქართლში და დანდალოს ხიდი აჭარაში. ბესლეთის ხიდის დასავლეთ კიდეზე მოთავსებულია ერთსტრიქონიანი ასომთავრული წარწერა, რომელშიც მოხსენიებულია მეფე ბაგრათი. იგი თარიღდება X-XII საუკუნეებით.

მიუხედავად იმისა, რომ წარწერაში დასახელებულია მეფე ბაგრათი, ხალხმა თამარ მეფისადმი დიდი სიყვარულის დასტურად ამ ხიდს თამარის ხიდი შეარქვა.

Недалеко от Сухуми, через реку Беслети проложен сводчатый мост в один пролет, общая длина которого – 35 м, ширина же – 8 м. Он построен из плит известняка, облицован тесаными блоками, меж которыми помещены слои плоского кирпича. Мост представляет собой образец средневековой грузинской архитектуры, зодчий которого хорошо предусмотрел характерные особенности этой реки. Этот древний мост вполне удовлетворяет даже современные законы строительства мостов и может выдерживать тяжесть непрерывного потока восьмитонных машин. Такой мощный и технически высококачественный мост должен был стоять на большом торговом и имеющем политическое значение пути. Аналоги Беслетского моста можно найти и в других уголках Грузии, в частности, сводчатый Рконский мост в Картли и мост Дандаლო в Абхазии. На западной стороне Беслетского моста помещена однострочная надпись асомтаврული, в которой упомянут царь Баграт и которая датируется концом X и началом XI вв.

Несмотря на то, что в надписи указан царь Баграт, народ прозвал этот мост мостом Тамар в подтверждение большой любви к своей царице.

Not far from Sokhumi, over the river Besleti, a single-span arched bridge is arranged, total length of which equals 35 m. and width – 8 m. The bridge is built of limestone plaques and is faced with the hewn stone, with the flat brick courses included between the stone masonry courses. The bridge is a monument of the medieval Georgian architecture, builder of which had a good understanding of the capacity of the river. This old bridge fully meets the requirements of the modern bridge construction and can easily stand the weight of an uninterrupted sequence of the 8 T. vehicles. Such a strong and technically high quality bridge should have been built on a big trade road of certain political significance. Analogies of Tamar's bridge are found in other regions of Georgia, namely, Rkoni arched bridge in Kartli and Dandallo bridge in Ajara. West side of the bridge bears a one-line *asomtavruli* inscription: "Christ, Lord of the all, glorify in both lives unbeatable King of Kings Bagrat".

Although, the inscription mentions King Bagrat, from the great love to King Tamar, the bridge was given her name. Both the bridge and its inscription are dated to the late 10th-early 11th cc.

შარვაშიძეების სასახლე სოფელ ლიხნში

ДВОРЕЦ ШАРВАШИДЗЕ В СЕЛЕ ЛЫХНЫ

THE SHARVASHIDZE'S PALACE IN THE VILLAGE LIKHNI

სოფ. ლიხნში, ღმრთისმშობლის მიძინების ტაძრის მახლობლად მდებარეობს აფხაზეთის მთავრების – შარვაშიძეების სასახლის ნანგრევები.

სასახლე ორსართულიანი იყო. აგებული ყოფილა სხვადასხვა მასალით (კირქვა, ქვიშაქვა, აგური და სხვა). კედლების წყობაში რამდენიმე სამშენებლო ფენა შეიმჩნევა. ამასთან, უფრო ძველი XVI-XVII საუკუნეების – აგებულია კირქვის ფილებით. XIX საუკუნეში სასახლე გადააკეთეს და მნიშვნელოვნად გააფართოვეს.

ტაძარი და სასახლე მდებარეობს უზარმაზარი მიწის – „ლიხნაშთას“ განაპირას. 1866 წლის 26 ივლისს აქ დაიწყო აფხაზთა ანტიცარისტული, ანტიკოლონიური აჯანყება, რომლის ჩახშობისას, აგვისტოში, ქუთაისის გუბერნატორმა, გენერალ-ლეიტენანტმა დ. სვიატოპოლსკ-მირსკიმ სასახლე გადაწვა. ამ უზარმაზარი სასახლიდან მხოლოდ კედლები გადარჩა.

В селе Лыхны, поблизости от храма Успения Богоматери, сохранились руины дворца Шарвашидзе.

Дворец был двухэтажный. Построен из различного материала (известняк, песчаник, кирпич и другие). В кладке стен отмечается несколько строительных слоев. При этом более древний - XVI-XVII веков – сложенный из известняковых плит. В XIX веке дворец был переделан и значительно расширен.

Храм и дворец расположены на окраине огромной поляны – «Лыхнашта». 26 июля 1866 года здесь началось антицаристское, антиколониальное восстание, во время подавления которого, в августе, дворец был сожжен кутаисским генерал-губернатором, генерал-лейтенантом Д.Святопольск-Мирским. От этого огромного дворца остались только стены.

Ruins of the palace of the Sharvashidzes – *mtavars* of Abkhazeti, are located in the village Likhni, not far from the church of the Dormition.

The palace was two-storied, built of diverse materials (limestone, sandstone, brick, etc.). Several building layers are discernible in the masonry of the walls, from these, older – 10th c. and 16th-17th cc. – ones are built of limestone. In the 19th c. the palace was transformed and considerably extended.

The church and the palace are located in the outskirts of a vast field – “Likhtashta”. On 26 July 1866, anti-tsarist, anti-colonial rebellion of Abkhazs started here. During the suppression of this rebellion in August 1866, D. Svyatopol-Mirski, General-Lieutenant, General-Governor of Kutaisi, burnt the palace down. From this enormous structure, only the walls had survived the fire.

წაბელდის ციხე

ЗАМОК ЦЕБЕЛЬДЫ

TSEBELDA FORTRESS

წაბელდის ციხე, ბერძნული წყაროების მიხედვით იგივე წიბელიუმი, მდებარეობს დღევანდელი წაბელდის რეგიონში. ციხე ადრე შუა საუკუნეების საქართველოს ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანეს საფორტიფიკაციო ნაგებობას წარმოადგენდა. VI საუკუნის ბიზანტიელი ისტორიკოსი პროკოფი კესარიელის ცნობით, წიბელიუმი იყო კარგად გამაგრებული ციხე-სიმაგრე, რომელიც ლაზთა სამეფოს თავდაცვით სისტემაში მნიშვნელოვან როლს თამაშობდა. ციხე-სიმაგრის ნანგრევებში დღემდე შემორჩენილია ძველი წიბელიუმის დიდების ნაშთები: სამეთვალყურეო კოშკები, საეკლესიო ნაგებობები, სასახლის ნანგრევები და სხვადასხვა სახის თავდაცვითი ნაგებობები. წიბელიუმის ერთ-ერთი ეკლესიის შესწავლისას გასული საუკუნის დასაწყისში აღმოჩნდა ფრესკული მოხატულობის ფრაგმენტებიც.

Замок Цебельды, по греческим источникам тот же Цибелиум, расположен в регионе нынешней Цебельды, представляющей в раннем средневековьи один из значительнейших фортификационных построек. По сведению византийского историка VI века, Прокопия Кесарийского, Цибелиум был хорошо укрепленной крепостью, играющей важную роль в оборонительной системе Лазского царства. В руинах крепости до сегодняшнего дня сохранились следы прошлой славы Цибелиума: дозорные башни, церковные постройки, руины замка и разного типа оборонительные строения. При изучении одной из церквей Цибелиума в начале прошлого века были обнаружены и фрагменты фресковой живописи.

Tsebelda fortress, the same Tsibeliium of the Greek sources, is located in the present Tsebelda region. In the past it was one of the most significant fortification structures of the Early Medieval Georgia. As evidenced by Procopius of Caesarea, 6th c. Byzantine historian, Tsibeliium was a well protected fortress, which played a significant part in the defence system of the Lazika kingdom. Up to now, remnants of the past glory of Tsibeliium are preserved in the ruins of the fortress: watch towers, ecclesiastical structures, remains of the palace, diverse defence structures. In early 20th c. fragments of the mural painting were discovered during the study of one of the fortress churches.

ხელასურის არქიტექტურული ჯოგჯელაქსი

КЕЛАСУРСКИЙ АРХИТЕКТУРНЫЙ АНСАМБЛЬ

KELASURI ARCHITECTURAL ENSEMBLE

სოხუმის რაიონში, სოფ. კელასურის მახლობლად მდებარეობს XI-XIV სს-ის კელასურის არქიტექტურული კომპლექსი, რომლის ცენტრში აღმართული იყო დარბაზული ტიპის დიდი ტაძარი. მას ორი შესასვლელი აქვს სამხრეთისა და ჩრდილოეთის მხრიდან. ტაძარი, როგორც ჩანს, შემკული იყო ფრესკული მოხატულობით. 1885 წელს კელასურის ტაძარში არქეოლოგიურ გათხრებს აწარმოებდა პოლკოვნიკი წილოსანი, რომელმაც გათხრების შედეგად იპოვა სხვადასხვა საეკლესიო ნივთების, ძველი ხატების ჩარჩოს ნატეხები და ზარის ნამსხვრევები.

მთავარი ტაძრის გვერდით მდებარეობს უფრო გვიანი პერიოდის პატარა ეკლესია და სხვა ნაგებობები. კელასურის საეკლესიო კომპლექსი გარშემორტყმული იყო ქვის მასიური გალავნით, რომელსაც დატანებული ჰქონდა დიდი თაღოვანი შესასვლელი.

В Сухумском районе, близ села Келасури находится Келасурский архитектурный комплекс XI-XIV веков, в центре которого возвышался большой храм зального типа. Он имел два входа, с южной и северной сторон. Храм, очевидно, был украшен фресковой росписью. В 1885 году археологические раскопки в Келасурском храме производил полковник Цилосани, нашедший в результате раскопок различную церковную утварь, обломки рам древних икон и колокола.

Рядом с главным храмом находится маленькая церковь и другие здания более позднего времени. Келасурский комплекс был обнесен массивной каменной стеной с большим арочным входом.

11th-14th cc. architectural ensemble is located not far from the village Kelasuri, Sokhumi district. A large aisless vaulted church with two entrances (from the south and from the north) is erected in the centre of the complex. The church is most likely to have been adorned with the mural decoration. In 1885, archaeological excavations in Kelasuri church were held by the colonel Tsilosani, who had unearthed fragments of diverse ecclesiastical objects, of old icons frames and of a bell.

Next to the main church, minor church of later date, as well as other structures is located. Kelasuri ecclesiastical complex was surrounded by a massive stone enclosure with the large arched entrance.

ბაგრატის ციხე

ЗАМОК БАГРАТА

BAGRATI FORTRESS

ბაგრატის ციხე მდებარეობს ქალაქ სოხუმის სამხრეთ-დასავლეთ ნაწილში, მდ. ბესლეთის მარცხენა ნაპირზე აღმართულ გორაკზე.

ციხე გეგმაში ოვალური ფორმისაა. მისი კედლები კარგადაა შემონახული. ოთხკუთხა კოშკით დაცული კარიბჭე წარმოადგენდა შუა საუკუნეების ქალაქ ცხუმის (სოხუმის) ციხადელს. ბაგრატის ციხე განახლებულია X-XI საუკუნეების. მიჯნაზე საქართველოს მეფის ბაგრატ III-ის (978-1014) მიერ. X-XIV სს-ში იგი წარმოადგენდა ცხუმის ერისთავთა რეზიდენციას. XVI საუკუნიდან, როდესაც ქალაქმა დასავლეთისაკენ, მდ. ბესლეთის მარჯვენა ნაპირზე გადაინაცვლა, მან მნიშვნელობა დაკარგა და დაცარიელდა.

В юго-западной части города Сухуми, на левом берегу реки Беслети, расположен на горке т.н. замок Баграта.

Замок в плане овальной формы. Его стены хорошо сохранены. Крепостные ворота были защищены четырехугольной башней. Крепость являлась цитаделью средневекового города Цхума (Сухуми) и была обновлена на рубеже X-XI вв. грузинским царем Багратом III (978-1014 гг.). В X-XIV вв. крепость была резиденцией цхумских эриставов. С XIV века, когда город переместился к западу, на правый берег реки Беслети, замок потерял значение и опустел.

The so called “Bagrati Fortress” is located in the south-west part of Sokhumi, on the left bank of the river Besleti, on a hill.

The fortress is oval-shaped in plan. Its walls are well preserved. The porch was defended by a rectangular tower. It used to be a citadel of the medieval city Tskhumi (Sokhumi) and was renovated on the turn of the 10th c to the 11th c. by Bagrat III, king of Georgia (978-1014). In 10th-14th cc. it was a residence of Tskhumi *eristavs*. From the 16th c. onwards, when the city moved to the west, to the right bank of the river Besleti, it had lost its significance and was desolated.

ქვის ფილა ფსკალის ბაძრიდან
КАМЕННАЯ ПЛИТА ПСКАЛЬСКОГО ХРАМА
STONE PLAQUE FROM PSKALA CHURCH

ნა. გიორგის ბარელიეფი ბედიის ტაძრიდან

БАРЕЛИЕФ СВ.ГЕОРГИЯ ИЗ БЕДИЙСКОГО МОНАСТИРЬЯ

RELIEF PLAYQUE WITH THE IMAGE OF ST.GEORGE FROM BEDIA MONASTERY

წაბელოს ეკლესია

АЛТАРНАЯ ПРЕГРАДА ИЗ ЦЕБЕЛДЫ

TSEBELDA CHANCEL-BARRIER

ადრე შუა საუკუნეების მცირე ფორმის ქართულ არქიტექტურულ ნიმუშებს შორის ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი ადგილი უჭირავს საკურთხელოს კანკელის ორ ფილას, რომელიც XIX საუკუნეში აღმოჩნდა წებელდის ერთ-ერთ ეკლესიაში და დათარიღებულია VII-VIII საუკუნეებით. მასზე გამოსახულია ორნამენტები, მრავალრიცხოვანი ძველი და ახალი აღთქმის სიუჟეტები. ამ რაოდენობის ბიბლიური სიუჟეტებით შემკული კანკელი უცნობია ქრისტიანული ხელოვნებისათვის. ეს ფილები გამოსახვის ხერხებითა და ტექნიკით ახლოს დგას საქართველოს სხვა რეგიონების მცირე ფორმის არქიტექტურულ ძეგლებთან.

წებელდის კანკელის ფრაგმენტები ინახება საქართველოს ეროვნულ მუზეუმში.

Среди образцов малых форм в архитектуре Грузии раннего средневековья одно из значительных мест занимают две плиты алтарной преграды, обнаруженные в XIX веке в одной из церквей Цebelды и датируемые VII-VIII вв. В этом же храме были найдены еще две плиты с растительным и геометрическим орнаментом, относящиеся к XI веку. На двух плитах алтарной преграды более раннего времени изображены ветхозаветные и евангельские сцены. Алтарная преграда с таким количеством сцен неизвестна христианскому искусству. Эти плиты по характеру исполнения близки рельефам других регионов Грузии.

Цебелдинская алтарная преграда хранится в Музее искусств им.Ш.Амиранашвили (Национальный музей Грузии).

Among the samples of the Georgian chancel furnishings and sculpture, one of the most significant places is occupied by two slabs – fragments of the chancel-barrier – discovered in the 19th c. in the Tsebelda church and dated to the 7th-8th cc. They bear a large number of Old and New Testament scenes. Chancel-barrier adorned with so many scenes is unknown in the Christian art; however, due to the mode and technique of execution, Tsebelda plaques show close affinity with the chancel furnishings from other regions of Georgia.

At present Tsebelda chancel-barrier fragments are kept at the Amiranashvili State Museum of Fine Arts (Georgian National Museum).

ანუხვის სვები.
გიორგი ბასილისძის წარწერა

АНУХВСКАЯ КОЛОННА.

НАДПИСЬ ГЕОРГИЯ, СЫНА ВАСИЛИЯ

ANUKHVA COLUMN.

INSCRIPTION OF GIORGI BASILISDZE

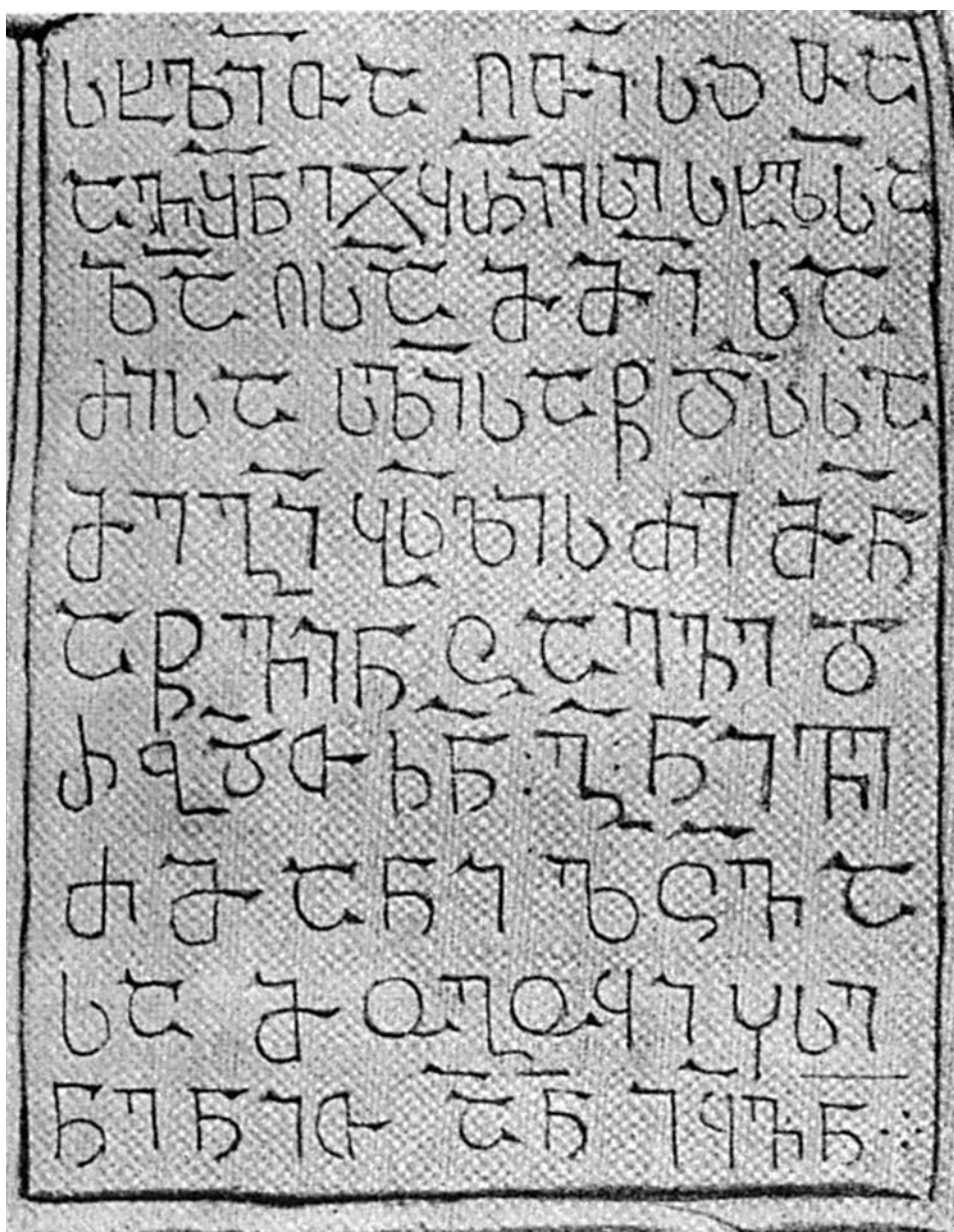

გუდაუთის რაიონის სოფ. ანუხვაში, ჯერ კიდევ XIX საუკუნეში, რუსი არქეოლოგის გრაფინია პრასკოვია უვაროვას მიერ გამოვლინდა დიდი ზომის ეკლესიის ნანგრევები. არქიტექტურისა და მაღალმხატვრული ჩუქურთმის ხასიათით ეს ტაძარი სამხრეთ ქართულ ხუროთმოძღვრებას ენათესავება.

ანუხვის ეკლესიის ნანგრევებში აღმოჩენილი ქართული ასომთავრული წარწერები მოგვითხრობენ ტაძრის მშენებლობის, მისი ქტიტორებისა და მომდევნო ეპოქაში მისი რესტავრაციის შესახებ. ანუხვის სვეტის XI საუკუნით დათარიღებული კიდურწაისრული წარწერის შინაარსიდან ირკვევა, რომ ანუხვის ტაძრის მაშენებელი და ქტიტორი იყო ადგილობრივი წარჩინებული გიორგი ბასილის ძე. მან სამ ძმასთან – თეოდორე, დემეტრე და მერკილესთან ერთად ააგო ანუხვის ტაძარი და აღმართა ჯვარი მისი ოჯახის წევრების სულის საოხად. გიორგი ბასილის ძის წარწერის ანალოგები გვაქვს სვეტიცხოვლის, სამთავისის, ალავერდის, ნიკორწმინდისა და შიომღვიმის ლაპიდარულ წარწერებში.

В селе Анухва Гудаутского района еще в XIX веке русским археологом, графиней П.Уваровой были выявлены руины большой церкви. Этот храм, по характеру его архитектуры и высококачественной резьбе его декора, проявляет близкое родство с архитектурными памятниками Южной Грузии.

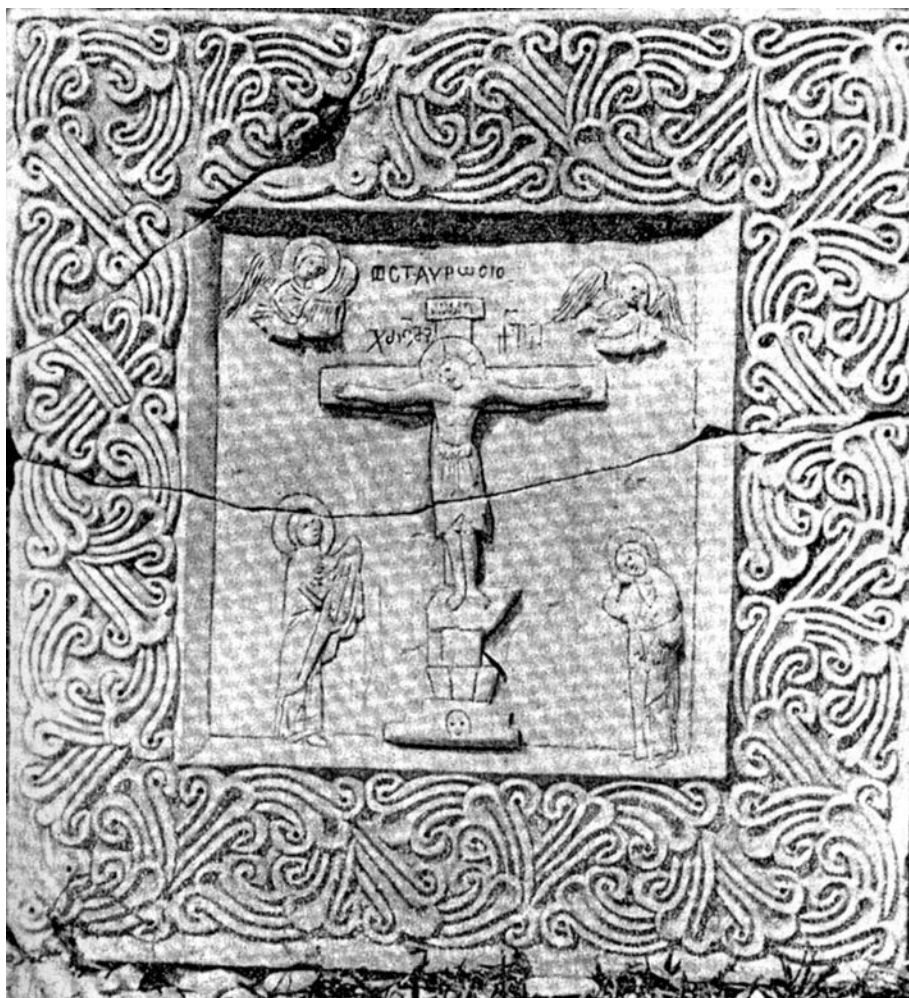
Обнаруженные в руинах Анухвской церкви грузинские надписи асомтаврули сообщают о строительстве храма, его ктиторах и его реставрации в последующую эпоху. Из датированной XI веком надписи колонны, со стрельчатообразными окончаниями букв, выясняется, что строителем и ктитором Анухвской церкви является местный представитель знати Георгий, сын Василия. Вместе со своими тремя братьями, Федором, Дмитрием и Меркурием, он построил Анухвский храм и воздвиг крест во спасение душ членов его семьи.

As early as the 19th c., Russian archaeologist Countess Praskovya Uvarova had recorded ruins of a large church in the village Anukhva, Gudauta district. Based on the architectural peculiarities and character of the highly artistic ornamentation it shows affinity with the southern Georgian churches.

Georgian *asomtavruli* inscriptions discernible in the ruins of the Anukhva church tell about its construction, its donors and its restoration over the time. 11th c. inscription carved on a column shows that the donor of the church was the local nobleman Giorgi Basilidze, who together with his three brothers – Tevdore, Demetre and Merkile – had built Anukhva church and erected the cross in prayer for the souls of his family members.

Analogies of palaeographic peculiarities of this inscription can be found in the lapidary inscriptions of the Svetitskhoveli, Samtavisi, Alaverdi, Nikortsminda and Shiomgviime churches (all, first half of the 11th c.).

სოფ. ანუხვა. ფილა ჯვარცმის გამოსახულებით

СЕЛО АНУХВА. ПЛИТА С ИЗОБРАЖЕНИЕМ РАСПЯТИЯ

VILLAGE ANUKHVA. PLAQUE WITH CRUCIFIXION

ჯვარცმის გამოსახულებიანი რუხი ფერის ქვის ფილა ეკლესიის კანკელის ფრაგმენტს წარმოადგენს. ფილის ცენტრალურ ნაწილში გამოსახულია ჯვარს მიმსჭვალური მაცხოვარი, ღმრთისმშობელი და წმ. იოანე ნათლისმცემელი. ჯვრის ორსავე მხარეს – მგლოვიარე ანგელოზები. ზემოთ ამოკვეთილია სამსტრიქონიანი ქართული ასომთავრული წარწერა „ჯ(უა)რც(უ)მ(ა) ქ(რისტ)ესი“. კომპოზიციას ფართოორნამენტული მოჩარჩოება შემოუყვება. ანუხვის კანკელი თარიღდება XI საუკუნით.

Серая каменная плита с изображением Распятия, представляет фрагмент алтарной преграды. На центральной части изображен пригвожденный к кресту Спаситель, по обе его стороны Богоматерь и св.Иоанн и скорбящие ангелы. Над Распятием высечена грузинская надпись асомтаврული «Распятие Христа». Композиция обрамлена широкой орнаментальной полосой. Анухвская алтарная преграда датируется XI веком.

Grey stone plaque bearing the image of Crucifixion is a fragment of the chancel-barrier. On the central part of the plaque represented are the Crucified Saviour, the Virgin and St. John on both sides of the cross and awing Angels. In the upper part a three-line explanatory Georgian *asomtavruli* inscription is arranged. The composition is provided with the wide ornamental framing.

Anukhva chancel-barrier is dated to the 11th c.

სოფ. წაბელდა. ლუკა მარტინევაწა წარწერა

СЕЛО ЦЕБЕЛЬДА. НАДПИСЬ ЛУКИ МАРТИНЕВА

VILLAGE TSEBELDA. INSCRIPTION OF LUKA MARTINEVA

წაბელდის ერთ-ერთი ეკლესიის ნანგრევებში აღმოჩენილია ქვის ფილა, რომლის ცენტრში რელიეფური ჯვარია წარმოდგენილი. აქვეა ქართული ასომთავრული წარწერა, რომელიც მოგვითხრობს, რომ ეს მემორიალური ძეგლი შექმნილია ადგილობრივი მკვიდრის ლუკა მარტინევაწა მიერ. წარწერა თარიღდება XII საუკუნით.

В развалинах одной из церквей Цебельды найдена каменная плита, в центре которой изображен рельефный крест. Помещенная здесь грузинская надпись асомтаврული сообщает, что этот мемориальный памятник создан местным жителем Лукой Мартинева. Надпись датируется XII веком.

In the ruins of one of the churches in Tsebelda, a stone plaque is discovered in the centre of which a relief cross is represented. Apart from this, the plaque also bears a Georgian *asomtavruli* inscription, narrating that this memorial monument was made by the local inhabitant Luka Martineva. The inscription is dated to the 12th c.

სოფ. წაელიხარი. ტაძრის დეტალი

СЕЛО ЦКЕЛИКАРИ. ДЕТАЛЬ ХРАМА

TSKELIKARI CHURCH. FRAGMENT

წკელიკარის ეკლესია მდებარეობს გალის რაიონში. იგი აგებულია XI საუკუნეში წმ. გიორგის სახელზე. ტაძარში აღმოჩენილია სამი ლაპიდარული და შვიდი ფრესკული წარწერა. წარწერების შინაარსიდან ირკვევა, რომ წკელიკარის ეკლესია აგებული ყოფილა ადგილობრივი წარჩინებულების, საერო და საეკლესიო პირების მიერ. მომდევნო საუკუნეებში მას განუცდია საფუძვლიანი რესტავრაცია. XVII საუკუნეში ტაძრის ქტიტორი და რესტავრატორი ყოფილა ჩიჩუების საგვარეულოდან, რომელთა ერთ-ერთი წარმომადგენლის ფრესკული გამოსახულება ტაძრის კედლებზეა შემონახული.

Церковь Цкеликари расположена в Гальском районе. Она построена в XI веке на имя св.Георгия. В храме обнаружены три лапидарные и семь фресковых надписей. Из надписей выясняется, что церковь Цкеликари первоначально была построена местной знатью, светскими и церковными лицами. В последующие века она была основательно реставрирована. В XVII веке ктитор и реставратор храма был из рода Чичуа, фресковое изображение одного из представителей которого сохранено на стене храма.

Tskelikari church is located in Gali district. The church is built in the 11th c. and consecrated to St. George Three lapidary and seven fresco inscriptions are discovered in the church. As stated in the inscriptions, initially Tskelikari church was erected by the local feudal lords, secular persons and clergy; however, over the centuries it was several times substantially transformed and restored. In the 17th c. donor of the church restoration was the Chichua family; fresco image of one of its representatives with the respective inscription is preserved in the interior of the church.

სოფ. დიხაზურგა. გრიგოლ გალატოზთუხუცესის წარწერა
СЕЛО ДИХАЗУРГА. НАДПИСЬ ГРИГОРИЯ ГАЛАТОЗТУХУЦЕСИ
VILLAGE DIKHAZURGA. INSCRIPTION OF GRIGOL GALATOZTUKHUTSESI

დიხაზურგის ეკლესიის ეზოში XX საუკუნის დასაწყისში იპოვეს თეთრი თაემომრგვალებული ქვის ფილა. მასზე გამოსახულია ჯვარი, რომლის მარცხენა მხარეს მამაკაცის გამოსახულებაა. მას ხელები ვედრების ნიშნად ჯვრისკენ აქვს აღმართული. ჯვრის ზემოთ, მარჯვნივ ამოკვეთილია მხედრული ანბანით შესრულებული წარწერა, რომელშიც დიხაზურგის ტაძრის სუროთმოდგარი გრიგოლ გალატოზთუხუცესი არის დასახელებული. წარწერა წარმოადგენს მხედრული დამწერლობის ერთ-ერთ ყველაზე ადრეულ ნიმუშს საქართველოში. იგი თარიღდება XI საუკუნით.

Во дворе церкви в начале XX века была найдена белая каменная плита с закругленным верхом. На ней изображен крест, влево от него – мужчина. Он протягивает руки к кресту в знак моления. Над вертикальными рукавами креста и в его правом межуравьи высечена надпись мхедрули, в которой упоминается зодчий храма Дихазурга Григорий Галатозтукхуцеси (глава каменщиков). Надпись является одним из самых ранних образцов письма мхедрули в Грузии. Она датируется XI веком.

In early 20th c. a white limestone plaque (rounded in its upper part) was discovered in the courtyard of Dikhazurga church. The plaque bears an image of a cross, to the left of which a full length figure of a man turned in prayer towards the cross is represented. Above the cross, to its right, Georgian *mkhedruli* inscription is placed, mentioning the architect of the church – Grigol *galatoztukhutsesi*. The inscription is the earliest sample of the *mkhedruli* (secular) script in Georgia and is dated to the 11th c.

სოფ. წებელდა. წმ. გიორგის ეკლესიის საშენებლო წარწერა
СЕЛО ЦЕБЕЛЬДА. СТРОИТЕЛЬНАЯ НАДПИСЬ ЦЕРКВИ СВ.ГЕОРГИЯ
VILLAGE TSEBELDA. INSCRIPTION OF THE CHURCH OF ST. GEORGE

წებელდის წმ. გიორგის ეკლესიაში არქეოლოგიური გათხრების დროს აღმოჩნდა ქვის ოთხკუთხა ფილა, რომელზეც ამოკვეთილია ქართული ასომთავრული წარწერა. წარწერა შესრულებულია ტაძრის ქტიტორის მიერ და მოგვითხრობს წებელდაში წმ. გიორგის ეკლესიის მშენებლობის ისტორიას. წარწერა თარიღდება XII-XIII საუკუნეებით.

В Цебельдинской церкви св. Георгия во время археологических раскопок была найдена четырехугольная каменная плита, на которой высечена грузинская надпись асомтаврули. Надпись исполнена по заказу ктитора храма и сообщает о строительстве церкви св.Георгия в Цебельде. Она датируется XII-XIII веками.

During the archaeological excavations in the Tsebelda church of St. George square stone plaque bearing Georgian *asomtavruli* inscription was discovered. The inscription is made by the donor of the church and tells about the construction of the church of St. George in Tsebelda. The inscription is dated to the 12th-13th cc.

სოფ. ჭლოუ. ოზბეგ დადიანის წარწერა

СЕЛО ЧЛОУ. НАДПИСЬ ОЗБЕГА ДАДИАНИ

VILLAGE CHLOU. INSCRIPTION OF OZBEG DADIANI

ოჩამჩირიდან 20 კმ. მანძილზე მდ. დუაბის მარჯვენა ნაპირზე მდებარეობს სოფ. ჭლოუ, რომლის მახლობლად დგას შუა საუკუნეების გალავანშემოვლებული ქართული ზუროთმოძღვრების ძეგლი – ქრისტიანული ეკლესია. ტაძრის ახლანდელი ნაგებობა აგებული უნდა იყოს, სავარაუდოდ XIV-XV საუკუნეებში. იგი შემკული ყოფილა წნული და მცენარეული ჩუქურთმებით. მსგავსი ორნამენტი დამახასიათებელია XI-XII საუკუნეების ქართული ხელოვნებისათვის, რაც მიუთითებს, რომ ჭლოუს თავდაპირველი ტაძარი აგებული უნდა იყოს XI-XII საუკუნეებში, ტაძრის ერთადერთი გადარჩენილი წარწერის შინაარსი მიუთითებს, რომ აქ XIV-XV საუკუნეებში ოდიშის ერისთავთ ერისთავების რეზიდენცია ყოფილა და დადიანების სამთავრო სახლის ერთ-ერთი წარმომადგენელი – ერისთავთ ერისთავი და მანდატურთუხუცესი ოზბეგ დადიანი აქ არის დასაფლავებული.

В 20 км от Очамчире, на правом берегу реки Дуаби расположено село Члоу, близ которого стоит средневековая церковь, обнесенная крепостной стеной. Нынешнее здание храма должно быть предположительно построено в XIV-XV вв. Церковь была украшена плетеным и растительным орнаментом. Подобный орнамент был характерен для грузинской архитектуры XI-XII вв. Храм Члоу первоначально должен был быть построен в XI-XII вв. Единственная сохранившаяся надпись церкви свидетельствует, что здесь, в XIV-XV вв. была резиденция Одишских эриставт-эриставов, и что один из представителей дадиановского княжеского дома, эриставт-эристави и мандатуртхуцеси (министр внутренних дел) Озбег Дадиани похоронен здесь.

20 km. from Ochamchire, on the right bank of the river Duabi, located is the village Chlou, in the environs of which a church encircled by the enclosure is erected. Present structure seems likely to date to the 14th-15th cc. It is adorned with the rich ornamentation, combining interlaces and plant motifs. Similar ornamentation is characteristic of the 11th-12th cc. Georgian architecture, which is indicative of the fact that initial church in Chlou seems most likely to have been built in the 11th-12th cc. The only preserved inscription of the church proves that in the 14th-15th cc. Chlou was the residence of the Odishi *eristavt eristavs*. One of the representatives of the Dadiani family, Ozbeg Dadiani (mid 15th c.), *eristavt eristavi* and *mandaturtkhutsesi* (Head of Ceremonies), is buried here.

სოფ. წაბელდა. წმ. გიორგის ბაძრის ღებალი
СЕЛО ЦЕБЕЛЬДА. ДЕТАЛЬ ЦЕРКВИ СВ. ГЕОРГИЯ
VILLAGE TSEBELDA. CHURCH OF ST. GEORGE. DETAIL

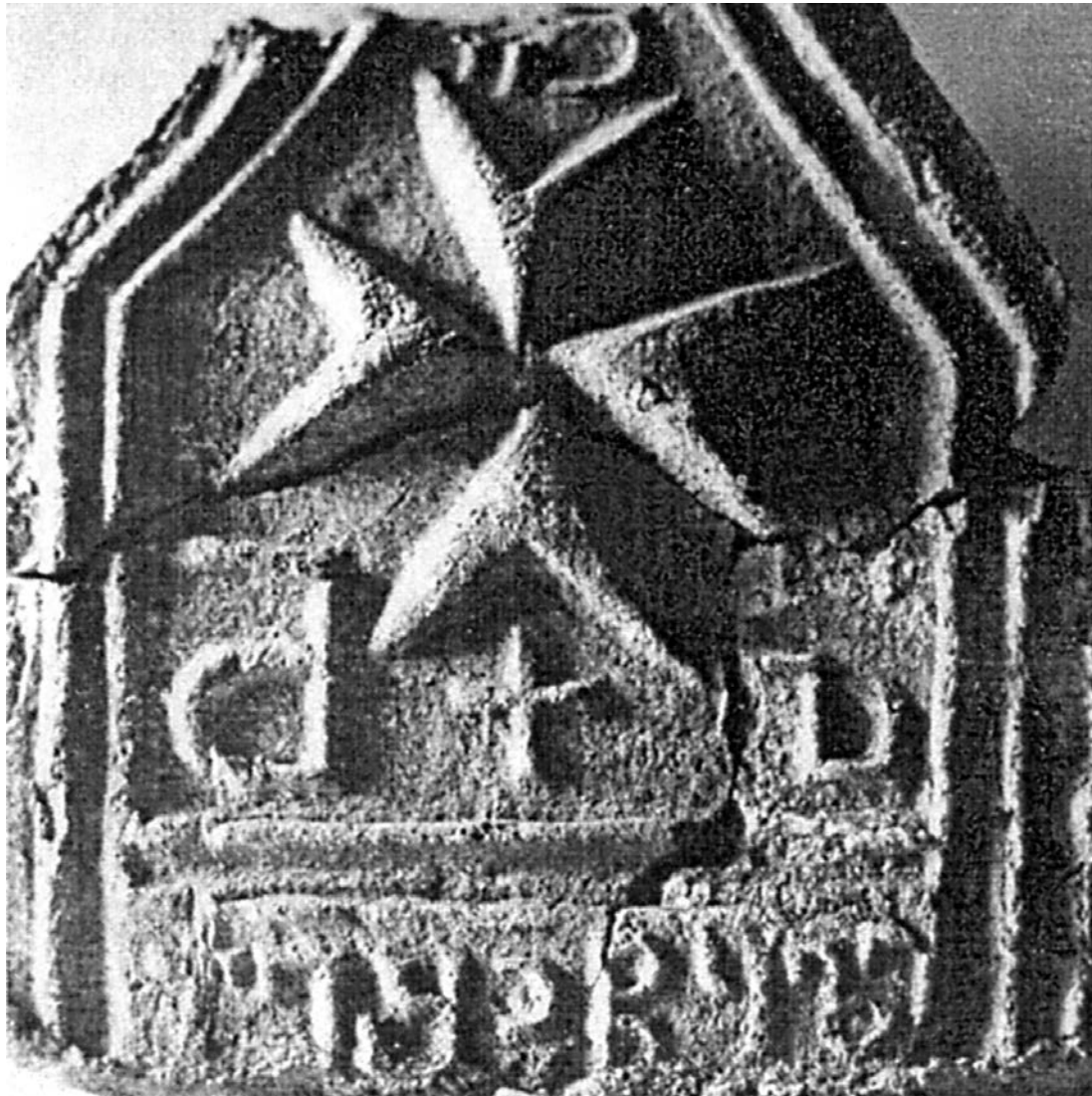
სოფ. წებელდა. მიქაელის წარწერა
СЕЛО ЦЕБЕЛЬДА. ЦЕРЬ НАДПИСЬ МИХАИЛА
VILLAGE TSEBELDA. INSCRIPTION OF MIKAEL

სოფ. წებელდის მიდამოებში, წმ. თევდორეს ეკლესიის ნანგრევებში XIX საუკუნის 80-იან წლებში დ. ბაქრაძემ იპოვა კანკელის ქვის ფილა ორნამენტული არშით. მის ცენტრში მოთავსებულ როზეტებს შორის ამოკვეთილია ერთსტრიქონიანი ქართული ასომთავრული წარწერა: „წ(მინდა)ო თ(თევდორ)ე შ(ემწყალ)ე მ(ი)ქ(ა)ელ“, რომელიც თარიღდება X-XI საუკუნეებით.

На территории села Цебельды, в развалинах церкви св.Федора, в 80-ых годах XIX века, Д.Бакрадзе нашел каменную плиту алтарной преграды, с орнаментальным обрамлением. Между розетками, помещенными в ее центре, высечена однострочная грузинская надпись асомтаврули: «Святой Федор помилуй Михаила», которая датируется X-XI веками.

In 1880s, in the ruins of the church of St. Theodore in vill. Tsebelda, D. Bakradze (19th c. Georgian historian) had discovered an ornamented stone plaque – fragment of a chancel-barrier. In the centre of the plaque, among the rosettes, a one-line Georgian *asomtavruli* inscription is carved: “Saint Theodore, have mercy upon Mikael”.

The inscription is dated to the 10th-11th cc.

სოფ. მსიგხუა.

მიქაელ მთავარანგელოზის ტაძრის წარწერა

ГОРА МСИГХУА. НАДПИСЬ ЦЕРКВИ АРХАНГЕЛА МИХАИЛА

VILLAGE MSIGKHUA. INSCRIPTION OF THE CHURCH OF
THE ARCHANGEL MICHAEL

გუდაუთის რაიონში სოფ. სანაპიროს მახლობლად, შავი ზღვიდან 3 კილომეტრზე მდ. წკუარას ხეობაში შემადღებულ ადგილზე, რომელსაც მსიგხუას მთას უწოდებენ, მდებარეობს მიქაელ მთავარანგელოზის სახელობის ტაძარი. ხელოვნებათმცოდნე ა. კაციას მოსაზრებით, ტაძარი წარმოადგენს VIII-IX საუკუნეების ქართული ხუროთმოძღვრების ნიმუშს. ირკვევა, რომ მსიგხუას ტაძარში აღმოჩენილია დასავლეთ საქართველოს ტერიტორიაზე ყველაზე ძველი ქართული ასომთავრული წარწერები. სულ – 46. წარწერების შინაარსში იკითხება, რომ ტაძარი იმთავითვე მიქაელ მთავარანგელოზის სახელზე იყო აგებული.

В Гудаутском районе, не далеко от села Санapiro, в трех километрах от Черного моря, в ущельи реки Цкуара на возвышенном месте, именуемом горой Мсигхуа, находится храм архангела Михаила. По мнению искусствоведа А.Кация, храм представляет собой памятник грузинской архитектуры VIII-IX вв. В храме Мсигхуа обнаружены самые древние на территории Западной Грузии грузинские надписи асомтаврuli. Всего их – 46. Из надписей выясняется, что храм был сначала же был посвящен архангелу Михаилу.

The church of the Archangel Michael is located in Gudauta district, not far from the village Sanapiro, 3 km. from the Black Sea, in the gorge of the river Tskuara, on a hill, which is called Mount Msighkua. According to the art historian A. Katsia, the church is a sample of the 8th-9th cc. Georgian architecture. Msighkua church has preserved oldest samples of the Georgian *asomtavruli* inscriptions (in total forty six inscriptions) on the territory of western Georgia. Inscriptions bear a clear evidence of the fact that the church was consecrated to the Archangel Michael from the time of its erection.

სოფ. ღუმურიში. საგდუხტ დედოფლის წარწერა
СЕЛО ГУМУРИШИ. НАДПИСЬ ЦАРИЦЫ САГДУХТ
VILLAGE GUMURISHI. INSCRIPTION OF QUEEN SAGDUKHT

გალის რაიონის სოფ. ღუმურიში მდებარეობს ცალნაფიანი ბაზილიკა, რომელიც აგებულია XI საუკუნის I ნახევარში საგდუხტ „დედოფალთ დედოფლის“ მიერ. ამის თაობაზე მიგვანიშნებს ღუმურიშის ეკლესიის ეზოში ნაპოვნი სამშენებლო ხასიათის ასომთავრული წარწერა:

„[† დმერთო, შეიწყალე ორთავე ცხოვრებასა შინა ამის ტაძრი]სა მ(ა)შ(ე)ნ(ე)ბ(ე)ლ(ი) დ(ეო)ფ(ა)ლთ დ(ეო)ფ(ა)ლ[ი] ს(ა)გდუხტ ნ(ია)ნ(ია)ს ას(უ)ლი. ა(მე)ნ.“

„დედოფალთ დედოფალი საგდუხტი“ ნიანია რაჭის ერისთავის ასული უნდა იყოს.

XX საუკუნის 90-იან წლებში ღუმურიშის ეკლესიის ეზოში აღმოჩნდა კიდევ ერთი ქართული წარწერა, რომელიც მხედრული დამწერლობითაა შესრულებული და საფლავის ქვის ეპიტაფიას წარმოადგენს.

В селе Гумуриши Гальского района находится однефная церковь, построенная в первой половине XI века «царицей царьц Сагдукхт». На это указывает найденная во дворе церкви Гумуриши строительная надпись, исполненная асомтаврули «† Христос, Боже, помилуй в обеих жизнях строительницу храма сего, царицу царьц Сагдукхт, дочь Ниания. Аминь».

«Царица царьц Сагдукхт» должна быть дочерью Рачинского эристава Ниания.

В 90-ых годах XX века во дворе Гумуришской церкви была найдена еще одна грузинская надпись, исполненная письмом мхедрули и представляющая собой эпитафию на могильном камне.

Single-naved church built in the first half of the 11th c. by Queen Sagdukht is located in the village Gumurishi, Gali district. Name of the church builder is mentioned in the inscription discovered in the church courtyard:

“† Lord, have mercy in both lives upon the builder of this church Queen of Queens Sagdukht, daughter of Niania. Amen”

“Queen of Queens Sagdukht” seems most likely to be the daughter of Niania, eristavt eristavi of Racha and the wife of eristavt eristavi of Odishi.

One more Georgian inscription – an epitaph of the tomb – in mkhedruli script was recently discovered in the church courtyard.

სოფ. ილორი. გიორგი ქოჩოლავას ნაწერია

СЕЛО ИЛОРИ. НАДПИСЬ ГЕОРГИЯ КОЧОЛАВА

VILLAGE ILORI. INSCRIPTION OF GIORGI KOCHOLAVA

ილორის წმ. გიორგის ტაძარში სხვა ქართულ წარწერებს შორის ყურადღებას იქცევს აღმოსავლეთ კედელში ჩასმული ქართული ასომთავრული წარწერა, რომელიც შესრულებულია ილორის ეკლესიის მღვდლის გიორგი ქოჩოლავას დაკვეთით. წარწერა შესრულებულია კიდურწერტილოვანი „ხელოვნებით“ დამწერლობით და წარმოადგენს მის ერთ-ერთ ადრეულ ნიმუშს საქართველოში. იგი თარიღდება XI საუკუნით.

Среди грузинских надписей Илорского храма св.Георгия обращает на себя внимание грузинская надпись асомтаврули, на восточной стене, являющаяся моленной, исполненная по заказу священника Илорской церкви Георгия Кочолава. Надпись исполнена с точечными окончаниями букв и представляет собой один из ранних образцов такого письма в Грузии. Надпись датируется XI веком.

Among other Georgian inscriptions of the Ilori church of St. George, noteworthy is the 10th-11th cc. Georgian asomtavruli inscription embodied in the east wall of the church. This is a supplicatory inscription of Giorgi Kocholava, priest of the Ilori church. The inscription is one of the earliest samples of the artistically rendered *asomtavruli* script. The inscription is dated to the 11th c.

სოფ. გუდავა. რაბიასა და ნუგამცირას წარწერა

СЕЛО ГУДАВА. НАДПИСЬ РАБИЯ И НУГАМЦИРА

VILLAGE GUDAVA. INSCRIPTION OF RABIA AND NUGAMTSIRA

გუდავის ეკლესიის ეზოში აღმოჩენილია ქვის ფილა, რომლის ორნამენტირებულ ჩარჩოში ჩასმულია სამსტრიქონიანი ქართული ასომთავრული წარწერა. მასში დასახელებული არიან ეკლესიის ქტიტორები, ადგილობრივი მკვიდრი ფეოდალები, ცოლ-ქმარი რაბია და ნუგამცირა. წარწერა თარიღდება XI საუკუნის მეორე ნახევრით.

Во дворе Гудавской церкви обнаружена каменная плита, на которой помещена трехстрочная грузинская надпись асомтаврული, с орнаментированным обрамлением. В ней упомянуты ктитеры церкви, местные феодалы, супруги Рабия и Нугамцира. Надпись датируется второй половиной XI века.

In the courtyard of the Gudava church discovered is a stone plaque, ornamented framing of which bears a three-line Georgian *asomtavruli* inscription, which mentions donors of the church – local feudal couple Rabia and Nugamtsira. The inscription is dated to the second half of the 11th c.

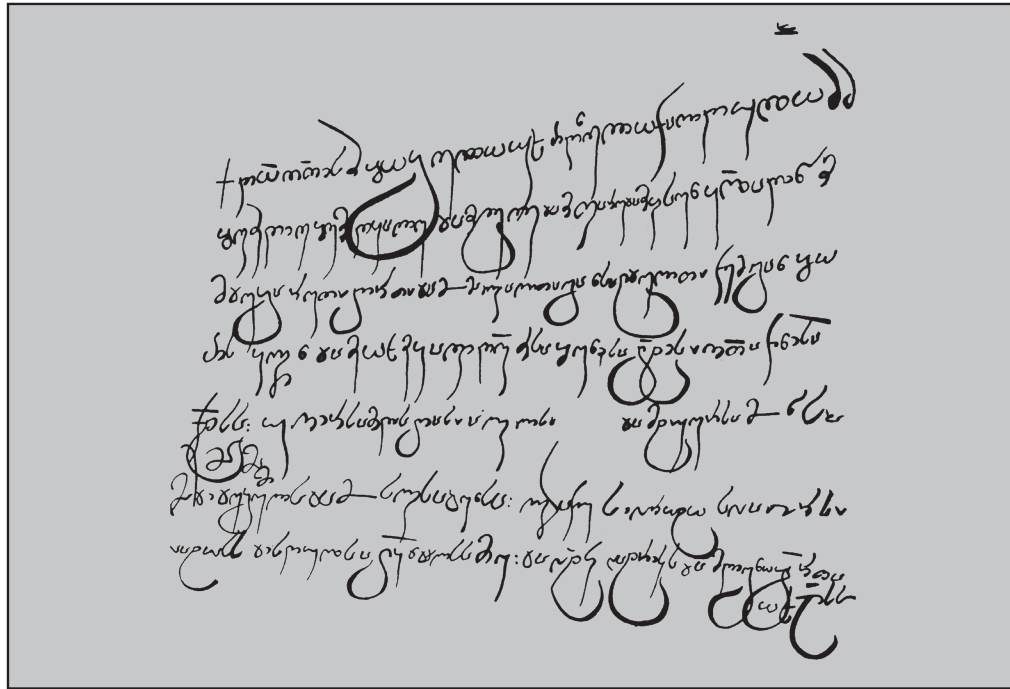
სოფ. მოქვი. გრიგოლ მოქველის წარწერა
СЕЛО МОКВИ. НАДПИСЬ ГРИГОРИЯ МОКВСКОГО
VILLAGE MOKVI. INSCRIPTION OF GRIGOL MOKVELI

მოქვის ღმრთისმშობლის ეკლესიის სამრეკლოს ქვის ფილაზე, რომელიც სარკმლის ზედანს წარმოადგენდა, ამოკვეთილია ქართული ასომთავრული წარწერა, რომელშიც მოქვის სამრეკლოს ქტიტორი მოქველი მთავარეპისკოპოსი გრიგოლი არის დასახელებული. მის მიერ აგებულია მოქვის ცნობილი სამრეკლო. წარწერა თარიღდება XII საუკუნით.

На каменной плите колокольни Моквского храма Богоматери, представляющей навершия окна, высечена грузинская надпись асомтаврული, в которой упоминается ктитор Моквской колокольни Моквский архиепископ Григорий. Им построена известная моквская колокольня. Надпись датируется XII веком.

Window termination of the bell-tower of Mokvi church has preserved Georgian *asomtavruli* inscription, which mentions Grigol, Archbishop of Mokvi, donor of the bell-tower. The inscription is dated to the 12th c.

ლიხნის ბაძრის წარწერა
НАДПИСЬ ЛЫХНЕНСКОГО ХРАМА
INSCRIPTION OF THE LIKHNI CHURCH

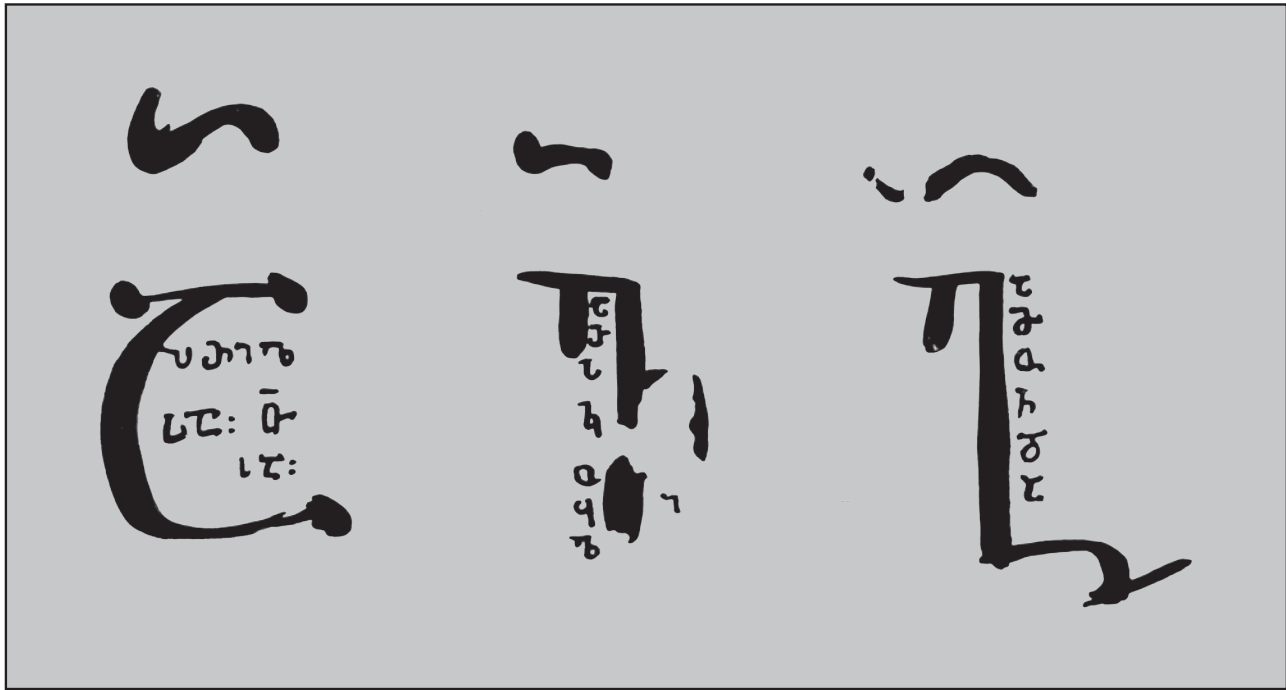

ლიხნის წარწერა შესრულებულია გარდამავალი მხედრული ანუ მდივანმწიგნობრულით, წითელი საღებავით (სინგურით). შეიცავს 9 სტრიქონს. წარწერაში დასახელებულია ისტორიული პირები: ვაჩე, პეტრიკ პატრიკი და ჭკონდიდელი სახელის გარეშე, რომლის დისწული ყოფილა ვაჩე. პეტრიკ პატრიკი იყო XI საუკუნის საქართველოს გამოჩენილი პოლიტიკური მოღვაწე, მეფე ბაგრატ IV-ის ნდობით აღჭურვილი პირი და მისი წარმომადგენელი ბიზანტიის საიმპერატორო კარზე. წარწერა თარიღდება 1072-1073 წლებით.

Надпись исполнена красными красками (санкирью), переходным письмом мхедрули. Содержит 9 строчек. В ней упомянуты исторические лица: Ваче, Петрик Патрики и митрополит чкондидский. Петрик Патрики был выдающимся политическим деятелем XI века, доверенным лицом грузинского царя Баграта IV и его представителем при Византийском императорском дворе.

Надпись датируется 1072-1073 годами.

ikhni inscription is written in transitional Mkhedruli (mdivanmtsignobruli) script. The ink is red. It contains 9 lines, mentioning historical persons: Vache, Petrik Patriki and Chkondideli (no name mentioned) whose nephew was Vache. Petrik Patriki was Georgian famous political worker, representative in the Byzantine emperor court of king Bagrat IV in XIth century. The inscription is dated to the 1072-1073y.

ლიხნის ტაძრის ქორედის კედლის მთელ სიგრძეზე წითელი საღებავითა და მსხვილი მონუმენტური ასოებით შესრულებულია ქართული ასომთავრული წარწერა:

„† კურთხეულ ხარ, ღმერთო, ყოვლად ყოველსა შინა. ესე იქმნა დასაბამითგან წელთა ხქით, ქრონიკონსა სჰჲ, მეფობასა ბაგრატ გიორგის ძისასა, ინდიქტიონსა ლჳ აპრილსა თუესა ვარსკულავი გამოჩნდა, რომელ მისსა წიაღსა აღმოვიღიდის და წინა მისსა, ვითარცა შარავანდი ღიდი, მოკიდებით მასვეა. ეს იქმნა ბზობითგან აღვსებამდე“.

წარწერა დათარიღებულია სამნაირად თვისა და დღეების აღნიშვნით: დასაბამითგან, ქორონიკონით და ბაგრატ მეფის ინდიქტიონით. აღნიშნული დათარიღება დღეს მიღებულ წელთაღრიცხვაზე გადმოყვანით გვაძლევს 1066 წლის აპრილის თვეს ბზობიდან აღდგომამდე. წარწერაში დასახელებული ბაგრატ მეფე არის გაერთიანებული საქართველოს მეფე ბაგრატ IV ბაგრატიონი (1027-1072 წწ.).

На стенах хор Лыхненского храма во всю их длину, красными, крупными буквами выведена грузинская надпись асомтаврули: «† Христос, благословлен Ты, Боже, Господь всего сущего. Это произошло от сотворения мира лета х̄ჟით в хроникон სჰჲ, в царствование Баграта, сына Георгия, в индиктион ლჳ. В апреле месяце появилась звезда, из недр которой исходили лучи, возвышаясь перед ней подобно большому сиянию. Это произошло от вербной недели до воскресения Христова». Надпись датирована тремя разными способами с указанием месяца и дней: от сотворения мира, хрониконом и индиктионом царя Баграта. Датировка с переводом на ныне принятое летоисчисление определяется 1066 годом, апрелем, от вербной недели до Воскрешения. Упомянутый в надписи царь Баграт является царем объединенной Грузии Багратом IV Багратиони (1027-1072 гг.).

Along the entire length of the gallery wall of the Likhni church runs Georgian *asomtavruli* inscription made in red paint and large monumental letters. The inscription reads as follows:

“† Blessed art Thou, Lord, all in all, it was in the year khkit, after the creation of the world, coronicon spe, in the reign of Bagrat, son of George, indiction le. In the month of April, a star appeared, which crossed the sky and in front of it, as if a large halo was attached. This was from Palm Sunday to Easter”.

The inscription bears three indications of the date, including month and days – after the creation of the world, coronicon and indiction of the King Bagrat. Conversion of all the three indications to present chronology gives the same date – 1066, April, from Palm Sunday to Easter. King Bagrat mentioned in the inscription is Bagrat IV Bagrationi (1027-1072), king of the united Georgian kingdom.

აფხაზეთის ტერიტორიაზე არსებული ქალაქია-მონასტრების სია

1. ს. ამბარა. ეკლესია. VIII-IX საუკუნეები.
2. ს. აცი. ეკლესია. XIX-XX საუკუნეები.
3. ახალი ათონი. სამონასტრო კომპლექსი. IV-X საუკუნეები.
4. ახალი ათონი. სვიმონ კანანელის ეკლესია. IX-X საუკუნეები.
5. ახალი ათონი (ფსირცხა). სამონასტრო კომპლექსი. 1875-1900 წწ.
6. ბომბორი. ეკლესია. XIX-XX საუკუნეები.
7. ბომბორი. ეკლესია „აილაგა აბიყუ“. X-XI საუკუნეები.
8. გუდაუთა. ღმრთისმშობლის ეკლესია. 1947 წ.
9. ს. ვესიოლოვკა. ეკლესიის ნანგრევი. შუა საუკუნეები.
10. ს. ზვანდრიფში. ეკლესია. შუა საუკუნეები.
11. ს. ლიხნი. ეკლესია. შუა საუკუნეები.
12. ს. ლიხნი. ღმრთისმშობლის მიძინების ეკლესია. X-XI საუკუნეები.
13. ს. ლიხნი. ეკლესია „აბა-ათა“. გვიანი შუა საუკუნეები.
14. ს. ყულანურხვა. ეკლესიის ნანგრევი. შუა საუკუნეები.
15. ს. ხუაფი. ეკლესია. შუა საუკუნეები.
16. ს. ჯირხვა. ეკლესია. XIX-XX საუკუნეები.
17. ს. ანუხვა. ეკლესია. ადრე შუა საუკუნეები.
18. მიუსერა. ეკლესია. XI-XII საუკუნეები.
19. ს. ამზარა. წმ. ელიას ეკლესია. 1910 წ.
20. ს. აჩადარა. წმ. გიორგის ეკლესია. XX ს.
21. ს. ახალშენი. წმ. გიორგის ეკლესია. 1894 წ.
22. ს. ახალშენი. იოანე ნათლისმცემლის ეკლესია. შუა საუკუნეები.
23. ს. ახალშენი. წმ. თევდორეს ეკლესია. ადრე შუა საუკუნეები.
24. ს. ბესლეთი. ეკლესიის ნანგრევი. გვიანი შუა საუკუნეები.
25. ს. ბესლეთი. წმ. გიორგის ეკლესია. IX ს.
26. ს. ბირჯა. წმ. ელიას ეკლესია. XX ს.
აშენებულია ძველი ეკლესიის ადგილას.
27. ს. ეშერა. ეკლესია. XIX ს.
28. ს. ეშერა. ეკლესია. განვითარებული შუა საუკუნეები.
29. ზემო ბირცხა. წმ. დემეტრეს ეკლესია. XX ს.
აშენებულია ძველი ეკლესიის ადგილას.
30. ს. იაშთხვა. ეკლესიის ნანგრევი. ადრე შუა საუკუნეები.
31. ს. კომანი. წმ. იოანე ოქროპირის ეკლესია.
ადრე შუა საუკუნეები.
32. კელასური. სამონასტრო კომპლექსი. ადრე შუა საუკუნეები.
33. კელასური. ეკლესია. XIX-XX საუკუნეები.
34. კელასური. ეკლესია. XIX ს.
35. ს. ლეკუხონა. წმ. ხარლამპის ეკლესია. 1911 წ.
36. ს. მთისკალთა. ფერისცვალების ეკლესია. XIX ს.
37. ს. ნახშირა. წმ. ელიას ეკლესია. XX ს.
38. ს. ნახშირა. წმ. პანაიას ეკლესიის ნანგრევები.
შუა საუკუნეები.
39. ს. ოდიში. ღმრთისმშობლის ეკლესიის
ნანგრევები. შუა საუკუნეები.
40. ს. ოდიში. წმ. კონსტანტინეს ეკლესია. გვიანი
შუა საუკუნეები.
41. ს. პავლოვსკოე. წმ. გიორგის ეკლესია. XX ს.
42. ს. პეტროვსკოე. ღმრთისმშობლის ეკლესია. XX ს.
43. ქ. სოხუმი. ტურბაზის ტერიტორია. ეკლესია.
XIX ს.
44. ს. ქვემო ბირცხა. სასაფლაო. ღმრთისმშობლის
ეკლესიის ნანგრევები. შუა საუკუნეები.
45. ს. შრომა. ეკლესია. XIX-XX საუკუნეები.
46. ქ. სოხუმი. ეკლესია. XIX ს.
47. ს. გვარდა. ამაღლების ეკლესია. XIX ს.
48. წებელდა. წმ. გიორგის ეკლესია XII ს.
49. წებელდა. წმ. თევდორეს ეკლესია XI ს.
50. წებელდა. წმ. ანდრია მოციქულის ეკლესია XII ს.
51. წებელდა. წმ. იოანე ნათლისმცემლის ეკლესია
XII ს.
52. ს. დრანდა. ღმრთისმშობლის ეკლესია. VIII ს.
53. ს. ალაჰადი. ეკლესიის ნანგრევი. ადრე შუა
საუკუნეები.
54. ს. ალაჰადი. ეკლესია. IV-VII საუკუნეები.
55. ბიჭვინთა. სამონასტრო კომპლექსი:
1) ეკლესია. X ს.
2) მცირე ეკლესია. VIII-XI საუკუნეები.
3) ეკლესიის ნანგრევი. VIII-IX საუკუნეები.
4) ეკლესია. VIII-XI საუკუნეები.
56. ს. ბზიფი. ეკლესია. ადრე შუა საუკუნეები.
57. ს. ბზიფი. ეკლესიის ნანგრევი. VIII-X
საუკუნეები.
58. ქ. გაგრა. ეკლესია. V-VI საუკუნეები.
59. ქ. გაგრა. ეკლესია. XIX-XX საუკუნეები.
60. ქ. გაგრა. (მდ. ციხერვას ხეობა). წმ.
ევპათიოსის გამოქვაბული. შუა საუკუნეები.
61. ქ. გაგრა. (გაგრიფშის ხეობა). ეკლესიის
ნანგრევი. შუა საუკუნეები.

62. ს. განთიადი. ეკლესია. XIX ს.
63. ს. განთიადი. ეკლესია. VII ს.
64. ს. ღიბავა. ეკლესიის ნანგრევები. შუა საუკუნეები.
65. ქ. გაგრა. (ცენტრალური პარკი). წმ. იპათის ეკლესია. შუა საუკუნეები.
66. ს. სულევო. ეკლესია-მონასტერი. ადრე შუა საუკუნეები.
67. ცანდრიფში. ეკლესია. ადრე შუა საუკუნეები
68. ს. ბაღმარანი. სამონასტრო კომპლექსი. შუა საუკუნეები.
69. ს. დრანდა. ეკლესია. VI-VII საუკუნეები.
70. ს. ოქტომბერი. ეკლესია. გვიანი შუა საუკუნეები.
71. ს. ოქტომბერი. ეკლესიის ნანგრევები. XII-XIII საუკუნეები.
72. ს. პოლტავა-ალექსანდროვკა. ჩიფაუშის მთა. ეკლესია. XII-XIII საუკუნეები.
73. ს. ჩხალთა. ეკლესია. ადრე შუა საუკუნეები.
74. ს. საკენი. ეკლესია. ადრე შუა საუკუნეები.
75. ს. აბუაყვა. ეკლესია. გვიანი შუა საუკუნეები.
76. ს. აგუბედია. ბედიის მონასტერი. X-XI საუკუნეები.
77. ს. აგუბედია. ეკლესია „მარმალ-აბაა“. XIII ს.
78. ს. ბესლახუბა. ეკლესია. შუა საუკუნეები.
79. ს. ბაგანი. ეკლესია. შუა საუკუნეები.
80. ს. ილორი. წმ. გიორგის ეკლესია. XI ს.
81. ს. მიშველი. ეკლესია „ფიჭუ-ოხვამე“. გვიანი შუა საუკუნეები.
82. ს. მოქვი. მონასტერი. X ს.
83. ს. მოქვის მიდამოები. ჯალის ეკლესია. შუა საუკუნეები.
84. ს. ფოქვეში. ეკლესია „აბაა“. შუა საუკუნეები.
85. ს. ჭლოუ. წმ. გიორგის ეკლესია. შუა საუკუნეები.
86. ს. ჯგერდა. ადაგუას მთა. ეკლესია „ქიან-აბაა“. შუა საუკუნეები.
87. ს. ჯგერდა. ფსკალის მთა. ეკლესია. VI-VII საუკუნეები.
88. ს. ჯორღული. ეკლესია. გვიანი შუა საუკუნეები.
89. ს. კვიტოული. ქიანის ეკლესია. XI ს.
90. ქ. ტყვარჩელი. ლაშქენდარის ეკლესია. X-XI საუკუნეები.
91. ს. აძიუბუა. ეკლესია. შუა საუკუნეები.
92. ს. ჩხორთოლი. ეკლესია. X-XI საუკუნეები.
93. ს. წარჩე. ეკლესია „მაფაშ ოხვამე“. XI ს.
94. ს. გუდავა. სანათლაღი. IV ს.
95. ს. გუდავა. წმ. ბარბაღეს ეკლესია. VI-VII საუკუნეები.
96. ს. შეშელეთი. ეკლესია. შუა საუკუნეები.
97. ს. ფშაური. ეკლესია.
98. ს. ღუმურიში. ეკლესია. XIX ს.
99. ს. ღუმურიში. ეკლესია. შუა საუკუნეები.
100. ს. რეჩხი. წკელიკარის ეკლესია. ნანგრევები. X ს.
101. ს. თაგილონი. წიფურიას საეკლესიო კომპლექსი. ორი ეკლესია. მათ შორის ერთი – კათოლიკური, სადაც XVII-XIX საუკუნეებში იყო მისიონერთა ადგილსამყოფელი.
102. ს. ნაბაკევი. ეკლესია. ნანგრევები. შუა საუკუნეები.
103. ს. საბერიო. ეკლესია. ნანგრევები. შუა საუკუნეები.
104. ს. ჩხორთოლი. ეკლესია. შუა საუკუნეები.
105. ს. წარჩე. „ფიჭერისთეს“ ეკლესია. XVI-XVII საუკუნეები.
106. ს. ოქუმი. ემუხვარების ეკლესია. XIX ს.
107. ს. დიხაზურგა. წმ. ბარბარეს ეკლესია. ნანგრევები. XIII ს.
108. ს. ჭუბურხინჯი. ეკლესია. შუა საუკუნეები.
109. ს. თაგილონი. ეკლესია „ჭითაოხვამე“ და „ჩეოხვამე“. ნანგრევები.

აფხაზეთში 1890-1921 წლებში მოქმედი მართლმადიდებლური ქალესია-მონასტრების სია

1) ს. აბგახურკის ღმრთისმშობლის ეკლესია – XX ს.	ეკლესია – XIX ს.
2) ს. აბუაყვის წმ. გიორგის ეკლესია – XIX ს.	10) ს. ბარმიშის წმ. გიორგის ქვის ეკლესია – XIX ს.
3) ს. ათარის წმ. გიორგის ეკლესია – XIX ს.	11) ს. ბარდების წმ. გიორგის ხის ეკლესია – XIX ს.
4) ს. კელასურის წმ. გიორგის ეკლესია – XIX ს.	12) ს. ქვემო ბარდების იოანე ნათლისმცემლის ხის ეკლესია – XIX ს.
5) ს. ანდრევესკაიას წმ. გიორგის ეკლესია – XIX ს.	13) ს. ბედიის ღმრთისმშობლის მიძინების ხის ეკლესია – XIX ს.
6) ს. აჟარის წმ. ნიკოლოზის ხის ეკლესია – XX ს.	14) ს. ბედიის წმ. ანდრია მოციქულის ხის ეკლესია – XIX ს.
7) ს. არადუს მაცხოვრის ქვის ეკლესია – XIX ს.	
8) ს. აჭანდარის ადგომის ხის ეკლესია – XIX ს.	
9) ს. ბაკლანოვკის სერგი რადონეჟელის	

- 15) ს. ბესლახუბის წმ. ონოფორეს ეკლესია – XVI ს.
- 16) ს. ბირცხის ღმრთისმშობლის შობის ხის ეკლესია – XIX ს.
- 17) ს. ბლაბურხვის წმ. გიორგის ხის ეკლესია – XIX ს.
- 18) ს. ბომბორის ღმრთისმშობლის შობის ეკლესია – XX ს.
- 19) ს. ბოგოვეშტის წმ. ნინოს ეკლესია – XX ს.
- 20) ს. გუდავის წმ. გიორგის ხის ეკლესია – XIX ს.
- 21) ს. გუდავის მთავარანგელოზის ხის ეკლესია – XIX ს.
- 22) ს. გუდაუთის ღმრთისმშობლის საფარველის ხის ეკლესია – XIX ს.
- 23) ს. გუფის პეტრე-პავლეს ეკლესია – XIX ს.
- 24) ს. ღურიფშის მიქაელ მთავარანგელოზის ხის ეკლესია – XIX ს.
- 25) ს. ეკატერინოვსკაიას წმ. ეკატერინეს ქვის ეკლესია – XX ს.
- 26) ს. აშკეტის (აკვასკის) მთავარანგელოზის ეკლესია – XIX ს.
- 27) ს. ვარჩეს ქრისტეშობის ეკლესია – XX ს.
- 28) ს. ვლადიმეროვსკაიას ღმრთისმშობლის საფარველის ეკლესია – XX ს.
- 29) ს. ზვანდრიფშის პეტრე-პავლეს ეკლესია – XIX ს.
- 30) ს. თავილონის ღმრთისმშობლის მიძინების ხის ეკლესია – XIX ს.
- 31) ს. თავილონის წმ. გიორგის ეკლესია – XVII ს.
- 32) ს. კალდახვარის წმ. გიორგის ხის ეკლესია – XIX ს.
- 33) ს. კეიტოულის წმ. გიორგის ეკლესია – XIX ს.
- 34) ს. კინდლის იოანე ნათლისმცემლის ხის ეკლესია – XIX ს.
- 35) ს. კოჩარის ეკლესია – XX ს.
- 36) ს. ლეჩქოვის ეკლესია – XX ს.
- 37) ს. მარინინსკაიას წმ. ხარლამპის ეკლესია – XIX ს.
- 38) ს. მერხეულის წმ. გიორგის ეკლესია – XIX ს.
- 39) ს. მიხაილოვსკოეს პეტრე-პავლეს ეკლესია – XIX ს.
- 40) ს. მუგუძირხვას ილია წინასწარმეტყველის ხის ეკლესია – XIX ს.
- 41) ს. მუხურის მთავარანგელოზის ხის ეკლესია – XIX ს.
- 42) ს. ნაბაკევის წმ. გიორგის ხის ეკლესია – XIX ს.
- 43) ს. ნაჭადუს (ფიხორის) ამაღლების ხის ეკლესია – XIX ს.
- 44) ს. ოთხარის წმ. ეკატერინეს ხის ეკლესია – XIX ს.
- 45) ს. ოტობაიის ღმრთისმშობლის შობის ხის ეკლესია – XIX ს.
- 46) ს. ოტობაიის წმ. თევდორე ტირონის ხის ეკლესია – XIX ს.
- 47) ს. ოტობაიის წმ. ნინოს ეკლესია – XX ს.
- 48) ს. ოქუმის ღმრთისმშობლის ხარების ეკლესია – XIX ს.
- 49) ქ. ოჩამჩირეს აღდგომის ხის ეკლესია – XIX ს.
- 50) ს. ოხურეის წმ. ნინოს ხის ეკლესია – XIX ს.
- 51) ს. რეფის იოანე ნათლისმცემლის ხის ეკლესია – XIX ს.
- 52) ს. პოლტავსკოეს ღმრთისმშობლის მიძინების ეკლესია – XX ს.
- 53) ს. საბერიოს ღმრთისმშობლის შობის ქვის ეკლესია – XIX ს.
- 54) ს. რეჩხის წმ. ნიკოლოზ სასაწაულმოქმედის ხის ეკლესია – XIX ს.
- 55) ს. საბერიოს წმ. გიორგის ქვის ეკლესია – XIX ს.
- 56) ს. სანავარდოს წმ. გიორგის ხის ეკლესია – XIX ს.
- 57) ს. ტამიშის წმ. ნიკოლოზ სასწაულმოქმედის ხის ეკლესია – XIX ს.
- 58) ქ. ტყვარჩელის 12 მოციქულის ხის ეკლესია – XIX ს.
- 59) ს. ფახულანის წმ. მთავარანგელოზ მიქაელისა და გაბრიელის ხის ეკლესია – XIX ს.
- 60) ს. ფოქვეშის წმ. გიორგის ეკლესია – XIX ს.
- 61) ს. შეშელეთის იოანე ღვთისმეტყველის ხის ეკლესია – XIX ს.
- 62) ს. ფუცხურის წმ. გიორგის ეკლესია –
- 63) ს. ფშაფი-დრანდის მთავარანგელოზ მიქაელის ქვის ეკლესია – XIX ს.
- 64) ს. აძიუბუის ღმრთისმშობლის შობის ხის ეკლესია – XIX ს.
- 65) ს. ცხენისწყლის წმ. გიორგის ეკლესია – XX ს.
- 66) ს. ცხირის პეტრე-პავლეს ეკლესია – XIX ს.
- 67) ს. ზემო ცხირის წმ. ნიკოლოზ სასწაულმოქმედის ეკლესია – XX ს.
- 68) ს. წარჩეს ღმრთისმშობლის მიძინების ეკლესია – XIX ს.
- 69) ს. ჭლოუს ამაღლების ეკლესია – XIX ს.
- 70) ს. ჭუბურხინჯის ამაღლების ეკლესია – XIX ს.
- 71) ს. ჭუბურხინჯის ილია წინასწარმეტყველის ეკლესია – XIX ს.
- 72) ს. ხუმუშქურის ფერისცვალების ეკლესია – XIX ს.
- 73) ს. ჯირხვის სამი წმინდანის – ვასილ დიდის, გრიგოლ ღვთისმეტყველისა და იოანე ოქროპირის ეკლესია – XIX ს.

სია აღებულია ჯემალ გამახარიას წიგნიდან „აფხაზეთი და მართლმადიდებლობა“
თბილისი, 2005 წელი.

СПИСОК ЦЕРКВЕЙ И МОНАСТЫРЕЙ НАХОДЯЩИХСЯ НА ТЕРРИТОРИИ АБХАЗИИ

1. Село Амбара. Церковь. VIII-IX вв.
2. Село Аци. Церковь. XIX-XX вв.
3. Новый Афон. Монастырский комплекс. IV-X вв.
4. Новый Афон. Церковь Свимона Кананита. IX-X вв.
5. Новый Афон (Псирцха). Монастырский комплекс. 1875-1900 гг.
6. Бомбори. Церковь. XIX-XX вв.
7. Бомбори. Церковь «Айлага-абыку». X-XI вв.
8. Гудаута. Церковь Богоматери. 1947 г.
9. Село Весёловка. Руины церкви. Средние века.
10. Село Звандрипши. Церковь. Средние века.
11. Село Лыхны. Церковь. Средние века.
12. Село Лыхны. Церковь Успения Богоматери. X-XI вв.
13. Село Лыхны. Церковь «Аба-ата». Позднее средневековье.
14. Село Куланурхва. Руины церкви. Средние века.
15. Село Хуапи. Церковь. Средние века.
16. Село Джирхва. Церковь. XIX-XX вв.
17. Село Анухва. Церковь. Раннее средневековье.
18. Мюссера. Церковь. XI-XII вв.
19. Село Амзара. Церковь св.Ильи. 1910 г.
20. Село Ачадара. Церковь св.Георгия. XX в.
21. Село Ахалшени. Церковь св.Георгия. 1894 г.
22. Село Ахалшени. Церковь Иоанна Крестителя. Средние века.
23. Село Ахалшени. Церковь св.Федора. Раннее средневековье.
24. Село Беслети. Руины церкви. Позднее средневековье.
25. Село Беслети. Церковь св.Георгия. IX в.
26. Село Бирджа. Церковь св.Ильи. Построена в XX веке на месте древней церкви.
27. Село Эшера. Церковь. XIX в.
28. Село Эшера. Церковь. Развитое средневековье.
29. Земо Бирцха. Церковь св.Дмитрия. Построена в XX в. на месте древней церкви.
30. Село Яштхва. Руины церкви. Раннее средневековье.
31. Село Коман. Церковь св.Иоанна Златоуста. Раннее средневековье.
32. Келасури. Монастырский комплекс. Раннее средневековье.
33. Келасури. Церковь. XIX-XX вв.
34. Келасури. Церковь. XIX в.
35. Село Лекухона. Церковь св.Харлампия. 1911 г.
36. Село Мтискалта. Церковь Преображения. XIX в.
37. Село Нахшира. Церковь св.Ильи. XX в.
38. Село Нахшира. Руины церкви св.Панайи. Средние века.
39. Село Одиши. Руины церкви Богоматери. Средние века.
40. Село Одиши. Церковь св.Константина. Позднее средневековье.
41. Село Павловское. Церковь св.Георгия. XX в.
42. Село Петровское. Церковь Богоматери. XX в.
43. Сухуми. Территория турбазы. Церковь. XIX в.
44. Село Квемо Бирцха. Кладбище. Руины церкви Богоматери. Средние века.
45. Село Шрома. Церковь. XIX-XX в.
46. Сухуми. Церковь. XIX в.
47. Село Гварда. Церковь Вознесения. XIX в.
48. Село Цебельда. Церковь св. Георгия. XII в.
49. Село Цебельда. Церковь св. Теодора. XI в.
50. Село Цебельда. Церковь св. Андрея Апостола. XII в.
51. Село Цебельда. Церковь св. Иоана Крестителя. XII в.
52. Село Дранда. Церковь. XIII в.
53. Село Алахадзи. Руины церкви. Раннее средневековье.
54. Село Алахадзи. Церковь. IV-VII вв.

55. Бичвинта. Монастырский комплекс:
 - 1) Церковь. X в.
 - 2) Малая церковь. VIII-XI вв.
 - 3) Руины церкви. VIII-IX вв.
 - 4) Церковь. VIII-XI вв.
56. Село Бзыбь. Церковь. Раннее средневековье.
57. Село Бзыбь. Руины церкви. VIII-X вв.
58. Гагра. Церковь. V- VI вв.
59. Гагра. Церковь. XIX-XX вв.
60. Гагра (ущелье реки Цизерва). Пещера св.Евпатия. Средние века.
61. Гагра (ущелье Гагрипши). Руины церкви. Средние века.
62. Село Гантиади. Церковь. XIX в.
63. Село Гантиади. Церковь. VII в.
64. Село Лидзава. Руины церкви. Средние века.
65. Гагра (центральный парк). Церковь св.Ипатия. Средние века.
66. Село Сулево. Церковь. Монастырь.
67. Село Цандрипш. Церковь. Раннее средневековье
68. Село Багмарани. Монастырский комплекс. Средние века.
69. Село Дранда. Церковь. VI-VII вв.
70. Село Октомбери. Церковь. Позднее средневековье.
71. Село Октомбери. Руины церкви XII-XIII вв.
72. Село Полтава-Александровка. Чипаушская гора. Церковь. XII-XIII вв.
73. Село Чхалта. Церковь. Средние века.
74. Село Сакени. Церковь. Раннее средневековье.
75. Село Абажваху. Церковь. Позднее средневековье.
76. Село Агубедиа. Бедийский монастырь. X-XI вв.
77. Село Агубедиа. Церковь «Мармал-абаа». XIII в.
78. Село Беслахуба. Церковь. Средние века.
79. Село Багани. Церковь. Средние века.
80. Село Илори. Церковь св.Георгия. XI в.
81. Село Мишвели. Церковь «Пичу-охваме». Позднее средневековье.
82. Село Мокви. Монастырь. X в.
83. Окрестности села Мокви. Церковь Джали. Средние века.
84. Село Поквеша. Церковь «Абаа». Средние века.
85. Село Члоу. Церковь св.Георгия. Средние века.
86. Село Джгерда. Гора Адагуа. Церковь «Киач-абаа». Средние века.
87. Село Джгерда. Пскальская гора. Церковь. VI-VII вв.
88. Село Джиргули. Церковь. Позднее средневековье.
89. Село Квитоули. Киачская церковь. XI в.
90. Ткварчели. Лашкендарская гора. Лашкендарская церковь. X-XI вв.
91. Село Адзюбжа. Церковь. Средневековье
92. Село Чхортоли. Церковь св.Георгия. X-XI вв.
93. Село Царче. Церковь «Мапаш-охваме». XI в.
94. Село Гудава. Крещальня. IV в.
95. Село Гудава. Церковь св.Варвары. VI-VII вв.
96. Село Шешелети. Церковь. Средние века.
97. Село Пшаури. Церковь.
98. Село Гумуриши. Церковь. XIX в.
99. Село Гумуриши. Церковь. Средние века.
100. Село Речхи. Руины церкви Цкелкари. X в.
101. Село Тагилони. Церковный комплекс Ципуриа. Две церкви. Среди них одна – католическая, в которой в XVII-XIX вв. было местопребывание миссионеров.
102. Село Набакеви. Руины церкви. Средние века.
103. Село Саберио. Руины церкви. Средние века.
104. Село Чхортоли. Церковь. Замок. Средние века.
105. Село Царче. Церковь «Пичеристе». XVI-XVII вв.
106. Село Окуми. Церковь рода Эмухвари. XIX в.
107. Село Дихазурга. Руины церкви св.Варвары. XIII в.
108. Село Чубурхинджи. Церковь. Средние века.
109. Село Тагилони. Руины церкви «Чита-охваме» и «Че-охваме».

СПИСОК ДЕЙСТВУЮЩИХ ПРАВОСЛАВНЫХ ЦЕРКВЕЙ И МОНАСТЫРЕЙ В АБХАЗИИ В 1890-1921 ГОДАХ

1. Церковь Богоматери в селе Абгахурка – XX в.
2. Церковь св. Георгия в селе Абжаква – XIX в.
3. Церковь св. Георгия в селе Атара – XIX в.
4. Церковь св. Георгия в селе Келасури – XIX в.
5. Церковь св. Георгия в селе Андреевская – XIX в.
6. Деревянная церковь св. Никалая в селе Ажара – XX в.
7. Церковь Спасителя в селе Араду – XIX в.
8. Деревянная церковь Воскресения в селе Ачандара – XIX в.
9. Церковь Сергия Родонежского в селе Баклановка – XIX в.
10. Церковь св. Георгия в селе Бармиши – XIX в.
11. Деревянная церковь св. Георгия в селе Баргеби – XIX в.
12. Деревянная церковь Иоанна Крестителя в селе Квемо Баргеби – XIX в.
13. Деревянная церковь Успения Богоматери в селе Бедиа – XIX в.
14. Деревянная церковь св. Андрея Апостола в селе Бедиа – XIX в.
15. Церковь св. Онуфрия в селе Беслахуба – XVI в.
16. Деревянная церковь Рождества Богоматери в селе Бирцха – XIX в.
17. Деревянная церковь св. Георгия в селе Блабурхва – XIX в.
18. Церковь Рождества Богоматери в селе Бомбора – XX в.
19. Церковь св. Нино в селе Боговешти – XX в.
20. Деревянная церковь св. Георгия в селе Гудава – XIX в.
21. Деревянная церковь Архангела в селе Гудава – XIX в.
22. Деревянная церковь Покрова Богоматери в селе Гудаута – XIX в.
23. Церковь Петра и Павла в селе Гупи – XIX в.
24. Деревянная церковь Михаила Архангела в селе Дурипши – XIX в.
25. Церковь св. Екатерины в селе Екатериновская – XX в.
26. Церковь Архангела в селе Ашкети (Аквака) – XIX в.
27. Церковь Рождества Христова в селе Варче – XX в.
28. Церковь Почрова Богоматери в селе Владимировская – XX в.
29. Церковь Петра и Павла в селе Звандриш – XIX в.
30. Деревянная церковь Успения Богоматери в селе Тагилонни – XIX в.
31. Церковь св. Георгия в селе Тагилонни – XVII в.
32. Деревянная церковь св. Георгия в селе Калдахвари – XIX в.
33. Церковь св. Георгия в селе Квитоули – XIX в.
34. Деревянная церковь Иоанна Крестителя в селе Киндги – XIX в.
35. Церковь в селе кочари – XX в.
36. Церковь в селе лечкопи – XX в.
37. Церковь св. Харлампия в селе Марининская – XIX в.
38. Церковь св. Георгия в селе мерхеули – XIX в.
39. Церковь Петра и Павла в селе Михайловское – XIX в.
40. Деревянная церковь Ильи Пророка в селе Мугудзирхва – XIX в.
41. Деревянная церковь Архангела в селе Мухури – XIX в.
42. Деревянная церковь св. Георгия в селе Набакеви – XIX в.
43. Деревянная церковь Вознесения в селе Начаду (Пичора) – XIX в.
44. Деревянная церковь св. Екатерины в селе Отхара – XIX в.
45. Деревянная церковь Рождества Богоматери в селе Отобаиа – XIX в.
46. Деревянная церковь св. Фёдора Тирона в селе Отобаиа – XIX в.
47. Церковь св. Нино в селе Отобаиа – XX в.
48. Церковь Благовещения Богоматери в селе Окуми – XIX в.
49. Деревянная церковь Вскрешения в Очамчире – XIX в.
50. Деревянная церковь св. Нино в селе Охурея – XIX в.
51. Деревянная церковь Иоанна Крестителя в селе

- Репи - XIX в.
52. Церковь Успения Богоматери в селе Полтавское - XX в.
 53. Церковь Рождества Богоматери в селе Саберио - XIX в.
 54. Деревянная церковь св. Николая Чудотворца в селе Речхи - XIX в.
 55. Церковь св. Георгия в селе Саберио - XIX в.
 56. Деревянная церковь св. Георгия в селе Санавардо - XIX в.
 57. Деревянная церковь св. Николая Чудотворца в селе Тамиши - XIX в.
 58. Деревянная церковь Двенадцати Апостолов в городе Ткварчели - XIX в.
 59. Деревянная церковь св. Архангела Михаила и св. Архангела Гавриила в селе Пахулани - XIX в.
 60. Церковь св. Георгия в селе Поквешы - XIX в.
 61. Деревянная церковь Иоанна Богослова в селе Шешелети - XIX в.
 62. Церковь св. Георгия в селе Пуцхури –
 63. Церковь Архангела Михаила Пшапи-Дранда -
 - XIX в.
 64. Деревянная церковь Рождество Богоматери Адзюбжа - XIX в.
 65. Церковь св. Георгия в селе Цхенисцкали - XX в.
 66. Церковь Петра и Павла в селе Цхири - XIX в.
 67. Церковь св. Николая Чудотворца в селе Земо Цхири - XX в.
 68. Церковь Успения Богоматери в селе Царче - XIX в.
 69. Церковь Вознесения в селе Члоу - XIX в.
 70. Церковь Вознесения в селе Чубурхинджи - XIX в.
 71. Церковь Ильи Пророка в селе Чубурхинджи - XIX в.
 72. Церковь Преображения в селе Хумушкура - XIX в.
 73. Церковь трех святых – Василия Великого, Григория Богослова и Иоанна Златоуста в селе Джирхва - XIX в.

Список взят из книги Дж.Гамахария «Абхазия и православие»,
Тбилиси, 2005 г. (на грузинском языке).

LIST OF CHURCHES AND MONASTERIES ON THE TERRITORY OF ABKHAZETI

1. Vill. Ambara. Church. 8th-9th cc.
2. Vill. Atsi. Church. 19th-20th cc.
3. New Athos. Monastic complex. 4th-10th cc.
4. New Athos. Church of St. Simeon Canaanite. 9th-10th cc.
5. New Athos (Psirtskha). Monastic complex. 1875-1900
6. Bombori. Church. 19th-20th cc.
7. Bombori. "Ailaga-Abiku" church. 10th-11th cc.
8. Gudauta. Church of the Virgin. 1947
9. Vill. Vesiolovka (south-west). Ruins of the church. Middle Ages
10. Vill. Zvandripshi. Church. Middle Ages
11. Vill. Likhni. Church. Middle Ages
12. Vill. Likhni. Church of the Dormition. 10th-11th cc.
13. Vill. Likhni. "Aba-Ata" church. Late Middle Ages
14. Vill. Kulanurkhva. Ruins of the church. Middle Ages
15. Vill. Khuapi. Church. Middle Ages
16. Vill. Jirkhva. Church. 19th-20th cc.
17. Vill. Anukhva. Church. Early Middle Ages
18. Musera. Church. 11th-12th cc.
19. Vill. Amzara. Church of St. Elijah. 1910
20. Vill. Acadara. Church of St. George. 20th c.
21. Vill. Akhalsheni. Church of St. George. 1894
22. Vill. Akhalsheni. Church of St. John the Baptist. Middle Ages
23. Vill. Akhalsheni. Church of St. Theodore. Early Middle Ages
24. Vill. Besleti. Ruins of the church. Late Middle Ages
25. Vill. Besleti. Church of St. George. 9th c.
26. Vill. Birja. Church of St. Elijah. 20th c. built on the place of the old church
27. Vill. Eshera. Church. 19th c.
28. Vill. Eshera. Church. High Middle Ages
29. Zemo (Upper) Birtskha. Church of St. Demetrius. 20th c. built on the place of the old church
30. Vill. Iashtkhva. Ruins of the church. Early Middle Ages
31. Vill. Komani. Church of St. John Chrysostom. Early Middle Ages
32. Kelasuri. Monastic complex. Early Middle Ages
33. Kelasuri. Church. 19th-20th cc.
34. Kelasuri. Church. 19th c.
35. Vill. Lekukhona. Church of St. Charalampes. 1911
36. Vill. Mtiskalta. Church of the Transfiguration. 19th c.
37. Vill. Nakhshira (south). Church of St. Elijah. 20th c.
38. Vill. Nakhshira (west). Ruins of the church of St. Panaijah. Middle Ages
39. Vill. Odishi. Ruins of the church of the Virgin. Middle Ages
40. Vill. Odishi. Church of St. Constantine. Late Middle Ages
41. Vill. Pavlovskoe. Church of St. George. 20th c.
42. Vill. Petrovskoe. Church of the Virgin. 20th c.
43. Sokhumi City. Territory of the tourist base. Church. 19th c.
44. Vill. Kvemo (Lower) Birtskha. Cemetery. Ruins of the church of the Virgin. Middle Ages
45. Vill. Shroma. Church. 19th-20th cc.
46. Sokhumi City. Church. 19th c.
47. Vill. Gvarda. Church of the Ascension. 19th c.
48. Vill. Tsebelda. of St. George church XII century.
49. Vill. Tsebelda. St. Thevdore church XI century.
50. Vill. Tsebelda. St. Apostle Andrew church. XII century.
51. Vill. Dranda. Church of the virgin VIII century.
52. Vill. Tsebelda. Of the ????????????
53. Vill. Alahadzi. Ruins of the church. Early Middle Ages
54. Vill. Alahadzi. Church. 4th-7th cc.
55. Bichvinta. Monastic complex:
 - Church. 10th c.
 - Minor church. 8th-11th cc.
 - Ruins of the church. 8th-9th cc.
 - Church. 8th-11th c.
56. Vill. Bzipi. Church. Early Middle Ages
57. Vill. Bzipi. Ruins of the church. 8th-10th cc.
58. Gagra City. Church. 5th-6th cc.
59. Gagra City. Church. 19th-20th cc.
60. Gagra City (river Tsizerva gorge). Cave of St. Eupatius. Middle Ages
61. Gagra City (river Gagripshi gorge). Ruins of the church. Middle Ages
62. Vill. Gantiadi. Church. 19th c.
63. Vill. Gantiadi. Church. 7th c.
64. Vill. Lidzava. Ruins of the Church. Middle Ages
65. Gagra City (Central Park). Church of St. Hypatius. Middle Ages.

66. Vill. Sulevo (north). Monastery. Early Middle Ages.
67. Village Tsandripshi. Church. VI-VII centuries. Early Middle Ages.
68. Vill. Bagmarani. Monastic complex. Middle Ages
69. Vill. Dranda. Church. 6th-7th cc.
70. Vill. Oktomberi. Church. Late Middle Ages
71. Vill. Oktomberi. Ruins of the church. 12th-13th cc.
72. Vill. Poltava-Alexandrovka. Mount Chipaushi. Church. 12th-13th cc.
73. Vill. Chkhalt'a. Church. Middle Ages
74. Vill. Sakeni. Church. Early Middle Ages
75. Vill. Abazhvakh'u. Church. Late Middle Ages
76. Vill. Agubedia. Bedia monastery. 10th-11th cc.
77. Vill. Agubedia. "Marmalabaa" church. 13th c.
78. Vill. Beslakhuba. Church. Middle Ages
79. Vill. Bagani. Church. Middle Ages
80. Vill. Ilori. Church of St. George. 11th c.
81. Vill. Mishveli. "Pichu-Okhvame" church. Late Middle Ages
82. Vill. Mokvi. Monastery. 10th c.
83. Vill. Mokvi environs. Jali church. Middle Ages
84. Vill. Pokveshi. "Abaa" church. Middle Ages
85. Vill. Chlou. Church of St. George. Middle Ages
86. Vill. Jgerda. Mount Adagua. "Kiach-Abaa" church. Middle Ages
87. Vill. Jgerda. Mount Pskali. Church. 6th-7th cc.
88. Vill. Jirguli. Church. Late Middle Ages
89. Vill. Kvitouli. Kiachi church. 11th c.
90. Tkvarcheli City. Mount Lashkendari. Lahkendari church. 10th-11th cc.
91. Village Adziubza. Church. Middle century.
92. Vill. Chkhortoli. Church of St. George. 10th-11th cc.
93. Vill. Tsarche. "Mapash Okhvame" church. 11th c.
94. Vill. Gudava. Baptisterium. 4th c.
95. Vill. Gudava. Church of St. Barbara. 6th-7th cc.
96. Vill. Shesheleti. Church. Middle Ages
97. Vill. Pshauri. Church
98. Vill. Gumurishi. Church. 19th c.
99. Vill. Gumurishi. Church. Middle Ages
100. Vill. Rechkh'i. Ruins of the Tskelikari church. 10th c.
101. Vill. Tagiloni. Tsifuria monastic complex: two churches, among them, one – Roman Catholic church, where Catholic Mission was in the 17th-19th cc.
102. Vill. Nabakevi. Ruins of the church. Middle Ages
103. Vill. Saberio. Ruins of the church. Middle Ages
104. Vill. Chkhortoli. Church and fortress. Middle Ages
105. Vill. Tsarche. "Picheriste" church. 16th-17th cc.
106. Vill. Okumi. Church of the Emukhvari family. 19th c.
107. Vill. Dikhazurga. Ruins of the church of St. Barbara. 13th c.
108. Vill. Chuburkhinji. Church. Middle Ages
109. Vill. Tagiloni. Ruins of the "Chitaokhvame" and "Cheokhvame" churches

List of churches and monasteries on the territory of Abkhazia in 1890-1921.

1. Vill. Abgakhurki. Church of the Virgin. XX cc.
2. Vill. Abzhakhva. Church of st. George. XIX cc.
3. Vill. Atara. Church of st. George. XIX cc.
4. Vill. Kelasuri. Church of st. George. XIX cc.
5. Vill. Andreevskaya. Church of st. George. XIX cc.
6. Vill. Azhara. Wooden church of st. Nicholas. XX cc.
7. Vill. Aradu. Stone church of Christ. XIX cc.
8. Vill. Achandara. Wooden church of Easter. XIX cc.
9. Vill. Baklanovka. Church of Sergei Radonezheli. XIX cc.
10. Vill. Barmishi. Church of st. George. XIX cc.
11. Vill. Bargebi. Wooden church of st. George. XIX cc.
12. Vill. Kvemo (Lower) Bargebi. Wooden church of st. John the Baptist. XIX cc.
13. Vill. Bedia. Wooden church of the Dormition. XIX cc.
14. Vill. Bedia. Wooden church of the st. Apostle Andrew. XIX cc.
15. Vill. Beslakhuba. Church of st. Onofre. XVI cc.
16. Vill. Birtskha. Wooden church of the Virgin birth. XIX cc.
17. Vill. Blaburkhvi. wooden church of st. George. XIX cc.
18. Vill. Bombori Church of the Virgin birth. XX cc.
19. Vill. Bogoveshti. Church of st. Nino. XX cc.
20. Vill. Gudava. Wooden church of st. George. XIX cc.
21. Vill. Gudava. Wooden church of the Archangel. XIX cc.
22. Vill. Gudauta. Wooden church of the under recover of Virgin. XIX cc.
23. Vill. Guphi. Church of st. Peter-Paul. XIX cc.
24. Vill. Duriphshi. Wooden church of Michael the Archangel. XIX cc.
25. Vill. Ekaterinovskaya. Stone church of st. Ekatherine. XX cc.
26. Vill. Ashketi (Akvaska). Church of the Archangel. XIX cc.

27. Vill. Varche. Church of the Christmas. XX cc.
28. Vill. Vladimirovskaa. Church of the under recover of Virgin. XX cc.
29. Vill. Zvandriphshi. Church of sts. Peter-Paul. XIX cc.
30. Vill. Tagiloni. Wooden church of the Dormition. XIX cc.
31. Vill. Tagiloni. Church of st. George. XVII cc.
32. Vill. Kaldakhvari. Wooden church of st. George. XIX cc.
33. Vill. Kvitouli. Church of st. George. XIX cc.
34. Vill. Kindgi. Wooden church of st. John the Baptist. XIX cc.
35. Vill. Kochara. Church. XX cc.
36. Vill. Lechkophi. Church. XX cc.
37. Vill. Marininskaia. Church of st. Charalampes. XIX cc.
38. Vill. Merkheuli. Church of st. George. XIX cc.
39. Vill. Mikhailovskoe. Church of sts. Peter-Paul. XIX cc.
40. Vill. Megudzirkhva. Wooden church of the Ilia Prophet. XIX cc.
41. Vill. Mukhuri. Wooden church of the Archangel. XIX cc.
42. Vill. Nabakevi. Wooden church of st. George. XIX cc.
43. Vill. Nachadu (Fichori). Wooden church of the Ascension. XIX cc.
44. Vill. Otkhari. Wooden church of st. Ekatherine. XIX cc.
45. Vill. Otobaia. Wooden church of the Virgin birth. XIX cc.
46. Vill. Otobaia. Wooden church of st. Theodore Tireni. XIX cc.
47. Vill. Otobaia. Church of st. Nino. XX cc.
48. Vill. Okumi. Church of the Annunciation of the Virgin Mary. XIX cc.
49. Vill. Ochamchire. Wooden church of the Easter. XIX cc.
50. Vill. Okhurei. Wooden church of st. Nino. XIX cc.
51. Vill. Rephi. Wooden church of st. John the Baptist. XIX cc.
52. Vill. Paltavskoe. Church of the Dormition. XX cc.
53. Vill. Saberio. Church of the Virgin birth. XIX cc.
54. Vill. Rechkhi. Wooden church of st. Nicholas. XIX cc.
55. Vill. Saberio. Church of st. George. XIX cc.
56. Vill. Sanavardo. Wooden church of st. George. XIX cc.
57. Vill. Tamishi. Wooden church of st. Nicholas. XIX cc.
58. Vill. Tkvarcheli. Wooden church of twelve Apostles. XIX cc.
59. Vill. Fakhulani. Wooden church of sts. Michael and Gabriel the Archangel. XIX cc.
60. Vill. Fokveshi. Church of st. George. XIX cc.
61. Vill. Shesheleti. Wooden church of the John Theologian. XIX cc.
62. Vill. Phutskhuri. Church of st. George.
63. Vill. Phshaphi-Dranda. Church of st. Michael the Archangel. XIX cc.
64. Vill. Adziubzha. Wooden church of the Virgin birth. XIX cc.
65. Vill. Tskhenistskali. Church of st. George. XX cc.
66. Vill. Tskhiri. Church of sts. Peter-Paul. XIX cc.
67. Vill. Zemo (Upper) Tskhiri. Church of st. Nicholas. XX cc.
68. Vill. Tsarche. Church of the Dormition. XIX cc.
69. Vill. Chlou. Church of the Ascension. XIX cc.
70. Vill. Chuburkhinji. Church of the Ascension. XIX cc.
71. Vill. Chuburkhinji. Church of the Ilia Prophet. XIX cc.
72. Vill. Khumushkuri. Church of the Transfiguration. XIX cc.
73. Vill. Jirkhvi. Church of the three saints Vasil Didi, Grigol Theologian and John Chrysostom. XIX cc.

The list is reprinted from: Jemal Gamakharia, Abkhazeti and the Orthodoxy,
Tbilisi, 2005

საქართველოს კულტურის, ძეგლთა დაცვისა და სპორტის სამინისტრო;

აფხაზეთის განათლების და კულტურის სამინისტრო;

კულტურული მემკვიდრეობის დაცვის 2007 წლის სახელმწიფო პროგრამა.

რედაქტორი

ტექსტის ავტორები

მხატვრული გაფორმება

კომპიუტერული უზრუნველყოფა

თარგმანი ინგლისურ ენაზე

თარგმანი რუსულ ენაზე

სარედაქციო საბჭო

- სალომე კაპანაძე
- ლია ახალაძე, ბეჟან ხორავა, ელენე მაჭავარიანი, ელენე კავლელაშვილი
- ელდარ ქავშაია
- კახაბერ წურწუმია, მაკა გიორგობიანი, ეკატერინე გადილია
- მარინე ყენია
- ლეილა ხუსკივაძე
- ცხუმ-აფხაზეთის მიტროპოლიტი მეუფე დანიელი (დათუაშვილი), ნიკოლოზ ვაჩეიშვილი, ვალერიან სილოგავა, გიორგი შაიშმელაშვილი, მალხაზ ბარამიძე, ჯემალ გამახარია, თენგიზ ანთელავა, დავით ლორთქიფანიძე, თამილა ზვიადაძე, მურთაზ ურიდია, რევაზ ხვისტიანი, ქეთევან სტურუა, [თეიმურაზ მიბჩუანი].

ალბომში გამოყენებულია ფოტოები წიგნებიდან: გიორგი ჩუბინაშვილი – „ქართული ოქრომჭედლობა“, თბ., 1959, ლეონიდე შერვაშიძე – „შუა საუკუნეების მონუმენტური მხატვრობა აფხაზეთში“ თბ., 1980, ნინო ძიაშაძე – „აფხაზეთის ქრისტიანული ხუროთმოძღვრება“, მოსკ., 2005, იური ვორონოვი – „აფხაზეთის არქიტექტურული ძეგლების სამყაროში“, მოსკ., 1979. ვახტანგ ჯორჯიკიას, ვალერიან სილოგავას და ლია ახალაძის კერძო ფოტო არქივიდან. ალბომში შესულია საქართველოს ეროვნულ მუზეუმში, კ. კეკელიძის სახ. ხელნაწერთა ინსტიტუტსა და ზუგდიდის ისტორიულ-ეთნოგრაფიულ მუზეუმში დაცული ექსპონატები. ასევე აფხაზეთის განათლებისა და კულტურის სამინისტროს ძალისხმევით 2005-2006 წლებში აფხაზეთის ტერიტორიაზე გადაღებული ფოტოები.

www.mcs.gov.ge

info@mcs.gov.ge

თბილისი, 2007

Министерство культуры, охраны памятников и спорта Грузии;

Министерство образования и культуры Абхазии

Государственная програна 2007 года по охране культурного наследия

Редактор	- Саломе Капанадзе
Авторы текста	- Лия Ахаладзе, Бежан Хорава, Елена Мачавариани, Елена Кавлелашвили
Художественное оформление	- Эльдар Кавшбаиа
Компьютерное обслуживание	- Кахабер Цурцумия, Мака Гиоргобиани, Екатерине Гадилия
Перевод на английский язык	- Марина Кения
Перевод на русский язык	- Леила Хускивадзе
Редакционный совет	- Цхум-абхазский митрополит владыка Даниель (Датуашвили), Николай Вачейшвили, Валерий Силогава, Георгий Шайшмелашвили, Давид Лорткипанидзе, Тамила Звиададзе, Малхаз Барамидзе, Джемал Гамахариа, Тенгиз Антелава, Муртаз Уридиа, Реваз Хвистани, Кетеван Стуруа, [Теимураз Мибчуани].

В альбоме использованы фотоснимки из книг: Г.Н.Чубинашвили «Грузинское чеканное искусство», Тбилиси, 1959; Л.А.Шервашидзе «Средневековая монументальная живопись в Абхазии», Тбилиси, 1980; фото Н.Дзиапш-ипа из альбома «Христианские храмы Абхазии», Москва, 2006, из частного фотоархива В.Джорджикиа, В.Силогава и Л.Ахаладзе, из книги Ю.Н.Воронова «В мире архитектурных памятников Абхазии», Москва, 1979. В альбом вошли экспонаты, хранящиеся в Национальном музее Грузии, в Институте рукописей им.К.Кекелидзе и в Зугдидском историко-этнографическом музее, а также фотоснимки, снятые в результате усилий Министерства образования и культуры Абхазии в 2005-2006 годах, на абхазской территории.

www.mcs.gov.ge
info@mcs.gov.ge

Тбилиси, 2007

Ministry of culture monuments protection and sport of Georgia

Ministry of education and culture of Abkhazia

State programma for cultural heritage preservation for the year 2007

Editor	– Salome Kapanadze
Text by	– Lia Akhaladze, Bezhan Khorava, Helen Machavariani, Helen Kavlelashvili
Design	– Eldar Kavshbaia
Compiter design	– Kakhaber Tsurtsunia, Maka Giorgobiani, Ekaterine Gadilia
Translation into English	– Marine Kenia
Translation into Russian	– Leila Khuskivadze
Editorial Board	– Mitorpolitan of Tskhum-Apkhazeti Daniel (Datuashvili), Dean Bidzina Gunia, Nicholas Vacheishvili, Valeri Silogav, Prof. Dimitri Tumanishvili, David Lortkipanidze, Tamila Zviadadze, George Shaishmelashvili, Malkhaz Baramidze, Jemal Gamakharia, Tengiz Antelava, George Marsagishvili, Murtaz Uridia, Revaz Khvistani, Ketevan Sturua, [Teimuraz Mibchuani].

Photos reproduced in the album: from publications: George Chubinashvili, Georgian Metalwork, Tb., 1959; Nino Dziapshpa, photo album: Christian Architecture of Abkhazeti, M., 2005; Juri Voronov, In the World of Architectural Monuments of Abkhazeti, M., 1979; from private photo archives: of Vakhtang Jorjikia, Valerian Silogava and Lia Akhaladze; reproduced are exhibits of Georgian National Museum, Kekelidze Institute of Manuscripts and Zugdidi Historical and Ethnographic Museum; also included are photos taken on the territory of Abkhazeti in 2005-2006 thanks to the efforts of Ministry of Education and Culture of Abkhazeti.

www.mcs.gov.ge
info@mcs.gov.ge

Tbilisi, 2007

